



LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Oikeusturvavakuutuksen vaikutus oikeusturvaan

Suvanto, Jenni

2014 Hyvinkää



Laurea-ammattikorkeakoulu
Hyvinkää

Oikeusturvavakuutuksen vaikutus oikeusturvaan

Jenni Suvanto
Yrittäjyyden ja liiketoimintaosaami-
sen koulutusohjelma (YAMK)
Opinnäytetyö
Helmikuu, 2014

Jenni Suvanto

Oikeusturvavakuutuksen vaikutus oikeusturvaan

Vuosi 2014 Sivumäärä 68

Oikeusturvavakuutus on vakuutus, jonka tarkoituksena on korvata vakuutetun asianajo- ja oikeudenkäyntikuluja. Oikeusturvavakuutuksen voidaan nimensä puolesta ymmärtää takaavan nimenomaan oikeusturvan toteutumista. Oikeusturva käsitteenä ei kuitenkaan ole ihan yksiselitteinen. Eri näkökulmista tarkasteltuna sillä voidaan tarkoittaa hyvinkin erilaisia asioita. Oikeusturvan ulottuvuuksista yksi merkittävimmistä on ”access to court” eli oikeus oikeudenkäyntiin. Se on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin peruslähtökohta, ja siihen liittyy läheisesti myös tosiasiallinen oikeus päästä oikeudenkäyntiin. Tosiasialliseen oikeudenkäyntiin pääsyyn vaikuttaa yhtenä osana asianosaisen mahdollisuus selviytyä oikeudenkäynnin aiheuttamista taloudellisista rasitteista. Tuomioistuimeen pääseminen ei siten saa estyä pelkästään sen takia, että kustannukset olisivat liian kalliita.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, mikä on oikeusturvavakuutuksen vaikutus tosiasialliseen oikeudenkäyntiin pääsyyn. Tarkastelun kohteena on yksityishenkilön oikeusturvan toteutuminen käräjäoikeuteen saatettavien asioiden osalta. Opinnäytetyö on tehty empiirisenä tutkimuksena pohjautuen pääasiassa perusoikeuksiin, oikeudenkäyntiin sekä vakuutusalaan liittyvään lainsäädäntöön ja kirjallisuuteen. Lisäksi lähdeaineistona on hyödynnetty Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tuottamia julkaisuja sekä opinnäytetyöntekijän omaa henkilökohtaista kokemusta oikeusturva-asioiden korvausneuvojana. Opinnäytetyössä on tehty myös Ruotsin, Saksan ja Espanjan oikeusturvavakuutuksen sekä julkisen oikeusapujärjestelmän osalta lyhyt oikeusvertaileva katsaus.

Opinnäytetyössä saatiin selville, että prosessikynnykseen vaikuttavat lähtökohtaisesti eniten oikeudenkäyntikustannukset. Oikeudenkäyntikulujen viime vuosina tapahtuneesta kasvusta huolimatta oikeusturvavakuutuksesta maksetut keskimääräiset korvauskulut eivät juuri ole kasvaneet. Lisäksi vakuutuksesta maksettava enimmäiskorvausmäärä on pysynyt samana jo monia vuosia. Oikeusturvavakuutuksen korvausmäärä ei enää riitä laajoihin riita-asioihin, mutta se kuitenkin edesauttaa prosessiin lähtemiseen. Asianajokulujen muodostaessa oikeudenkäyntikulusta suurimman osan voitaisiin oikeusturvavakuutuksen korvauskäytänteitä kehittämällä vaikuttaa osaksi myös asianajokulujen kontrollointiin ja sitä kautta oikeudenkäyntikulujen kasvun hillitsemiseen.

Oikeusturvavakuutus vaikuttaa siten oikeusturvaan siinä laajuudessa, kuin sen korvauspiiri antaa myöten. Vakuutuksella on kuitenkin selkeä osansa etenkin prosessikynnyksen madaltamisen näkökulmasta. Oikeusturvavakuutuksen voidaankin katsoa vaikuttavan niin henkiseen kuin taloudelliseen prosessikynnykseen.

Asiasanat: oikeusturvavakuutus, oikeusturva, oikeus oikeudenkäyntiin

Jenni Suvanto

The effect of the legal expenses insurance for legal protection

Year	2014	Pages	68
------	------	-------	----

The legal expenses insurance is an insurance which covers the insured's legal expenses. The Finnish name of this insurance could be understood so that the legal expenses insurances guarantees legal protection. However, the concept of legal protection is not quite clear. Depending on the point of view, it may mean very different things. One of the most important dimensions of legal protection is access to court. It is the basis of fair trial and it is also directly linked in an actual right of access proceedings. One part that affects to actual access proceedings is that the party has a chance of surviving with financial burdens caused by legal proceedings. Accessing the court cannot be hindered only because the cost is too expensive.

The aim of this thesis was to find out what is the influence of the legal expenses insurance on the actual access to court. The review will examine an individual's legal implementation of the district court affairs. The thesis has been made as empirical research mainly based on legislation and literature of fundamental rights, the trial and the insurance industry. In addition, the source material has included utilized publications of The National Research Institute of Legal Policy, as well as the thesis writer's own personal experience as a legal expenses insurances claims handler. In this thesis there has also been made a brief comparative overview of the Swedish, German and Spanish legal expenses insurance and public legal aid system.

The thesis shows that it is the legal costs which has the most effect on the process thresh-old. Despite the fact that legal costs has grown in recent years, the average claims cost by legal expenses insurance has not grown. In addition, the maximum amount of insurance to be paid has remained the same for many years. The compensation amount of legal protection insurance is not enough to cover the costs of an extensive civil trial but it will help to initiate proceedings. Because a lawyer's fee makes up the most of the legal expenses, the development of legal protection insurance compensation practices could have an effect also to the control of lawyers' fees and consequently the costs of growth restraint.

The legal expenses insurance will have the effect of legal protection to the extent that the compensation circuit permits. Insurance has a clear role to play in the process, particularly from the perspective of lowering the threshold. Legal expenses insurance can be considered to have an effect on the emotional and financial process threshold.

Keywords: The legal expenses insurance, legal protection, access to court

Laki- ja lyhenneluettelo

AlvL	Arvonlisäverolaki 30.12.1993/1501
Asianajajalaki	laki asianajajista 12.12.1958/496
EIS	Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus 18.5.1990/439, SopS 19
EIT	Euroopan Ihmisoikeustuomioistuin
EU	Euroopan unioni
EY	Euroopan yhteisöt
FK	Finanssialan Keskusliitto
HE	hallituksen esitys
KP-sopimus	YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 30.1.1976/108, SopS 8
LLOa	laki luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista 17.6.2011/715
MaksuL	laki tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista 26.7.1993/701
MOL	laki maksuttomasta oikeudenkäynnistä 2.2.1973/87 (kumottu)
OikApuL	laki yleisestä oikeusavusta 6.2.1998/104 (aiempi 2.2.1973/88, kumottu)
OAL	Oikeusapulaki 5.4.2002/257
OK	Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
OTSopL	laki oikeusturvavakuutuksen sopimusehdoista 3.12.1993/1060
OTvakuutusdirektiivi	Neuvoston direktiivi oikeusturvavakuutusta koskevien lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten yhteensovittamisesta 87/344/ETY
PalkkioAsetus	Valtioneuvoston asetus oikeusavun palkkioperusteista 24.4.2008/290
PL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
VakSL	vakuutuslakilaki 28.6.1994/543
VKL	Vakuutuslautakunta
YK	Yhdistyneet Kansakunnat

Sisällys

1	Johdanto.....	8
1.1	Opinnäytetyön tausta ja tutkimusongelma.....	8
1.2	Opinnäytetyön rajaukset ja rakenne.....	9
1.3	Opinnäytetyön luonne.....	11
1.4	Opinnäytetyössä käytettäviä termejä.....	12
1.5	Opinnäytetyön lähdeaineisto.....	13
2	Oikeusturva.....	14
2.1	Perustuslaki.....	17
2.2	Kansainväliset ihmisoikeussopimukset.....	18
3	Oikeudenkäynnin kustannukset.....	19
3.1	Asianajokulujen muodostuminen.....	20
3.2	Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus.....	21
3.3	Oikeudenkäyntikulujen kehitys.....	23
3.4	Oikeudenkäyntikulujen kasvun selittäviä tekijöitä.....	24
4	Oikeudelliset asiantuntijapalvelut.....	26
4.1	Asiamiehen käyttö oikeudenkäynnissä.....	27
4.2	Asiamiehen valintaan vaikuttavat tekijät.....	28
5	Julkinen oikeusapujärjestelmä.....	30
6	Oikeusturvavakuutus.....	31
6.1	Oikeusturvavakuutusta koskeva lainsäädäntö.....	33
6.2	Oikeusturvavakuutuksen korvauspiiri.....	34
6.3	Oikeusturvavakuutuksen yleisimpiä rajoitusehtoja.....	36
7	Käräjäoikeus-, oikeusapu- ja oikeusturvavakuutusasioiden asiaryhmittely.....	37
8	Oikeusvertailua.....	40
8.1	Ruotsi.....	41
8.1.1	Ruotsin oikeusapujärjestelmä.....	42
8.1.2	Oikeusturvavakuutus Ruotsissa.....	42
8.2	Saksa.....	43
8.2.1	Saksan oikeusapujärjestelmä.....	44
8.2.2	Oikeusturvavakuutus Saksassa.....	45
8.3	Espanja.....	45
8.3.1	Espanjan oikeusapujärjestelmä.....	46
8.3.2	Oikeusturvavakuutus Espanjassa.....	47
9	Oikeusturvavakuutus ja oikeusturva.....	47
9.1	Oikeusturvavakuutuksen korvauspiiri ja rajoitusehdot.....	48
9.2	Oikeusturvavakuutus ja prosessikynnys.....	52
9.3	Oikeusturvavakuutuksen korvausmäärä.....	54

9.4	Oikeusturvavakuutus ja asiamiehen valinta	56
10	Yhteenveto ja jatkotutkimuksen aiheita.....	57
	Lähteet	63
	Kuvat.....	68

1 Johdanto

1.1 Opinnäytetyön tausta ja tutkimusongelma

Oikeusturvavakuutus on vakuutus, jonka tarkoituksena on korvata vakuutetun asianajo- ja oikeudenkäyntikuluja. Oikeusturvavakuutuksen voidaan siten nimensä puolesta ymmärtää taakaavan nimenomaan oikeusturvan toteutumista.

Oikeusturva käsitteenä ei kuitenkaan ole ihan yksiselitteinen. Eri näkökulmista tarkasteltuna sillä voidaan tarkoittaa hyvinkin erilaisia asioita. Oikeusturvan ulottuvuuksista yksi merkittävimmistä on ”access to court” eli oikeus oikeudenkäyntiin. Se on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin peruslähtökohta, ja siihen liittyy läheisesti myös tosiasiallinen oikeudenkäyntiin pääsy. Tosiasialliseen oikeudenkäyntiin pääseminen merkitsee sitä, että se on mahdollista myös muun muassa oikeusavun ja riittävien määräaikojen muodossa.¹ Oikeudenkäynnin kustannukset eivät saa muodostua niin korkeiksi, että tosiasiallinen pääsy oikeudelliseen prosessiin jää toteutumatta pelkästään taloudellisen tilanteen takia.

Termiä ”access to court” ei pidä sekoittaa toiseen englanninkieliseen termiin ”access to justice”. Kyseinen termi tarkoittaa tosiasiallista oikeuksiin pääsyä, jolloin merkitystä on myös tuomioistuimen ratkaisujen tehokkaalla täytäntöönpanolla. Tehoton täytäntöönpano estää siten tosiasiallisesti oikeuden toteutumisen, vaikka tuomio asiaan olisikin saatu². Ervo toteaa, että mikäli tosiasiallinen oikeudenkäyntiin pääseminen rajoittuisi ainoastaan niille, joilla olisi varaa maksaa oikeudenkäynti, ei myöhempien vaiheiden oikeudenmukaisuusvaatimuksilla olisi edes merkitystä menettelyn ulkopuolelle jätetyille asianosaisille³.

Suomessa oikeusturva otettiin perustuslakia uudistettaessa yhdeksi jokaiselle kansalaiselle kuuluvista perusoikeuksista. Lisäksi eri valtioissa oikeusturvan toteutuminen taataan muun muassa julkisten oikeusapujärjestelmien avulla. Suomessa julkista oikeusapujärjestelmää uudistettiin sitä koskevaa lainsäädäntöä muuttamalla vuonna 2002. Uudistetun oikeusapulain yhtenä tavoitteena oli turvata paremmin vähävaraisten lisäksi myös keskituloisten mahdollisuus saada julkista oikeusapua. Lain ainutlaatuisuutta kuvaa se, että vapaaehtoinen oikeusturvavakuutus on säädetty siinä ensisijaiseksi julkiseen oikeusapuun nähden. Tämä merkitsee sitä, että mikäli asianosaisella on oikeusturvavakuutus, tulee hänen ensisijaisesti hakea korvausta vakuutuksestaan julkisen oikeusavun sijaan. Tällä tavoin lainsäätäjät on pyrkinyt hillitsemään julkisin varoin maksettavien oikeusapujen kustannusten määrää⁴. Mikäli oikeusturvavakuutus ei kyseistä asiaa korvaa, voi asianosainen vasta tämän jälkeen kääntyä julkisen oike-

¹ Ervo 2008, 21.

² Ervo 2008, 22-24.

³ Ervo 2005, 115.

⁴ Eskuri ym. 2007, 148.

usapujärjestelmän puoleen. Lisäksi joissain tilanteissa asianosainen voi saada oikeusapua myös oikeusturvavakuutuksen omavastuusuuteen tai korvauksen enimmäismäärän ylittävään osaan.⁵

Koska oikeusturvavakuutus on vakuutus, koskevat sitä myös tarkoin erikseen määritellyt vakuutusehdot. Oikeusturvavakuutuksesta ei siten automaattisesti korvata kaikkia vakuutetulle aiheutuvia asianajo- ja oikeudenkäyntikuluja, vaan vakuutusehdoissa on rajattu monia asioita korvauspiirin ulkopuolelle, ja myös oikeusturvavakuutuksen vakuutusmäärä on rajallinen. Vakuutusmäärään onkin aika ajoin ehdotettu korotuksia vedoten siihen, että myös oikeudenkäynnin kustannukset ovat selvästi viime vuosina kasvaneet⁶. Oikeusturvavakuutuksen myöntävillä vakuutusyhtiöillä on kuitenkin myös omat vakuutusehtoja ja korvauspiirin laajuutta koskevat intressinsä. Vakuutuksen tulee olla sekä vakuutuksenottajalle että vakuutuksenantajalle kannattava eivätkä esimerkiksi vakuutuksen kustannukset saa tulla vakuutusyhtiöille liian kalliiksi.

Tässä opinnäytetyössä on siten esillä kaksijakoinen tutkimusongelma sen selvittämiseksi, mikä on oikeusturvavakuutuksen todellinen vaikutus oikeusturvan toteutumiseen ja tosiasiallisen oikeudenkäyntiin pääsemiseen. Tutkimusongelma voidaan esittää seuraavilla kysymyksillä:

- Toteuttaako oikeusturvavakuutuksen korvauspiiri oikeusturvaa?
- Mikä on vakuutusmäärän vaikutus tosiasiallisen oikeudenkäyntiin pääsemiseen?

Näiden kahden kysymyksen avulla opinnäytetyössä selvitetään sitä, että vaikuttaako oikeusturvavakuutus vakuutettujen taloudellisen ja henkisen prosessikynnyksen madaltamiseen. Prosessikynnyksen madaltaminen on tärkeätä, jotta oikeudenmukaisuus toteutuu ja ihmisten oikeudelliset ongelmat saadaan ratkaistua. Liian korkeaksi nouseva prosessikynnys voi heikentää myös ihmisten luottamusta oikeusjärjestelmään ja viranomaisiin. Opinnäytetyön tutkimusongelma koskee siis paljon muitakin kuin vain vakuutettuja tai vakuutusyhtiötä.

1.2 Opinnäytetyön rajaukset ja rakenne

Ilman oikeusturvakäsitteen sisällön ymmärtämistä ei voida saada selville oikeusturvavakuutuksen vaikutusta oikeusturvan toteutumiseen. Tämän takia opinnäytetyössä tarkastellaan heti johdannon jälkeen toisessa luvussa oikeusturva-käsitettä. Luvussa käydään laajasti läpi oikeusturva-käsitteen ja sen eri ulottuvuuksien merkitystä ja suhdetta niin perusoikeussäännöksiin kuin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin.

⁵ HE 82/2001.

⁶ Ks. esimerkiksi Suomen Asianajajaliitto 2013a ja Alhava 2012, 25.

Opinnäytetyön kolmannessa luvussa hahmotetaan, mitä eri kustannuksia oikeudenkäyntiin liittyy, miten ne muodostuvat, kuinka suuria määriä kustannukset voivat olla ja miten ne ovat viime vuosina kehittyneet. Samassa yhteydessä opinnäytetyön neljännessä luvussa käydään läpi tarkemmin oikeudellisten asiantuntijapalveluiden tarjontaa sekä niiden toimintaan liittyviä säännöksiä ja ohjeita. Samassa luvussa selvitetään vielä asiamiehen käyttöä oikeudenkäynneissä sekä asiamiehen valintaan vaikuttavia tekijöitä.

Oikeudenkäyntiin liittyviä kustannuksia tarkastellaan tässä opinnäytetyössä ainoastaan käräjäoikeudessa käsiteltävien riita-, rikos- ja hakemusasioiden osalta, koska oikeusturvavakuutuksen korvauspiiri rajoittuu välittömästi käräjäoikeuteen saatettaviin asioihin⁷. Oikeudenkäynti- ja asianajokulujen tarkempi tarkastelu on tutkimuksen kannalta olennaista, jotta voidaan saada selville niiden kehittymistä ja vaikutusta yksityishenkilöiden halukkuuteen lähteä ylipäättänsä mukaan oikeudenkäyntiprosessiin. Lisäksi oikeudenkäynti- ja asianajokuluja tarkastelemalla voidaan arvioida oikeusturvavakuutuksen merkitystä ennen kaikkea vakuutusmäärän riittävyyden kannalta.

Pääpaino tässä opinnäytetyössä pysyy siten yksityishenkilön tosiasiallisen oikeusturvan toteutumisessa eli miten tosiasiallisesti oikeudenkäyntiin pääseminen toteutuu yksilön varallisuudesta riippumatta. Luvuissa viisi ja kuusi käydäänkin läpi tarkemmin julkista oikeusapujärjestelmäämme sekä selvitetään oikeusturvavakuutuksen taustoja, oikeusturvavakuutukseen liittyviä säädöksiä, ohjeita ja korvauspiiriä.

Opinnäytetyön kahdeksannessa luvussa käydään läpi eri asiaryhmien osuutta niin käräjäoikeudessa käsiteltyjen asioiden kuin oikeusaputoimistoissa ja oikeusturvavakuutuksista maksettujen korvausten osalta. Samassa luvussa selvitetään oikeusturvavakuutuksesta maksettujen keskimääräisten korvausten määriä ja niiden kehittymistä. Luvun tarkoituksena on hahmottaa, mikä merkitys oikeusturvavakuutuksella on oikeusaputoimistojen ja käräjäoikeudessa käsiteltyjen asiaryhmien jakautumisessa.

Opinnäytetyön yhdeksännessä luvussa on vielä lyhyt oikeusvertaileva katsaus, jossa tarkastellaan eräiden muiden Euroopassa olevien valtioiden julkisia oikeusapujärjestelmiä ja oikeusturvavakuutuksia. Tarkastelun kohteeksi on valikoitu Saksa, joka tällä hetkellä on yksi oikeusturvavakuutusmarkkinoiden suurimpia valtioita. Vertailukohteeksi on valikoitu myös naapurimaamme Ruotsin oikeusapu- ja oikeusturvavakuutusjärjestelmän selvittäminen sekä Etelä-Euroopan valtioista Espanja. Näiden valtioiden oikeusturvassa on väistämättä joitain yhtäläisyyksiä, koska ne ovat Suomen lailla EU:n jäseniä ja niitä koskevat kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Tällä vertailulla on tarkoitus saada laajempi käsitys siihen, miten yksityishenkilöiden oikeusturvan tehokasta toteutumista voidaan Suomessa arvioida.

⁷ Kantola & Korkeamäki 2013, 3.

Opinnäytetyön kymmenes luku sisältää yhteenvedon oikeusturvavakuutuksen vaikutuksesta eri perspektiiveistä oikeusturvan toteutumiseen ja prosessikynnykseen. Luvussa arvioidaan muun muassa oikeusturvavakuutuksen merkittävimpien rajoitusehtojen syitä ja vaikutuksia oikeusturvaan. Viimeisessä luvussa käydään lopuksi läpi tutkimustavoitteet ja niihin liittyvät johtopäätökset sekä mahdolliset jatkotutkimuksen aiheet.

1.3 Opinnäytetyön luonne

Opinnäytetyö on toteutettu empiirisenä tutkimuksena ja se pohjautuu laaja-alaiseen kirjallisuuteen niin oikeusturvan kuin oikeusturvavakuutuksenkin osalta. Opinnäytetyön teossa on hyödynnetty myös opinnäytetyöntekijän omaa kokemusta oikeusturva-asioiden korvauskäsitteijänä ja perehdyttäjänä. Empiirisellä tutkimuksella haetaan selityksiä syy-seuraus-suhteille. Tässä opinnäytetyössä se tarkoittaa sitä, että selvitetään oikeusturvavakuutuksen ja oikeudenkäyntiin pääsyn välistä suhdetta. Empiirinen tutkimus lähtee liikkeelle usein jostakin oletuksesta, jota tarkastellaan eri näkökulmista. Empiirisen tutkimuksen lopussa analysoidaan oliko alussa tehty olettamus oikea. Tämän opinnäytetyön olettamuksena voidaan pitää sitä, että oikeusturvavakuutus on vakuutus, joka toteuttaa oikeusturvaa. Tätä olettamusta tarkastellaan niin vakuutuksen korvauspiirin kuin vakuutusmäärienkin kannalta, minkä jälkeen voidaan analysoida, vastaako alussa asetettu olettamus todellista tilannetta.

Tämä opinnäytetyö on luonteeltaan kuitenkin osin myös lainopillinen ja toisaalta oikeussosiologinen tutkimus. Lainopillinen eli oikeusdogmatiikkaa hyödyntävä tutkimusote näkyy opinnäytetyössä ennen kaikkea oikeusturvaan ja oikeusturvavakuutukseen liittyvien voimassa olevien oikeusnormien systematisoinnilla ja lyhyellä analysoinnilla. Oikeusnormit on annettu sitä varten, että saavutetaan jonkin tietyn tavoitteen toteutuminen⁸. Oikeusturvavakuutus ei itsessään kuitenkaan ole oikeusnormi, jolle olisi asetettu oikeusjärjestyksessämme tietty tavoite, vaikka se onkin lainsäädännössämme huomioitu. Tässä opinnäytetyössä oikeusturva on nimenomaan se lähtökohta, jonka toteutumista opinnäytetyössä selvitetään. Opinnäytetyössä ei siten ole tarkoitus ottaa kantaa lainsäädäntöön, vaan analysoida oikeusturvan toteutumista vallitsevassa tilanteessa. Tätä tavoitetta tukee myös oikeussosiologinen tutkimusote. Oikeussosiologisella tutkimuksella tarkoitetaan sitä, että pyritään selvittämään ihmisten käyttäytymisen ja oikeudellisten instituutioiden välisten toimintojen suhdetta⁹. Opinnäytetyössä selvitetään siten oikeusturvavakuutuksen vaikutusta prosessikynnykseen. Toisin sanoen selvitetään sitä, mikä vaikutus vakuutuksella on ihmisten halukkuuteen lähteä selvittämään oikeudellista ongelmaansa asiamiehen avustuksella tuomioistuimeen. Asiaa tarkastellaan niin ihmisten hen-

⁸ Aarnio 2011, 19.

⁹ Aarnio 2011, 2.

kisen kuin taloudellisen prosessikynnyksen osalta. Ilman oikeussosiologista tutkimusotetta tutkimusongelman tarkastelu jäisi opinnäytetyössä vajaaksi.

Opinnäytetyössä käytetään myös oikeusvertailevaa tutkimusotetta siinä määrin, että tutkimuksessa vertaillaan Ruotsin, Saksan ja Espanjan oikeusjärjestelmiä julkisen oikeusavun ja oikeusturvavakuutuksen osalta Suomen vastaaviin järjestelmiin. Vertailevalla tutkimuksella pyritään saamaan lisäarvoa opinnäytetyön tutkimusongelman vaihtoehtoihin päätelmiin.

1.4 Opinnäytetyössä käytettäviä termejä

Oikeudellisia asiantuntijapalveluita tarjoavat tahot jaetaan yleisesti ottaen yksityisiin ja julkisiin palveluntarjoajiin. Yksityisiä palveluja tarjoavat asianajajat ja muut lähinnä lakiasiaintoimistoissa toimivat yksityiset lakimiehet. Vastaavasti julkisia palveluja tarjotaan oikeusapu-toimiston palveluksessa olevien julkisten oikeusavustajien toimesta. Lisäksi julkista oikeusapua voi tuomioistuinasioissa saada myös asianajajalta tai muulta yksityiseltä lakimieheltä.¹⁰ Tässä opinnäytetyössä käytetään termiä asiamies tarkoittaen samalla niin asianajajia, julkisia oikeusavustajia, luvan saaneita oikeudenkäyntiavustajia kuin muitakin lakimiehiä ja avustajia, ellei tarkemmin ole erikseen mainittu. On kuitenkin syytä huomioda, että asianajajalla tarkoitetaan nimenomaan Suomen Asianajajaliittoon kuuluvaa jäsentä.

Oikeudenkäyntikuluilla tarkoitetaan tässä opinnäytetyössä kaikkia oikeudenkäyntiin liittyviä kustannuksia kuten oikeudenkäyntimaksuja ja asiamiehen käyttämisestä aiheutuvia kulueria kuten asianajopalkkioita. Käytettäessä pelkästään termiä asianajokulut tai asianajopalkkio, tarkoitetaan puolestaan vain asiamiehen käyttämisestä aiheutuneita kustannuksia sen laajassa merkityksessä eri oikeudellisten asiantuntijapalvelujen tarjoajien kesken. Näiltäkin osin opinnäytetyössä käytetään myös tarkentavia ilmauksia niiden ollessa lähempänä tarkastelun kohteena.

Oikeusturvaetu tai oikeusturvaedun myöntäminen tarkoittavat sitä, että vakuutusyhtiö on tehnyt myönteisen päätöksen vakuutetun asianajo- ja oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta vakuutuksen perusteella. Vakuutusyhtiöt tekevät kyseisen korvauspäätöksen pääsääntöisesti jo silloin, kun varsinaisia kuluja ei vielä ole ehtinyt syntyä ja asianajotoimeksiantoa ollaan vasta suunnittelemassa tai se on vasta alkanut. Se voidaankin siten käsittää eräänlaisena etukäteisenä maksusitoumuksena, jossa kerrotaan lyhyesti muun muassa, mitä kuluja vakuutuksesta korvataan ja mikä on vakuutuksen enimmäiskorvausmäärä ja omavastuuosuus.

¹⁰ Viitanen 2011, 39.

1.5 Opinnäytetyön lähdeaineisto

Opinnäytetyössä lähdeaineistona on käytetty Suomen ja eräiden muiden valtioiden pääasiassa perusoikeuksiin, oikeudenkäyntiin sekä vakuutusalaan liittyvää lainsäädäntöä sekä lainvalmisteluaineistoa kuten hallituksen esityksiä. Lisäksi lähdeaineistona on käytetty niin vakuutusalan ammattikirjallisuutta kuin oikeuskirjallisuuttakin. Opinnäytetyössä muutamia Vakuutuslautakunnan lausuntoja on hyödynnetty tulkittaessa oikeusturvavakuutuksen korvauspiiriä ja rajoitusehtoja.

Lähdeaineistona opinnäytetyössä esiintyy myös Tilastokeskuksen, Suomen Asianajajaliiton sekä Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tuottamia julkaisuja. Näistä mainittakoon erityisesti Lasolan ja Rissasen vuonna 2013 julkaistu oikeusturvavakuutusta ja julkista oikeusapua koskeva Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonanto. Se on yksi harvoista oikeusturvavakuutusta koskevista julkaisuista, jossa käsitellään kokonaisvaltaisesti oikeusturvavakuutusta sekä oikeusturvavakuutuksen ja julkisen oikeusavun välistä suhdetta. Aiemmat oikeusturvavakuutusta koskevat julkaisut ovat olleet tähän saakka lähinnä informaatiotyyppisiä. Näin ollen myös tähän opinnäytetyöhön oli edelleen verrattain vähän käytettävänä suoraan oikeusturvavakuutusta koskevaa lähdeaineistoa, mutta muun muassa tieteellisiä artikkeleita hyödyntämällä pyritään täydentämään kyseistä vajetta. Merkittävässä osassa lähdeaineistoa onkin siten ollut myös kotimaisten ja ulkomaisten oikeustieteellisten aikakausjulkaisujen artikkelit sekä muutamassa juhla-julkaisussa ja kokoomateoksessa julkaistut artikkelit.

Suuri painoarvo edellä mainittujen lähdemateriaalien lisäksi on tässä opinnäytetyössä annettu myös Viitanen vuonna 2011 julkaistulle tutkimukselle. Kyseisessä tutkimuksessa Viitanen tarkastelee monipuolisesti oikeudenkäyntikustannusten merkitystä, muodostumista, kehitystä sekä sääntelyä yksityishenkilöiden oikeuden saatavuuden parantamiseksi. Tutkimusta hyödyntäen tässä opinnäytetyössä hahmotetaan muun muassa oikeudenkäyntikulujen kehitystä suhteessa oikeusturvavakuutuksen enimmäiskorvausmääriin ja korvauksen riittävyyteen.

Kuten jo aiemmin on todettu, tässä opinnäytetyössä on hyödynnetty myös opinnäytetyöntekijän omaa kokemusta ja tietämystä oikeusturvavakuutusasioiden korvausneuvojana ja perehdyttäjänä. Tästä huolimatta opinnäytetyö ei ole kohdistettu mihinkään yksittäiseen vakuutusyhtiöön vaan opinnäytetyössä tarkastellaan oikeusturvavakuutusta laajempänä kokonaisuutena osana oikeusturvakäsitettä.

2 Oikeusturva

Oikeusturvasta ja sen toteutumisesta keskusteltaessa on hyvä selvittää ensin, mitä oikeusturvalla itse asiassa tarkoitetaan. Oikeusturvaa käsitteenä voidaan tarkastella hyvinkin monesta eri näkökulmasta ja se voi eri asiayhteyksien mukaan tarkoittaa monia eri asioita. Julkisoikeudellisesta perspektiivistä oikeusturva vaikuttaa etenkin viranomaisten toimintaan ja päätöksentekoprosessiin. Se voidaan siten jakaa esimerkiksi säädös- eli periaatteelliseen tasoon sekä käytännön eli tosiasialliseen tasoon, jotka yhdessä muodostavat oikeusturvan oikeudellisen aineksen. Primaaritasolle mentäessä puolestaan on kyse proseduraalisen eli menettelyn oikeudenmukaisuuden kokemuksellisesta puolesta.¹¹ Menettelyn oikeudenmukaisuuteen sisältyvät muun muassa tuomioistuimen riippumattomuus ja puolueettomuus, tosiasiallinen ja yhdenvertainen mahdollisuus saada asiansa tuomioistuimen tutkittavaksi sekä prosessiin osallistuvien asianmukainen kohtelu oikeudenkäynnissä.¹² Oikeus saada asia käsitellyksi asianmukaisesti merkitsee muun muassa sitä, että viranomainen on toimivaltainen ja asian käsittelijät esteettömiä. Lisäksi kaikkia asianosaisia ja mahdollisia todistajia sekä muita käsittelyyn osallistuvia on kohdeltava ystävällisesti ja asiallisesti.¹³

Oikeusturva voidaan toisaalta jakaa myös muodolliseen ja sisällölliseen osaan. Muodollisella oikeusturvalla tarkoitetaan oikeudenkäyntimenettelyn ja tuomioistuinten ratkaisumenettelyn perustumista kirjoitettuun lainsäädäntöön mielivallan sijaan. Tällä tavalla varmistetaan oikeudenkäyntimenettelyn ennustettavuusedellytys ja toisaalta rationaalisuuden toteutuminen. Sisällöllinen oikeusturva taas merkitsee sitä, että ratkaisut ovat oikeudenmukaisia ja kohtuullisia, jolloin ne täyttävät myös moraaliset odotukset. Lisäksi ratkaisujen tulee perustua tiettyihin oikeusnormeihin tai oikeusperiaatteisiin, ja tuomioistuimen pitää perustella tekemänsä ratkaisut nimenomaan oikeussäännöillä. Perusteltu ratkaisu on yksi keskeisimmistä oikeusturvan vaatimuksista ja lisää samalla kansalaisten luottamusta tuomioistuimeen.¹⁴

Hallberg toteaa, että oikeusturvan voidaan lyhyesti sanottuna tarkoittavan sitä, että kaikkia kohdellaan lain edessä yhdenmukaisesti, tasapuolisesti ja puolueettomasti. Oikeusturvan historiallista kehitystä taas heijastavat nimenomaan lainalaisuuden ja yhdenvertaisuuden periaatteet. Näiden periaatteiden myötä vahvistui myös käsitys mielivallan kieltämisestä, jota kautta oikeusturvan vahva painoarvo voitiin paremmin taata.¹⁵ Vastapainona voidaan todeta, että ilman oikeusturvaa eivät myöskään muut perusoikeudet voi toteutua. Oikeusturvan voi-

¹¹ Ervo 2005, 4.

¹² Virolainen & Martikainen 2003, 5.

¹³ Hallberg 2001, 31.

¹⁴ Virolainen & Martikainen 2003, 66-67.

¹⁵ Hallberg 2001, 27.

daan siten katsoa tuottavan nimenomaan oikeudellista turvaa, jolloin voidaan luottaa siihen, että oikeusjärjestelmäämme kuuluva lainalaisuusperiaate toteutuu.¹⁶

Hallbergin mukaan prosessioikeuttamme ohjaa lisäksi määräämis- eli dispositiivinen periaate sekä virallisperiaate. Siviilioikeudellisissa asioissa pääsääntönä on nimenomaan määräämisperiaate, jolloin asianosainen voi itse määrittellä, missä laajuudessa hän hakee oikeussuojaa sekä mitä aineistoa oikeudenkäynnissä huomioidaan. Rikosprosessissa tilanne on toinen, koska tällöin oikeussuojaa annetaan asianosaisen tahdosta riippumatta, jolloin kyseessä on virallisperiaatteen toteuttaminen. Virallisperiaatetta voidaan Hallbergin mielestä kutsua myös eräänlaiseksi oikeusturvaperiaatteeksi, jolloin korostetaan vastuuta tosiseikkojen selvittämiseksi.¹⁷

Tosiseikkojen selvittämisestä puhutaan myös jaettaessa oikeusturva muodolliseen, oikeudenkäynnin rationaalisuuteen sekä materiaaliseen oikeusturvaan. Materiaalisen oikeusturvan toteutumisen yhteydessä ratkaisujen taustalla olevien tosiseikkojen tulee olla selvitettyinä, jolloin ratkaisut perustuvat oikeusnormien lisäksi myös niihin. Materiaalinen oikeusturva merkitsee siten ennen kaikkea ratkaisujen lainmukaisuus odotusten sekä oikeuden toteutumista. Lisäksi ratkaisuissa tulee huomioida eettisten arvojen ja oikeudenmukaisuuden merkitys suhteessa lopputulokseen.¹⁸

Materiaalisen oikeuden toteutumista tukemassa prosessioikeudessa on muodollinen oikeusturva¹⁹. Muodollisella oikeusturvalla tarkoitetaan ennustettavuuden toteutumista ja sitä, että samanlaiset asiat ratkaistaan aina samalla tavalla. Oikeudenkäynnin tulee olla tehokasta ja mielivallan käytön pois kitkettyä, jolloin myös yhdenvertaisuusperiaate voidaan toteuttaa. Rationaalisella oikeudenkäynnillä Virolainen ja Martikainen taasen tarkoittavat sitä, että prosessimenettelyssä täytetään oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäisehdot. Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus nähdään ennen kaikkea menettelyn rehtytenä ja tasapuolisuutena. Lopputulos ei siten ole oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin lähtökohtana, vaan ”pelin reiluus”.²⁰ Oikeusturva itsessään voi siten olla myös joko todellista tai koettua oikeusturvaa²¹. Jokaisella yksilöllä on näin ollen omat kokemuksensa ja tuntemuksensa siitä, mitä oikeusturvalla tarkoitetaan. Jollekin asianosaiselle voi riittää, että hän saa asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Toisen asianosaisen mielestä oikeusturva ei toteudu, jos hän häviää jutun tuomioistuimessa. Oikeusturvan tavoitteiden saavuttaminen ja toteutuminen voidaan siten nähdä hyvinkin eri tavalla.

¹⁶ Hallberg 2011, 784.

¹⁷ Hallberg 2001, 68.

¹⁸ Virolainen & Martikainen 2003, 8.

¹⁹ Ervo 2005, 2.

²⁰ Virolainen & Martikainen 2003, 5 ja 8.

²¹ Ervo 2005, 4.

Perustuslaillisesta näkökulmasta oikeusturva on lähtökohtaisesti yksi jokaisen kansalaisen perusoikeuksista. Lainsäädännön ja erilaisten oikeudellisten instituutioiden tehtävänä onkin tukea ja antaa kansalaisille oikeusturvaa heidän oikeudellisissa ongelmissaan. Perusoikeussäännöksellä²² taataan jokaiselle oikeus saada tarvittaessa asiansa käsitellyksi ja ratkaistuksi tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Lisäksi perusoikeussäännöksen mukaan jokaisella on yhtäläinen oikeus varallisuusasemastaan riippumatta turvautua pätevään oikeudelliseen asiantuntija-apuun.²³ Lähtökohtana on nimenomaan yksilön oikeus omasta aloitteestaan saada halutessaan asiansa käsitellyksi viranomaisessa tai tuomioistuimessa. Käsittelemisen on tapahduttava asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä. Mikäli asiaa jostain syystä tarpeettomasti viivytetään, voi siitä tehdä vielä erikseen kantelun muun muassa ylemmälle viranomaiselle tai oikeuskanslerille.²⁴

Oikeusturvan toteutumista voidaan toisaalta tarkastella niin Suomen sisäisesti kuin laajemmin Suomen rajojen ulkopuolella. Oikeusturvaan liittyvät kansallisen perustuslain lisäksi siten myös kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Ervo toteaa, että oikeus oikeudenkäyntiin eli tuomioistuimeen pääseminen on Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen²⁵ (EIS) 6 artiklan mukaan toteutettava käytännön olosuhteet huomioiden siten, että mahdollisuus on oikeasti todellinen eikä vain näennäinen. Oikeudenkäyntimenettely ei saa olla liian kallis tai monimutkainen. Mikäli oikeudenkäyntiin pääseminen ei ole mahdollista kustannusten takia, on sopimusvaltion tarpeen mukaan järjestettävä mahdollisuus saada oikeusapua tai maksuton oikeudenkäynti.²⁶ Suomen kannalta tämä merkitsee julkisen oikeusapujärjestelmän ja oikeusaputoimistojen kautta saatavaa oikeudellista apua, joskaan tässä yhteydessä ei voida sivuuttaa oikeusturvavakuutuksen merkitystä.

Suomen liittyttyä vuonna 1995 Euroopan unioniin, on myös se omalta osaltaan asettanut vaatimuksia oikeusturvajärjestelmäämme. EU-oikeuden ominaispiirteisiin kuuluu se, että sillä on etusija kansalliseen oikeuteen nähden. Näin ollen EU:n oikeuden normeja tulee aina noudattaa mahdollisissa ristiriitatilanteissa. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artikla vastaa hyvin pitkälti EIS 6 artiklan sisältöä. Artiklassa määrätään muun muassa oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä sekä maksuttomasta oikeusavusta vähävaraisille.²⁷ Seuraavassa tarkastellaan vielä lähemmin perustuslain ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten merkitystä oikeusturvaan.

²² Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 21 §.

²³ Litmala & Alasaari 2004, 155.

²⁴ Hallberg 2001, 29-30.

²⁵ Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus 18.5.1990/439, SopS 19

²⁶ Ervo 2005, 119.

²⁷ Hallberg 2011, 788-790.

2.1 Perustuslaki

Oikeusturvasta puhuttaessa ei voida sivuuttaa perustuslain merkitystä. Lähtökohtana oikeusturvalle voidaan pitää nimenomaan perusoikeuksien toteutumista. Suomessa tehtiin vuonna 1995 perusoikeusuudistus, jonka ansiosta julkisen vallan tehtäviin kuuluvat perusoikeuksien sekä ihmisoikeuksien toteutumisen varmistaminen. Kuten aiemmin jo mainittiin, samaisessa yhteydessä oikeusturvasta tuli yksi jokaiselle kuuluvista perusoikeuksista Suomessa.²⁸

Perusoikeusuudistuksen tavoitteena oli ennen kaikkea yksilön oikeuksien laajempi turvaaminen perustuslaillisella tasolla ja samalla yksilön oikeusturvan vahvistaminen. Perusoikeusuudistuksella haluttiin määritellä selkeämmät julkisen vallan ja yksilön väliset suhteet ja pyrittiin huomioimaan myös taloudellisesta tilanteesta tai muista voimavarojen puutteista johtuvat rajalliset mahdollisuudet saada toteutettua yksilön oikeuksia.²⁹

Ennen perustuslakiuudistusta Suomen perusoikeusluettelosta puuttuivat oikeudenkäyntiä koskevat säännökset. Laissa ei ollut erikseen säännöksiä esimerkiksi oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä tai hyvän hallinnon periaatteista, mikä oli ristiriidassa muun muassa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kanssa.³⁰ Vuonna 1993 hallituksen esityksessä otettiin kantaa siihen, että Suomea koskeva EIS:n 6 artikla sääntelee yksilön oikeuksista oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, jota vastaava laajamittainen säännös puuttui laistamme. Uudistuksella pyrittiin siten lisäämään perusoikeuksien suoraa soveltamista niin viranomaistoiminnassa kuin tuomioistuimissa sekä toisaalta vahvistamaan ihmisoikeussopimusten asemaa oikeusjärjestelmässämme.³¹

Hallituksen esityksessä ehdotettiin näin ollen hallitusmuodon II lukuun uudeksi, erikseen oikeusturvaa koskevaksi perusoikeussäännökseksi pykälää 16, jossa säädettäisiin sekä oikeudesta saada asiansa käsitellyksi ja ratkaistuksi tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa että oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden ja hyvän hallinnon takeiden vaatimuksista. Säännökseen ehdotettiin erikseen maininnat merkittävimmistä vaatimuksista eli käsittelyn julkisuudesta, oikeudesta tulla kuulluksi, vaatimuksesta saada perusteltu päätös sekä oikeudesta hakea muutosta.³² Kyseinen hallitusmuodon 16 pykälä vastaa sisällöltään nykyistä vuonna 2000 voimaan tullutta Suomen perustuslain 21 pykälää.

²⁸ Hallberg 2001, 29.

²⁹ HE 309/1993.

³⁰ Hallberg 2001, 29

³¹ HE 309/1993, 3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset.

³² HE 309/1993, 16 §:n yksityiskohtaiset perustelut.

Kyseisen hallitusmuodon 16 §:n ehdotuksessa vaadittiin, että asian käsittelyn on tapahduttava aina asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä. Hallituksen esityksessä todettiin, että yksilön mahdollisuus saada oikeuksiaan tai velvollisuuksiaan koskeva asia käsiteltäväksi toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa lainkäyttöelimestä on yleisesti ottaen jo ennen perusoikeusuudistusta toteutunut varsin hyvin. Säännökseen haluttiin kuitenkin lisätä erikseen oikeus saada päätöstä koskeva asia käsiteltäväksi, joskaan sillä ei ehdotuksen mukaan tarkoitettu sitä, että mitä tahansa päätöstä voisi käsitellä missä tahansa viranomaisessa, mikäli erityislainsäädännössä toisin säädettäisiin.³³

Hallituksen esityksessä oikeusturvaa koskevaan perusoikeussäännökseen katsottiin kuuluvan myös eräitä muita oikeussuojatakeita, vaikka niitä ei suoraan säännökseen ehdotettukaan kirjoitettavaksi. Tällaisia oikeussuojatakeita ovat muun muassa vaatimus käsittelyn suullisuudesta, oikeus saada oikeudellista apua ja valita itse oikeusavustajansa. Oikeudellinen apu on lisäksi tarvittaessa järjestettävä asianosaiselle julkisen vallan kustannuksella. Tällä tavoin esityksen mukaan pyritään turvaamaan oikeudellisen yhdenvertaisuuden lisäksi tosiasiallisen tasa-arvon toteutuminen.³⁴

2.2 Kansainväliset ihmisoikeussopimukset

Oikeusturvaan läheisesti liittyvän oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ajattelun eräänlaisena esikuvana voidaan pitää Yhdistyneiden kansakuntien (YK:n) 10.12.1948 antaman yleismaailmallisen ihmisoikeuksien julistuksen 10 artiklaa, joka koskee oikeudenkäyntiä, menettelyn tasa-arvoisuutta, julkisuutta sekä puolueetonta ja riippumatonta tuomioistuinta. Kyseinen julistus ei kuitenkaan ole oikeudellisesti sitova, vaan sen vaikutus korostuu lähinnä periaatteellisella tasolla.³⁵ Itse asiassa Pellonpää toteaa, ettei julistuksella ole ollut sellaisenaan suoraan juurikaan merkitystä itse lainsäädännön kehitykseen, vaan sen avulla pyrittiin selventämään lähinnä ihmisoikeuksien merkitystä³⁶.

Julistuksen jälkeen hyväksytyistä kansainvälisistä sopimuksista johdetut veloitteet ovat puolestaan vaikuttaneet vahvasti etenkin perusoikeusuudistukseemme, jossa huomioitiin sopimusten merkitys suhteessa perusoikeussäännöksiimme. Tällä hetkellä perusoikeusjärjestelmämme vastaavatkin hyvin kansainvälisten ihmisoikeussopimusten sisältöä ja se on jossain määrin mennyt jo jopa hieman pidemmälle. Säännökset eivät kuitenkaan poissulje toisiaan, vaan niillä on lähinnä toisiaan täydentävä suhde.³⁷ Perusoikeusjärjestelmämme lähimpinä ovat siten

³³ HE 309/1993, 16 §:n yksityiskohtaiset perustelut.

³⁴ HE 309/1993, 16 §:n yksityiskohtaiset perustelut.

³⁵ Ervo 2005, 4-5.

³⁶ Pellonpää 2009, 222-223.

³⁷ Hallberg 2011, 788 ja HE 309/1993.

Suomessa vuonna 1976 ratifioitu YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus³⁸ (KP-sopimus) sekä Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS), joka ratifioitiin Suomessa vuonna 1990. Näissä erityisesti KP-sopimuksen 14 artiklan 1 kappale ja EIS:n 6 artiklan ensimmäinen kappale liittyvät oikeusturvaa koskevaan perusoikeussäännökseemme.³⁹ Etenkin EIS:n 6 artiklan 1 kappaleen määräys on Hallbergin mukaan kuitenkin varsin vaikeatulkintainen ja sen säännösten ulottuvuus on hyvin laajamittainen ulottuen aina rikosasioista yksityisoikeudellisiin riita-asioihin sekä julkisoikeudellisiin asioihin. Artiklan ulkopuolelle puolestaan on katsottu jäävän muun muassa eräät virkamiesasiat, ulkomaalaisasiat ja kansalaisuusasiat sekä veroasiat.⁴⁰

Oikeus oikeudenkäyntiin on kuitenkin se peruslähtökohta, jota Ervon mukaan EIS 6 artiklan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus tarkoittaa. Vaatimus pitää sisällään myös oikeudenkäynnin tosiasiallisen toteutumisen, jolloin oikeuteen pääsemistä on edesautettava esimerkiksi julkisen oikeusapujärjestelmän avulla.⁴¹ Tuomioistuimeen pääseminen ei siten saa estyä pelkästään sen takia, että kustannukset olisivat liian kalliita. Sopimusvaltion tulee tarvittaessa antaa oikeusapua valtion varoista tai vaihtoehtoisesti järjestää maksuton oikeudenkäynti. Oikeusapua tai mahdollisuutta saada maksuton oikeudenkäynti ei myöskään saa rajoittaa siitä syystä, että asian ajaminen olisi mahdollista ilman asiantuntijan apua, jos menettely olisi kuitenkin tosiasiallisesti maallikolle liian monimutkainen yksin ajettavaksi. EIS 6 artikla mahdollistaa siten myös jossain määrin asianajajakapon, mutta sen edellytyksenä on jokaisen tosiasiallinen mahdollisuus turvautua asianajajan apuun. Asianajajia tulee näin ollen myös olla tarpeeksi ja kustannusten pitää pysyä sellaisina, että jokaisen on mahdollista ne maksaa.⁴²

3 Oikeudenkäynnin kustannukset

Oikeudenkäyntiin liittyy aina erilaisia kustannuksia, joista asianosaiset joutuvat itse vastaamaan. Opinnäytetyön kannalta on hyvä selvittää, minkälaisia kustannuksia asianosaisille voi oikeudenkäynnistä aiheutua ja miten kustannukset syntyvät. Oikeudenkäyntikustannukset voidaan Lappalaisen mukaan jakaa oikeudenkäyntimaksuihin ja asianosaiskuluihin. Oikeudenkäyntimaksuilla tarkoitetaan tuomioistuimelle suoritettavaa maksua. Tuomioistuimen apuun turvautunut henkilö osallistuu siten omalta osaltaan tuomioistuinlaitoksen ylläpitokustannuksiin.⁴³ Maksun suuruus määritetään kuitenkin siten, ettei se estä oikeusturvan toteutumista. Käytännössä tuomioistuimen perimät maksut hinnoitellaan niin alhaisiksi, että ne jäävät sel-

³⁸ YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 30.1.1976/108, SopS 8

³⁹ Hallberg 2001, 29.

⁴⁰ Hallberg 2001, 32-33.

⁴¹ Ervo 2008, 21.

⁴² Ervo 2008, 24-25.

⁴³ Lappalainen 2001, 63.

västi alle todellisten kustannusten. On myös olemassa muutamia poikkeustilanteita, jolloin asiat käsitellään tuomioistuimissa täysin maksutta.⁴⁴

Oikeudenkäyntimaksuista sekä niiden suuruuksista säädetään tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista annetulla lailla (26.7.1993/701). Oikeudenkäyntimaksun suuruus on tällä hetkellä rikosasioiden osalta hovioikeudessa 90 euroa ja käräjäoikeudessa 80 euroa. Riita-asioissa vastaava maksu vaihtelee 60-182 euron välillä.⁴⁵ Maksu on siten kiinteä ja se määräytyy sen mukaan, millä kokoonpanolla asiaa on käsitelty ja missä vaiheessa asia päättyy⁴⁶.

Asianosaiskuluihin puolestaan kuuluvat kaikki muut oikeudenkäynnistä aiheutuvat kuluerät. Näillä kuluilla tarkoitetaan muun muassa asianosaisen ansionmenetyksestä ja ajanhukasta aiheutuvia menetyksiä, todistajanpalkkioita sekä avustajan käytöstä aiheutuneita kuluja eli asianajokuluja. Näistä viimeinen on selkeästi oikeudenkäyntikulujen suurin kustannuserä.⁴⁷

3.1 Asianajokulujen muodostuminen

Kuten edellä todettiin, suurin osa asianosaiskuluista koostuu oikeudellisen avustajan palkkiosta. Niitä aiheutuu kuitenkin ainoastaan asianosaisille, jotka ylipäätensä käyttävät oikeudellista avustajaa apunaan asiansa hoitamisessa. Avustajalle maksettavan palkkion suuruus perustuu asianosaisen ja tämän avustajan välillä tehtyyn toimeksiantosopimukseen, jota sääntelevät sopimusoikeuden yleiset periaatteet⁴⁸.

Julkisia oikeusavustajia, asianajajia sekä luvan saaneita oikeudenkäyntiavustajia koskevat Suomen Asianajajaliiton hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet⁴⁹. Hyvän asianajajan tapaohjeiden mukaan toimeksiannot on hoidettava huolellisesti, täsmällisesti, tarpeellisella joutuisuudella sekä kustannuksia säästäen. Toimeksiannon laajuus on sovittavissa, eikä sitä saa keinoekoisesti laajentaa. Ohjeiden mukaan asianajajalla on oikeus palkkioon, mutta palkkion on oltava kohtuullinen ja palkkiomääräysten mukainen.⁵⁰ Vuoden 2009 Asianajajaliiton antaman palkkio-ohjeen mukaan asianajajan on annettava selvitys palkkioperusteesta ja laskutuskäytännöstä sekä arvio veloitettavan palkkion suuruudesta asiakkaalle tämän kyseisiä tietoja pyytävässä⁵¹. Kyseessä on merkittävä muutos aiempaan, jolloin hinta-arviota ei tarvinnut antaa. Yleisesti ottaen palkkion suuruuteen vaikuttavat työn laatu, määrä ja tehtävän vaikeus suh-

⁴⁴ HE 241/1992, 1-8.

⁴⁵ MaksuL 3 §.

⁴⁶ Viitanen 2011, 52.

⁴⁷ Viitanen 2011, 51 ja 60.

⁴⁸ HE 107/1998, 1.1. Oikeudenkäyntikuluista.

⁴⁹ Jokela 2012, 107.

⁵⁰ Halila & Hemmo 2008, 185-186.

⁵¹ Viitanen 2011, 216.

teessa intressiin⁵². Tällä hetkellä asianajajien palkkiot ja laskutus kuuluvat vapaan kilpailun ja markkinamekanismin piiriin⁵³, jolloin asianajajien välisissä palkkioissa ja tuntihinnoitteluisa voi olla huomattaviakin eroja. Tämä on osaltaan myös vaikuttanut hintatason kohoamiseen.

Vuoden 2012 asianajajatutkimuksessa on selvitetty tarkemmin asianajajien palkkioiden laskutuksen muodostumista ja tuntihinnoittelua. Tutkimuksen mukaan asianajajien tuntilaskutuksen mediaani oli kyseisenä vuonna 200 euroa. Yksittäisten asianajajien tuntilaskutusten välillä havaittiin kuitenkin huomattaviakin eroja, sillä 10 prosenttia tutkimukseen vastanneista asianajajista ilmoitti tuomioistuinasioden tuntilaskutukseksi korkeintaan 160 euroa, kun vastavasti 10 prosenttia asianajajista ilmoitti tuomioistuinasioden tuntihinnaksi vähintään 320 euroa. Kaiken kaikkiaan useimpien asianajajien tuntihinnat olivat noin 180-230 euroa.⁵⁴

Ennen varsinaista asianajotoimeksiantosopimuksen solmimista käydään yleensä alkuneuvotteluja. Neuvottelu voi luonnollisesti päättyä myös siihen, ettei toimeksiantoa edes synny, jolloin tuloksettomasta neuvottelusta ei voi laskuttaa. Poikkeuksena on kuitenkin tilanne, jossa asianajaja laatii neuvottelussa esimerkiksi erillisen luettelon jotakin asiakkaan toimenpidettä varten.⁵⁵

Asianosaisen saadessa joko kokonaan tai osittain maksutonta julkista oikeusapua säännellään tämän avustajalle maksettavan tuntipalkkion suuruudesta valtioneuvoston oikeusavun palkkioperusteista koskevassa asetuksessa (24.4.2008/290). Lisäksi palkkioasetuksessa säädetään muun muassa asiakohteisista vähimmäispalkkioista, palkkioon oikeuttavista toimenpiteistä sekä korvattavista kuluista.⁵⁶

3.2 Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus on ollut joissain muodoissa käytössä Suomessa jo 1600-luvulta lähtien. Alun alkaen sen ideana oli nimenomaan rangaista hävinnyttä osapuolta, kun tämän katsottiin syyllistyneen oikeudenkäynnin väärinkäyttöön.⁵⁷ 1700-luvulla ajattelutapa muotoutui siten, että oikeudenkäyntikulujen korvaaminen liitettiin vahingonkorvausvelvollisuuksiin. Tällä tarkoitettiin sitä, että mikäli hävinnyt osapuoli oli jo ennen oikeudenkäyntiin lähdettyään tiennyt sen olleen aiheeton, on hän näin toimiessaan aiheuttanut vastapuolelle vahinkona oikeudenkäyntikuluja. Kun jutut olivat sekavia, käytännössä kulut tuomittiin tuolloin kuitenkin usein molempien osapuolten omaksi vahingoksi.⁵⁸ Tämä ajattelutapa on jo jos-

⁵² Halila & Hemmo 2008, 187-189.

⁵³ Viitanen 2011, 288.

⁵⁴ Laukkanen & Järvenpää 2012, 26-28.

⁵⁵ Halila & Hemmo 2008, 182-184.

⁵⁶ Jokela 2012, 109-110 ja Viitanen 2011, 39-40.

⁵⁷ Jokela 2004, 283.

⁵⁸ HE 191/1993, 1-4.

sain määrin muuttunut, ja nykyisin oikeudenkäyntikuluista ja niiden korvausvelvollisuudesta säädetään riita-asioiden osalta oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 21 luvussa. Pääsääntönä voidaan pitää sitä, että hävinnyt osapuoli vastaa omien kustannustensa lisäksi myös voittaneen osapuolen oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. Tämä velvollisuus pätee riippumatta siitä, saako jompikumpi tai saavatko kenties molemmat riita-asian osapuolista oikeusapua.⁵⁹ Rikosasioissa pääperiaate oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta on sama kuin riita-asioissa. Rikosasioissa nämä säännökset sisältyvät oikeudenkäynnistä rikosasioissa koskevan lain (11.7.1997/689) 9 lukuun. Huomionarvoista on kuitenkin se, että asianomistajan yhtyessä syyttäjän ajamaan syytteeseen, voi syytetty syytteen tultua hylätyksi saada korvausta oikeudenkäyntikuluihinsa valtiolta eikä asianomistajalta.⁶⁰ Näin ollen asianomistajan kuluriski rikosprosesseissa on huomattavasti pienempi kuin riita-asioissa mukana olevilla asianosaisilla.

Oikeudenkäyntikulujen korvaamisvelvollisuuden katsotaan sekä ohjaavan että toisaalta myös korjaavan oikeudenkäyntiin osallistuvien käyttäytymistä. Tällä tarkoitetaan muun muassa sitä, etteivät asianosaiset nostaisi turhia kanteita, ja toisaalta asianosaisen jouduttua nostamaan kanteen, saa hän korvauksen myös oikeudenkäyntikuluistaan saadakseen oikeutta.⁶¹

Vuonna 1993 oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta koskevat OK 21:n säännökset muutettiin siten, että hävinnyt osapuoli oli velvollinen korvaamaan voittaneen oikeudenkäyntikulut täysimääräisesti⁶². Tätä säännöstä kuitenkin lievennettiin vuoden 1999 OK:n osittaisuudistuksella. Mikäli asia olisi muun muassa oikeudellisesti epäselvä tai kulujen täysimääräisenä tuomitseminen olisi kohtuutonta, voidaan hallituksen esityksen mukaan maksettavaksi tuomitavien kulujen määrää alentaa. Uudistuksen taustalla oli muun muassa asianosaisten kuluriskien tasaaminen toisiinsa nähden.⁶³

Täysimääräisesti korvattavaksi tuomittaviin kuluihin eivät kuitenkaan sisälly tarpeettomat tai kohtuuttomat kulut. Toisin sanoen kulujen tulee olla yhtäältä sellaiset, että ne ovat aiheutuneet jutun kannalta tarpeellisista toimenpiteistä, ja toisaalta tarpeelliseksi katsottavien toimenpiteiden tulee olla myös määrältään kohtuullisia. Lisäksi tuomioistuimen kohtuullisuusharkintaa käyttäessään tulee kiinnittää huomiota asian laatuun, laajuuteen ja vaikeuteen sekä vastaavan kaltaisissa asioissa yleensä tuomittujen kulujen määrään.⁶⁴

Oikeudenkäyntikulujen korvaamisvelvollisuudesta puhuttaessa on huomioitava kuitenkin se, ettei kuluja tuomita vastapuolen korvattavaksi viran puolesta ilman erillistä pyyntöä. Näin ollen asianosaisen on erikseen esitettävä tuomioistuimelle vaatimus kulujen korvaamisesta

⁵⁹ Lappalainen 2001, 66.

⁶⁰ Jokela 2004, 285.

⁶¹ HE 191/1993, 3-5.

⁶² HE 191/1993, 4

⁶³ HE 107/1998, 12-14.

⁶⁴ HE 107/1998, 16.

ennen käsittelyn päättymistä. Vaatimuksessa on esitettävä oikeudenkäyntikulujen määrä ja perusteet yksilöityinä. Mikäli asianosainen vaatii kulujen korvaamista viivästyskorkeineen, on myös se erikseen mainittava.⁶⁵

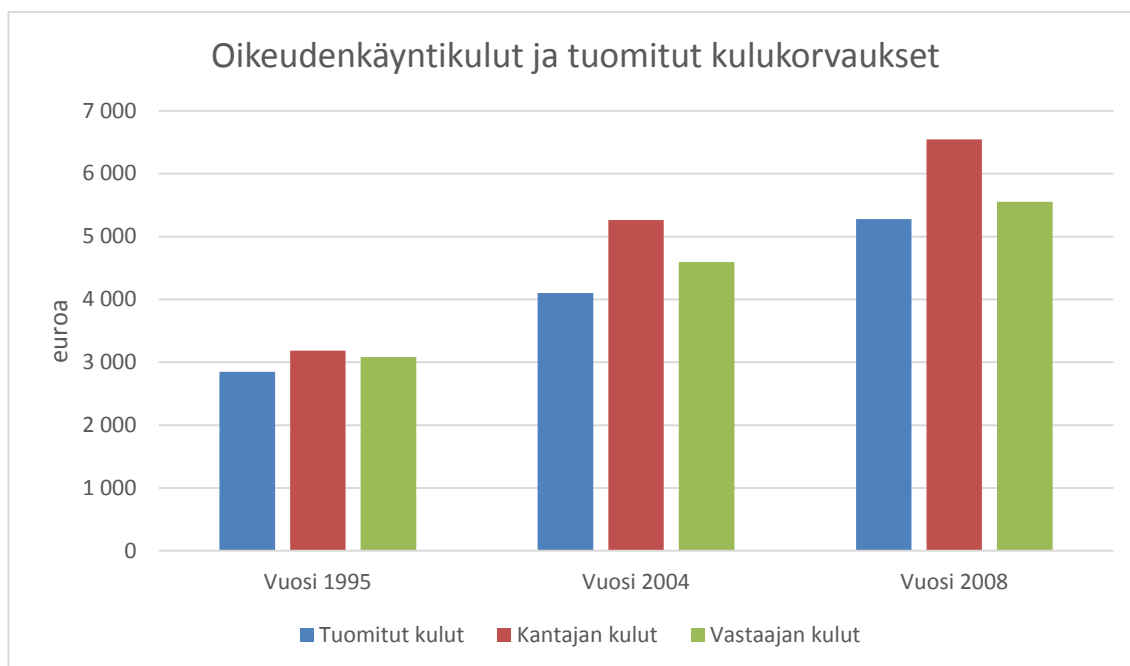
3.3 Oikeudenkäyntikulujen kehitys

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos on seurannut oikeudenkäyntikulujen kehitystä. Viimeisin tutkimus koskee vuosia 1995, 2004 ja 2008. Tämän jälkeisiä käräjäoikeuksissa ratkaistujen riita-asioiden oikeudenkäyntikulujen määriä ei tätä opinnäytetyötä varten saatu selville. Tutkimuksen mukaan käräjäoikeuden pääkäsittelyyn edenneiden riita-asioiden oikeudenkäyntikulujen mediaani oli vuonna 2008 kantajalla noin 6 540 euroa ja vastaajalla 5 550 euroa. Vastaavat määrät olivat vuonna 2004 kantajan osalta 5 260 euroa ja vastaajan osalta 4 600 euroa. Karkeasti sanottuna oikeudenkäyntikulujen määrä kasvoi siten vuodesta 2004 vuoteen 2008 20-25 prosenttia. Lisäksi huomioitavaa on, että tuomitut oikeudenkäyntikulukorvaukset kasvoivat lähes 30 prosenttia. Korvaukset olivat 4 100 euroa vuonna 2004 ja 5 280 euroa vuonna 2008. Vastaavasti verrattaessa vuoden 2008 oikeudenkäyntikulujen mediaania vuoteen 1995 huomataan, että oikeudenkäyntikulut ovat tuona aikana kasvaneet kantajien, vastaajien ja tuomitujen korvausten osalta huimat 120-150 prosenttia.⁶⁶ Huolimatta siitä, ettei tätä opinnäytetyötä varten saatu selville vuoden 2008 jälkeisiä tietoja oikeudenkäyntikulujen kehityksestä, on kuitenkin oletettavaa, ettei kulujen kasvu ole tämän jälkeen ainakaan pysähtynyt⁶⁷. Lisäksi on huomioitava, että kyseisessä oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa ovat mukana yksityishenkilöiden lisäksi myös yhteisöt. Tilastoa ei siten voi suoraan soveltaa arvioitaessa yksityishenkilöiden oikeudenkäyntikulujen määrää ja kehitystä, joskin se antaa tähän hyvän suunnan niiden arvioimiselle.

⁶⁵ Lappalainen 2001, 96.

⁶⁶ Ervasti 2009, 21-29.

⁶⁷ Samaan johtopäätökseen on päätyntä myös Viitanen 2011, 174.



Kuva 1: Oikeudenkäyntikulut ja tuomitut kulukorvaukset⁶⁸

Oikeudenkäynnin kokonaiskuluihin lasketaan mukaan kaikkien asianosaisten oikeudenkäynnistä aiheutuneiden kustannusten yhteismäärä⁶⁹. Vertailtaessa oikeudenkäynnin kokonaiskuluja huomataan, että vuonna 2008 kaikista tapauksista 43 prosentissa niiden määrä oli suurempi kuin itse riidanalaisen intressin⁷⁰. Viitaten mukaan tällaisten riitojen tuominen oikeudenkäyntiin ei ole taloudellisesti järkevää, mutta niiden lisääntynyt määrä selittyy muun muassa oikeusturvavakuutuksen käytöllä. Oikeusturvavakuutus vähentää Viitaten näkemyksen mukaan asianosaisten omaa todellista kuluriskiä, jolloin riidanalaisen intressin ja oikeudenkäyntikulujen määrän välinen suhde kapenee. Kaiken kaikkiaan yksityishenkilöiden välisissä riita-asioissa intressi on yleensä noin 10 000 euroa.⁷¹

3.4 Oikeudenkäyntikulujen kasvun selittäviä tekijöitä

Selkeästi suurimman osan oikeudenkäyntikuluista muodostaa oikeudellisen avustajan palkkio. Palkkioiden viime vuosina tapahtuneeseen voimakkaaseen kasvuun ovat vaikuttaneet niin arvonlisäveroitus, vuoden 1993 muutokset alioikeuksien menettelyssä ja kulusääntöjen tiukentamisessa kuin toisaalta riita-asioissa tapahtuneiden määrien ja laadun muutokset.

⁶⁸ Ervasti 2009, 21.

⁶⁹ Viitanen 2011, 51.

⁷⁰ Ervasti 2009, 21.

⁷¹ Viitanen 2011, 162.

Arvonlisäverolaki (30.12.1993/1501) astui Suomessa voimaan vuoden 1994 kesällä, jonka seurauksena oikeudelliset asiantuntijapalvelut siirtyivät arvonlisäverotuksen alaisiin palveluihin. Arvonlisävero oli tuolloin 22 prosenttia ja vuoden 2013 alusta lähtien 24 prosenttia⁷². Arvonlisäverotuksen kohdistumista oikeudellisiin asiantuntijapalveluihin on aika ajoin kritisoitu muun muassa sen takia, että yksityishenkilöt eivät voi verotuksessa vähentää arvonlisäveroa toisin kuin arvonlisäverovelvolliset yritykset. Tällöin nimenomaan yksityishenkilöiden oikeudenkäyntikustannukset nousevat, jolloin verolla on taloudellisen prosessikynnyksen korkeuden negatiivisia vaikutuksia. Toisaalta EU:n nykyinen arvonlisäveropolitiikka ei salli arvonlisäverokannan poistoa tai liian suurta madaltamista, ja lisäksi vero ei todennäköisesti täysimääräisesti alentaisi kuluttajahintoja.⁷³

Arvonlisäverotus ei kuitenkaan yksinään selitä asianajokulujen voimakasta kasvua. Vuonna 1993 tapahtui kaksi merkittävää muutosta, jotka ovat omalta osaltaan vaikuttaneet kulujen kasvuun. Toinen muutos koski kulusääntöjen tiukentumista ja toinen alioikeuksien menettelyuudistusta. Näistä kulusääntöjä tiukennettiin jo aiemmin mainitun OK 21 luvun oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuussäännösten kokonaisuudistuksessa, jonka seurauksena hävinneen osapuolen vastattavaksi tuli pääsääntöisesti omien oikeudenkäyntikulujen lisäksi myös voittaneen asianosaisen kulut täysimääräisinä⁷⁴. Viitanen mukaan tämä on saattanut houkutella liioittelemaan kulukorvausvaatimuksia, jolloin korvausvaatimukset ovat ajan mittaan kasvaneet. Lisäksi tuomioistuimella ei ole käytettävänä mitään etukäteen määriteltyjä taulukoita, joista kulukorvaukset voitaisiin laskea, vaan vaatimukset ratkaistaan aina tapauskohtaisesti.⁷⁵

Samaisena vuonna tapahtuneen alioikeuksien menettelyuudistuksessa puolestaan asianosaisen tuli viimeistään valmisteluistunnossa vedota kaikkiin niihin tosiseikkoihin ja todisteisiin, jotka hän halusi käsittelyssä ottaa huomioon. Muutoksen tavoitteena ei siten ollut ensisijaisesti vähentää oikeudenkulujen määrää, mutta se olisi ollut mieluisa sivuvaikutus. Uudistuksen seurauksena on havaittu, että oikeudellisen avustajan työmäärä ei olennaisesti muuttunut, mutta sen painopiste lisääntyi etenkin jutun alkuvaiheeseen. Tämä tarkoittaa samalla myös sitä, että avustajan kulut voivat nousta turhaan, mikäli vastapuoli ei riitautakaan kaikkia valmisteluistunnossa esitettyjä tosiseikkoja taikka todisteita.⁷⁶

Edellä mainittuja säännöksiä on kuitenkin myöhemmin lievennetty, mutta riita-asioiden oikeudenkäyntikustannukset ovat edelleen kasvaneet. Kasvu ei voi siten selittyä pelkästään edellä mainituista tekijöistä. Ervastian mukaan oikeudenkäyntikulujen määrään vaikuttavat yleisesti ottaen niin jutun laatu, laajuus kuin vaikeuskin. Kustannuksiltaan kalleimpia ovat

⁷² Verohallinto 2013.

⁷³ Viitanen 2011, 144-145 ja 147-148.

⁷⁴ HE 191/1993, 4.

⁷⁵ Viitanen 2011, 166-168.

⁷⁶ Viitanen 2011, 150-153.

selkeästi sellaiset oikeudenkäynnit, jotka koskevat kiinteää omaisuutta, irtainta omaisuutta sekä työtä ja palvelusta. Kustannuksia lisääviä tekijöitä on muun muassa todistajien mukana olo oikeudenkäynnissä. Tutkimuksen mukaan kulut nousevat keskimäärin 16 000 euroon silloin, kun oikeudenkäynnissä on kuultu yli kuutta todistajaa.⁷⁷ Toisaalta todistajien suuri lukumäärä on usein suhteessa riita-asian työmäärään, jolloin kyseessä on muutenkin tavallista vaikeampi asia⁷⁸.

Oikeudenkäyntikulujen kasvuun voidaan väittää vaikuttaneen siten myös riita-asioiden monimutkaistumisen, jolloin myös oikeudelliset avustajat ovat alkaneet käyttää asioiden hoitamiseen tavallista enemmän aikaa. Lisäksi avustajien käyttäessä palkkioperusteinaan suurimmaksi osaksi aikaveloitusta selittää lisääntynyt ajankäyttö myös kustannusten nousua. Toisen väitteen mukaan riita-asioiden keskimääräisen intressin kasvaessa lisääntyy avustajien työmäärä samassa suhteessa. Tällöin riita-asian lopputuloksella on suurempi merkitys asianosaiselle, jolloin myös asian hoitamiseen pyritään käyttämään enemmän aikaa.⁷⁹

4 Oikeudelliset asiantuntijapalvelut

Ihmisten moninaisten oikeudellisten ongelmien ja riitojen ratkaisemiseksi on tarjolla erilaisia oikeudellisia asiantuntijapalveluita. Oikeudellisiin asiantuntijapalveluihin sisältyvät muun muassa oikeudellinen neuvonta, oikeudellisten asiakirjojen laatiminen sekä avustaminen tuomioistuimessa, tuomioistuimen ulkopuolella olevassa riidanratkaisuelimessä tai muussa viranomaisessa.⁸⁰ Oikeudellisia asiantuntijapalveluita tarjoavilla tahoilla on keskeinen merkitys oikeusjärjestelmän, riitojen ratkaisemisen ja toisaalta ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien toteuttamisessa. Palveluiden tarjoajat eivät siten toimi vain omien asiakkaidensa etujen ja oikeuksien varmistamiseksi, vaan toiminnan tulee ylläpitää koko oikeusjärjestyksen toimivuutta.⁸¹

Asianajajalla tarkoitetaan asianajajaliittoon kuuluvaa jäsentä eivätkä muut oikeudellisia asiantuntijapalveluita tarjoavat tahot saa käyttää itsestään nimitystä asianajaja⁸². Asianajajia on tällä hetkellä Suomessa noin 2000, joista julkisia oikeusavustajia on 120. Asianajotoimistoja on yhteensä arviolta 800, ja niissä työskentelee asianajajien lisäksi noin 600 lakimiestä.⁸³ Asianajajan toimintaa sääntelee laki asianajajista (12.12.1958/496) sekä asianajajaliiton vahvistamat asianajotoimintaa koskevat ohjeet kuten hyvää asianajajatapaa ja asianajopalkkioi-

⁷⁷ Ervasti 2009, 21-24.

⁷⁸ Viitanen 2011, 161.

⁷⁹ Viitanen 2011, 159-163.

⁸⁰ Viitanen 2011, 39.

⁸¹ Suomen Asianajajaliitto 2007, 97.

⁸² Rosti, Niemi & Lasola 2009, 135.

⁸³ Suomen Asianajajaliitto 2012a, 6-7.

den määrätymisperusteita koskevat ohjeet⁸⁴. Asianajotoimintaa koskevat tapaohjeet ovat tarkkoja, mutta eivät tyhjentäviä. Asianajajaliiton tehtävänä on valvoa, että kyseisiä ohjeita noudatetaan. Asianajajille on siten asetettu tiukemmat vaatimukset, kuin mitä lainsäädännöstä muuten johtuisi.⁸⁵

Muiden kuin asianajajina ja asianajotoimistoissa työskentelevien lakimiesten tarkkaa lukumäärää on vaikea arvioida, koska niihin ei kohdistu samanlaista erityisvalvontaa kuin asianajajiin. On kuitenkin arvioitu, että lakiasiaintoimistoja olisi Suomessa noin 600-700.⁸⁶ Viitanen on päätellyt eri tilastojen lukumääriä verrattaessa ja asianajajat mukaan luettuina, että vuonna 2011 oli yksityisiä asianajopalveluja päätoimisesti tarjoavia lakimiehiä noin 2900 henkilöä⁸⁷

Vuoden 2013 alusta lähtien oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana on saanut pääsäännön mukaan toimia joko asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja⁸⁸. Muutos aiempaan verrattuna tarkoitti samalla myös sitä, että nykyisin tuomioistuimessa oikeudenkäyntiasiamiehiä koskevat ammattieettiset säännöt sekä valvonta yhdenmuikaistuivat. Oikeuskanslerin sekä asianajajaliiton valvontalautakunnan valvonnan alaiseksi kuuluvat siten asianajajien ja julkisten oikeusavustajien lisäksi nyt myös luvan saaneet oikeudenkäyntiavustajat.⁸⁹ Hallituksen esityksen tavoitteena oli näin parantaa oikeudenkäyntiasiamiesten tuomioistuimessa toimimisen työn laatua, parantaa asianosaisten oikeusturvaa sekä samalla helpottaa ja nopeuttaa tuomioistuinten toimintaa. Esityksessä haluttiin kuitenkin myös kiinnittää huomiota siihen, etteivät säännökset rajoittaisi elinkeinovapautta tai kilpailukykyä.⁹⁰ Nähtäväksi jää, kuinka hallituksen tavoitteet tältä osin tulevaisuudessa toteutuvat.

4.1 Asiamiehen käyttö oikeudenkäynnissä

Suomessa on vuoteen 2013 saakka asianosaisella ollut aina oikeus valita, ajaako hän itse omaa asiaansa tuomioistuimessa vai käyttääkö oikeudenkäyntiasiamiestä apunaan. Hallituksen esityksessä kuitenkin katsottiin, että avustajapakko on aiheellinen eräissä erityistilanteissa eli käytettäessä ylimääräistä muutoksenhakuoikeutta korkeimpaan oikeuteen. Avustajapakkoa perusteltiin muun muassa sillä, että korkeimpaan oikeuteen tulee varsin paljon menestymättömiä hakemuksia, jolloin pitkitetään turhaan oikeusprosessia ja sen voimavaroja. Lisäksi oikeudenkäyntikustannusten määrä halutaan pitää nykyistä kohtuullisempana.⁹¹ Jokela on kritisoinut esityksen kapeakatseisuutta siitä, että kantelun tai purkuhakemuksen laatiminen ei loppujen lopuksi ole niin vaikeata kuin esimerkiksi haastehakemuksen tai valituskirjelmän laa-

⁸⁴ Suomen Asianajajaliitto 2007, 21 ja 31.

⁸⁵ Halila & Hemmo 2008, 179-180.

⁸⁶ Litmala 2000, 200.

⁸⁷ Viitanen 2011, 75.

⁸⁸ OK 15:2.1 §.

⁸⁹ Jokela 2012, 83.

⁹⁰ HE 318/2010, 16.

⁹¹ HE 318/210, 20-21 ja 23.

timinen, joten avustajapakon määrääminen juuri tähän vaiheeseen ei näin ollen ole täysin perusteltua. Lisäksi avustajapakko viimeisessä muutoksenhakukeinossa voi pahimmillaan johdattaa siihen, että todellisesta muutoksenhaun käyttöoikeudesta päättääkin avustaja asianosaisen sijaan.⁹²

Riita-asioiden oikeudellisten sääntelyjen ja oikeudenkäyntimenettelyn ymmärtäminen on kaiken kaikkiaan kuitenkin maallikolle hyvin työlästä. Viitanen mukaan Suomessa onkin todellisuudessa vallinnut jo pitkään tosiasiallinen avustajapakko. Tällä hän tarkoittaa sitä, että halutessaan menestyksekkäästi toimia riita-asiaassa tulee etenkin kantajan turvautua oikeudellisen koulutuksen saaneen avustajan apuun. Näin ollen periaate, jonka mukaan voisi itse valita käyttääkö avustajaa vai ei, jää lähinnä teoreettiseksi. Käytännössä riita-asioita hoidetaankin nykyisin ilman avustajaa vain noin 5-10 prosentissa kaikista tapauksista.⁹³ Lisäksi esimerkiksi oikeusturvavakuutuksesta saatava korvaus edellyttää sitä, että asianosainen on käyttänyt apunaan asianajajaa tai muuta lakimiestä oikeudellisen asiansa hoitamisessa.⁹⁴ Näin ollen asiamiehen käyttäminen oikeudenkäynnissä näyttää olevan tärkeä toteutettaessa asianosaisen oikeusturvaa.

Oli kyseessä sitten tosiasiallinen avustajan käyttöpakko tai ei, jokaisella on kuitenkin oikeus valita itse asiamiehensä. Tämä säännös sisältyy niin oikeusturvavakuutuksen sopimusehtoja koskevaan lakiin kuin oikeusturvavakuutusdirektiiviinkin. Näin ollen myöskään vakuutusyhtiö ei voi rajoittaa tätä vakuutetulle kuuluvaa oikeutta esimerkiksi määräämällä itse vakuutetulle vakuutusyhtiön yhteistyökumppanina toimivan asianajajan palveluja. Kuten edellä on jo mainittu, vakuutusyhtiö edellyttää ainoastaan, että vakuutettu valitsee asiamiehekseen asianajajan tai muun lakimiehen.⁹⁵ Asianajotoimeksiannolla tarkoitetaan nimenomaan asianajajayhdistykseen kuuluvalla henkilöllä annettua toimeksiantoa. Toimeksiannon perustana on molemminpuolinen luottamus, minkä takia myös asianajajalla on oikeus valita asiakkaansa sen lisäksi, että asiakkaalla on oikeus valita asianajajansa.⁹⁶

4.2 Asiamiehen valintaan vaikuttavat tekijät

Koska asiamiehen käyttö on hyvin yleistä oikeudellisten ongelmien selvittämisen yhteydessä, tarkastellaan seuraavaksi sitä, millä perusteilla asianosainen asiamiehensä valitsee. Asianajokustannukset on kuitenkin suurin oikeudenkäynnistä aiheutuva kuluerä, joten lähtökohtaisesti voisi olettaa, että asiamies pyritään valitsemaan asiamiehen tuottamien palveluiden hinnoittelun perusteella. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan asiamiestä käyt-

⁹² Jokela 2012, 72.

⁹³ Viitanen 2011, 58-59 ja 70.

⁹⁴ Eskuri ym. 2007, 81.

⁹⁵ HE 137/1993, 1. Lakiehdotuksen perustelut.

⁹⁶ Halila & Hemmo 2008, 182-184.

täneiden asianosaisten valintaan vaikuttivat kuitenkin eniten aikaisempi asiakassuhde, tuttavun suositus, asianajajan maine ja toisen asiamiehen suositus. Mielenkiintoinen yksityiskohta tässä tutkimuksessa oli se, että asianajajan mainetta pidettiin valinnassa jopa tärkeämpänä kuin asianajotoimiston mainetta.⁹⁷

Tutkimuksesta voidaan tehdä johtopäätös, että asianosaiset pyrkivät löytämään itselleen pääsääntöisesti parhaan mahdollisen asiamiehen eikä niinkään halvinta asiamiestä. Kontrastina tähän on kuitenkin se seikka, että asianosaisen voi olla usein vaikea arvioida asiamiehen todellista osaamista ja ammattitaitoa. Asianosainen voikin arvioida ammattitaitoa puhtaasti asiamiehen aiempien juttujen voittamisen perusteella ottamatta huomioon asiamiehestä riippumattomia jutun alkuperäisiä voitonmahdollisuuksia⁹⁸. Näin ollen tuttavien suositus asiamiehen valinnassa voi muodostaa asianosaisen käsityksen taitavasta asiamiehestä ilman, että se välttämättä olisi oikea johtopäätös.

Toisaalta ilman tuttavun suositusta ja asianosaisen taitoa arvioida asiamiesten laadullista pätevyyttä muodostuu hinnoittelu lopulta kuitenkin yhdeksi osatekijäksi valintaprosessissa. Oletettaessa, että suurin osa asiamiehistä on yhtä ammattitaitoisia, valitsee asianosainen tällä perusteella todennäköisesti jonkun muun kuin kaikkein kalleimman asiamiehen. Tämä tosin edellyttää samalla sitä, että asiamiesten hinnoittelu olisi yleisesti tiedossa ja helposti vertailtavissa toisiinsa nähden.⁹⁹

Kaiken kaikkiaan asiamiehen valintaan vaikuttavat siten hyvin moninaiset tekijät, eikä yhden tutkimuksen tuottamien tulosten perusteella voida tehdä kovin laajoja johtopäätöksiä. Asiamiehen valintaan vaikuttaa varmasti myös se, kuinka paljon asiamiehiä on ylipäättänsä tarjolla tietyllä alueella. Vähäinen valinnanmahdollisuus eittämättä johtaa siihen, että valitaan tällöin se asiamies, jolla on mahdollisuus asianosaisen toimeksianto kyseisellä hetkellä vastaanottaa. Lisäksi huolimatta siitä, että asianosainen valitsisi asiamiehensä pelkästään tuttavansa suosituksen perusteella, ei se välttämättä tarkoita, että asianajokustannukset muodostuisivat suuremmiksi kuin alhaisen hinnoittelun perusteella valitun asiamiehen asianajokustannukset. Tätä väitettä voidaan perustella sillä, että kustannukset nousevat sitä suuremmiksi, mitä enemmän asiamies käyttää aikaa toimeksiantonsa hoitamiseen. Siten laadullisesti pätevämpi asiamies voi saada vähemmällä ajankäytöllä toimeksiannon hoidettua ja tulla siten asianosaiselle todellisuudessa halvemmaksi kuin samaan toimeksiantoon enemmän aikaa käyttävä, mutta tuntihinnoittelultaan edellisempi asiamies.

⁹⁷ Lasola 2009, 38.

⁹⁸ Viitanen 2006, 616-617.

⁹⁹ Viitanen 206, 617.

5 Julkinen oikeusapujärjestelmä

Julkisen oikeusapujärjestelmämme keskeisiä tehtäviä on varmistaa oikeusturvan toteutuminen siten, että jokaisella on yhtäläinen mahdollisuus tosiasiallisesti päästä oikeudenkäyntiin taloudellisesta tilanteestaan riippumatta. Kuten edellä jo mainittiin, tätä edellyttävät perustuslakimme lisäksi myös kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Näin ollen julkisen vallan tulee toteuttaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus käytännössä myös siltä osin, kuin kyse on oikeudesta oikeusapuun.¹⁰⁰

Oikeusapujärjestelmämme avulla säädetään julkisin varoin annettavasta oikeusavusta. Järjestelmä on käynyt viime vuosina läpi useita uudistuksia. Alun alkaen varattomien ja vähävaraisten henkilöiden oikeusturvan mahdollistamiseksi Suomessa säädettiin vuonna 1973 laki yleisestä oikeusaputoiminnasta (2.2.1973/88)¹⁰¹ sekä laki maksuttomasta oikeudenkäynnistä (2.2.1973/87).¹⁰² Yleinen oikeusapu säädettiin vuonna 1989 kuntien lakisääteiseksi tehtäväksi, minkä seurauksena kuntiin perustettiin erillisiä oikeusaputoimistoja. Ennen kyseistä uudistusta oikeusaputoiminta oli kunnille vapaaehtoista. Vuoden 1998 julkisen oikeusapujärjestelmän osittaisuudistuksella oikeusaputoimistot kuitenkin valtiollistettiin valtion tehtäväksi. Samalla uudistettiin myös yleisen oikeusavun ja maksuttoman oikeudenkäynnin järjestelmiä.¹⁰³

Aiemmin maksuton oikeudenkäynti koski nimenomaan pelkästään oikeudenkäyntiä ja yleinen oikeusapu taasen laajemmin oikeudenkäynnin ulkopuolelle kuuluvaa oikeudellista neuvontaa sekä muun muassa oikeudellisten asiakirjojen laatimista. Molemmat järjestelmät vapauttivat varattoman tai vähävaraisen edunsaajan joko kokonaan tai osaksi asian käsittelyyn tai oikeudenkäyntiin liittyvien kustannusten maksamisesta. Järjestelmät olivat siten rinnakkaisia ja samalla osin toisiaan täydentäviä tukimuotoja.¹⁰⁴

Oikeusministeriö asetti oikeusapujärjestelmän jatkokehittämistä varten työryhmän heti samana vuonna vuoden 1998 osittaisuudistuksen jälkeen, ja vuonna 2002 tehdyn oikeusapua koskevassa uudistuksessa luotiin lopulta yksi yhtenäinen järjestelmä aiempien erillisten yleisen oikeusavun ja maksuttoman oikeudenkäynnin järjestelmien yhdistämiseksi.¹⁰⁵

Uudistuksen seurauksena oikeusapua annetaan nykyisin lähtökohtaisesti kaikenlaisissa oikeudellisissa asioissa. Oikeusapuun sisältyvät siten niin sovintoneuvottelut, tuomioistuintehtävät,

¹⁰⁰ HE 82/2001, 5.

¹⁰¹ Laki kumottiin vastaavan nimisellä säädöksellä 6.2.1998/104. Kyseinen OikApuL sekä MOL kumottiin myöhemmin Oikeusapulailta 5.4.2002/257.

¹⁰² Litmala & Alasaari 2004, 156.

¹⁰³ Lappalainen 2001, 108 ja HE 82/2001, 6.

¹⁰⁴ Lappalainen 2001, 107-108 ja HE 82/2001, 6.

¹⁰⁵ Litmala, Alasaari & Salovaara-Karstu 2007, 4.

oikeudellinen neuvonta kuin asiakirjojen laadintakin. Avustajana voi toimia julkinen oikeusavustaja, asianajaja tai muu lakimies, jonka oikeusavun hakija voi itse valita. Mikäli kyseessä on kuitenkin esimerkiksi hallinto-oikeusasia tai muu ei tuomioistuimen käsiteltäväksi kuuluva asia, voi julkista oikeusapua saada ainoastaan oikeusaputoimistosta.¹⁰⁶

Oikeusapua myönnetään edelleen hakijan todellisten käyttövarojen eli tulojen, menojen, varallisuuden ja elatusvelvollisuuden perusteella¹⁰⁷. Uudistus kuitenkin laajensi oikeusavun saatavuutta siinä määrin, että myös niin sanotuilla keskituloisilla on vähävaraisten ja varattomien lisäksi aiempaa suurempi mahdollisuus saada julkisin varoin kustannettavaa oikeudellista apua ainakin osittain. Oikeusapua hakevan varat ratkaisevat siten sen, saako hän oikeusapua joko kokonaan ilmaiseksi tai omavastuuosuutta vastaan. Lisäksi oikeusavun saamiseen vaikuttavat kyseisen asian laatu ja merkitys sekä se, onko hakijalla asian käsittelyn kattava oikeusturvavakuutus. Oikeusturvavakuutuksen ja julkisen oikeusavun välisen suhteen sääntelevä olikin selkeästi yksi merkittävimpiä muutoksia vuoden 2002 oikeusapu-uudistuksessa. Aiemmin laissa ei ollut erikseen säännelty näiden kahden järjestelmän välisiä suhteita, mutta uudistuksen myötä oikeusturvavakuutuksesta tuli ensisijainen julkiseen oikeusapuun nähden.¹⁰⁸ Ennen uudistusta oikeusturvavakuutuksen omaava ja maksuttomaan oikeusapuun oikeutettu sai siten itse valita, käyttääkö hän vakuutustaan vai julkista oikeusapua. Muutoksen jälkeen tämä valinnanvapaus poistui, mutta näin pystyttiin yhtäältä vähentämään yhteiskunnalle oikeusavun tarjoamisesta aiheutuvien kustannusten määrää ja toisaalta laajentamaan julkisen oikeusavun piiriin kuuluvien kotitalouksien määrää.¹⁰⁹ Oikeusapu-uudistuksen tavoitteiden toteutumista seuraa oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

6 Oikeusturvavakuutus

Oikeusturvavakuutuksia on Suomessa alettu myöntää vuodesta 1968 lähtien. Aluksi oikeusturvavakuutukset liittyivät pelkästään koti- ja autovakuutuksiin, mutta hiljalleen ne laajentuivat myös yritys- ja kiinteistövuokutusten sekä maatilavakuutusten osaksi. Tänä päivänä oikeusturvavakuutukset ovat levinneet lisäksi joihinkin matka- ja venevakuutuksiin sekä niin sanottuihin liittovakuutuksiin, jolloin vakuutus on otettu jonkin järjestön tai yhdistyksen jäsenen hyväksi.¹¹⁰ Oikeusturvavakuutuksia on eri arvioiden mukaan 70-80 prosentilla kaikista suomalaisista kotitalouksista.¹¹¹ Oikeusturvavakuutusten tarkkaa lukumäärää on kuitenkin hankala arvioida, koska oikeusturvavakuutus on pääsääntöisesti mahdollista jättää omasta kotivakuutuksen vakuutusturvasta pois. Tällöin siis se, että jollakin henkilöllä on kotivakuutus, ei automaattisesti tarkoita sitä, että hänellä olisi myös oikeusturvavakuutus.

¹⁰⁶ Litmala & Alasaari 2004, 157.

¹⁰⁷ Litmala & Alasaari 2004, 157.

¹⁰⁸ Litmala ym. 2007, 5-10.

¹⁰⁹ Jokela 2012, 135.

¹¹⁰ Eskuri, Jyrinjärvi & Pirinen 2007, 11.

¹¹¹ Ks. esimerkiksi Litmala, Alasaari & Salovaara-Karstu 2007, 11 ja Lasola & Rissanen 2013, 4.

Oikeusturvavakuutus on vapaaehtoinen vakuutus. Kyseisen vakuutuksen tarkoituksena on korvata vakuutetulle aiheutuvat asianajo- ja oikeudenkäyntikulut vakuutusehdoissa määritellyissä pääsääntöisesti ainoastaan käräjäoikeuteen saatettavissa asioissa. Oikeusturvavakuutus ei kuitenkaan korvaa riidanalaista maksua tai muuta velvoitetta, joka on itse oikeudenkäynnin kohteena, eikä myöskään esimerkiksi rikosoikeudellisen seuraamusta kuten sakkoa.¹¹² Suomessa oleva oikeusturvavakuutus on näin ollen luonteeltaan välillinen vakuutus, eli vakuutusenantaja ei itse anna oikeudellista apua tai neuvontaa, vaan suoritusvelvollisuus rajoittuu pelkästään oikeusavusta aiheutuvien kustannusten korvaamiseen.¹¹³ Oikeusturvavakuutus ei myöskään tule esille itse oikeudenkäynnissä, koska kyseessä on pelkästään vakuutusenantajan ja vakuutetun välinen sopimus. Oikeusturvavakuutuksen käyttäminen ei siten luo vakuutusyhtiölle oikeussuhdetta vakuutetun vastapuoleen tai asiamieheen, vaan oikeusturvavakuutuksen käyttäminen on vakuutetun yksityisasi.¹¹⁴ Oikeusturvavakuutuksen perusteella vakuutusyhtiö ei siis tutki jutun menestymismahdollisuuksia oikeudessa toisin kuin joissain muissa maissa¹¹⁵, vaan oikeusturvaetu myönnetään täysin objektiivisesti ottamatta kantaa jutun menestymismahdollisuuksiin.

Oikeusturvavakuutuksesta maksettavien korvausten enimmäismäärä vaihtelee eri vakuutusyhtiöiden, ja joissain tapauksissa myös samassa vakuutusyhtiössä olevien oikeusturvavakuutusten kesken ja on suurimmillaan 17 000 euroa, mutta yleisesti ottaen kotivakuutuksen yhteydessä olevan oikeusturvavakuutuksen enimmäiskorvausmäärä on 8 500 euroa. Vakuutetut ovat itse velvollisia maksamaan kustannuksistaan omavastuuosuuden sekä sen osan, jonka kustannukset mahdollisesti ylittävät korvauksen enimmäismäärän. Oikeusturvavakuutuksissa omavastuu on vakuutusyhtiöstä riippuen noin 15-25 prosenttia, kuitenkin vähintään noin 150-340 euroa.¹¹⁶ Omavastuu on siten aina vähintään jonkin tietyn euromäärän suuruinen, ja mikäli euromääräinen vähimmäisomavastuu ylittyy prosenttimääräistä omavastuuta sovellettaessa, vähennetään kokonaiskustannuksista etukäteen ilmoitettu prosenttiosuus. Oikeusturvavakuutuksen lopullisen omavastuuosuuden suuruus on siten tiukasti yhteydessä kustannusten suuruuteen. Lopullisen omavastuuosuuden vakuutettu voikin tietää vasta jutun päätyttyä asiamiehen loppulaskutuksen yhteydessä.

Vakuutetun itsensä maksamien kulujen osuutta vähentää kuitenkin se, mikäli vastapuoli tuomitaan maksamaan vakuutetun oikeudenkäyntikuluja. Tällöin vakuutetun omien kulujen ja vastapuolen maksettavaksi tuomittujen kulujen erotusta voidaan pitää todellisena vakuutetulle aiheutuneena vahingon määränä. Vakuutettu siirtää yleensä oikeutensa tuomittuihin kului-

¹¹² Eskuri ym. 2007, 10.

¹¹³ Hoppu & Hemmo 2006, 327.

¹¹⁴ Lappalainen 2001, 124.

¹¹⁵ HE 137/1993, Yleisperustelut 1.2. Euroopan yhteisöt.

¹¹⁶ Kantola & Korkeamäki 2013, 3.

hin vakuutusyhtiölle jo ennen kuin vastapuoli on ehtinyt kulukorvauksia vakuutetulle maksamaan. Tällaisessa tilanteessa myös taloudellinen riski kuluista siirtyy samalla vakuutusyhtiölle. Tällä tarkoitetaan sitä taloudellista menetystä, joka aiheutuu siitä, että kuluja ei saada-kaan vastapuolelta myöhemmin perittyä. Lisäksi tilanteissa, joissa kokonaiskulut ylittävät vakuutuksen enimmäiskorvausmäärän, on vakuutettu malliehtojen mukaan velvollinen siirtämään vakuutusyhtiölle ainoastaan sen osuuden, joka ylittää hänen itse maksamiensa kulujen osuuden.¹¹⁷ Tästä poiketen joidenkin vakuutusyhtiöiden vakuutusehtojen mukaan vastapuolen maksettavaksi tuomittu kulukorvaus jaetaan vakuutusyhtiön ja vakuutetun kesken maksettujen kustannusosuuksien välisessä suhteessa¹¹⁸.

6.1 Oikeusturvavakuutusta koskeva lainsäädäntö

Vakuutustoiminnan avulla varaudutaan yleisesti ottaen etukäteen mahdollisesti tulevaisuudessa tapahtuvaan vahinkoon tai haitasta aiheutuviin kustannuksiin ja taloudellisiin menetyksiin. Vakuutustoiminnan tarkoituksena on siten jakaa ja tasata vahingosta tai haitasta aiheutuneet menetykset. Kyseisen riskin toteutuminen on tyypillisesti epävarmaa, ennalta arvaamatonta.¹¹⁹ Vakuutus sopimuksella puolestaan siirretään vakuutuksenottajan riski vakuutuksenantajalle vakuutusmaksua vastaan. Vakuutuskorvaus maksetaan siinä tapauksessa, että vakuutus tapahtuma tapahtuu.¹²⁰ Oikeusturvavakuutuksen kannalta vakuutuksen tarkoituksena on turvata riski joutua syystä tai toisesta oikeudenkäyntiin.

Koska oikeusturvavakuutus on vakuutus, sääntelee sitä näin ollen vakuutus sopimuslaki (28.6.1994/543)¹²¹. VakSLakiin ei kuitenkaan sisälly erityisiä oikeusturvavakuutusta koskevia säännöksiä, vaan oikeusturvavakuutukseen sovelletaan kyseisen lain osalta yleisiä vahinkovakuutusta koskevia säännöksiä. VakSLain mukaisella varallisuusvahingon aiheuttaman menetyksen korvaamista koskevalla vakuutuksella tarkoitetaan siten myös oikeusturvavakuutusta.

Oikeusturvavakuutusta koskee vakuutus sopimuslain lisäksi kuitenkin myös erityislaki, laki oikeusturvavakuutuksen sopimusehdoista (3.12.1993/1060). OTSopLaki perustuu Euroopan yhteisöjen neuvoston direktiiviin oikeusturvavakuutusta koskevien lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten yhteensovittamisesta (87/344/ETY) eli niin sanottuun oikeusturvavakuutusdirektiiviin. Oikeusturvavakuutusdirektiivin säännösten taustalla oli halu poistaa oikeusturvavakuutuspalveluja tarjoavien tahojen esteet siten, että kaikilla vakuutusyhtiöillä olisi yhtäläi-

¹¹⁷ Eskuri ym. 2007, 139-144.

¹¹⁸ Kantola & Korkeamäki 2013, 6.

¹¹⁹ Hemmo & Hoppu 2006, 1.

¹²⁰ Norio-Timonen 2010, 1.

¹²¹ VakSL kumosi aiemman vuonna 1933 voimaan tulleen vastaavan nimisen säädöksen. VakSLakiin on sittemmin tehty uudistuksia, vaikka sitä onkin pääosin pidetty varsin onnistuneena. Merkittävimmät muutokset tulivat voimaan vuonna 2010, jolloin poistettiin epäselvyyksiä ja tehtiin tarkennuksia mm. VakSLain yleiseen soveltamisalaan. Ks. esimerkiksi Norio-Timonen 2010, 3-5.

nen mahdollisuus tarjota oikeusturvavakuutuksia.¹²² Tähän vaikutti eniten Saksassa vallinnut tilanne, jonka takia Saksassa oli paljon pelkästään oikeusturvavakuutuksia tarjoavia vakuutusyhtiöitä eikä muilla vakuutusyhtiöillä ollut mahdollisuutta oikeusturvavakuutusmarkkinoille. EY:n tavoitteet kilpailun edistämiseksi ja vakuutuspalveluiden vapauttamiseksi oli tältä osin ristiriitaisessa tilanteessa, joten oikeusturvavakuutusten tarjoamista ei haluttu rajoittaa pelkästään erillisille oikeusturvavakuutusyhtiöille¹²³.

Suomessa oikeusturvavakuutusta koskevan erityislain säätämiseen päädyttiin lähinnä sen takia, että vakuutuslakia ei saatu enää luontevasti lisättyä oikeusturvavakuutusdirektiivin edellyttämiä säännöksiä¹²⁴. OTSopL pitää sisällään kuitenkin ainoastaan viisi eri pykälää, joista kolme koskee sopimussuhteen sääntelyä. Laki ei siis sisällä suoraan oikeusturvavakuutuksen sopimusehtojen määrittelyä, vaan ainoastaan perussäännöksiä oikeusturvavakuutuksesta. Keskeisin säännös lienee se, että vakuutetulla on oikeus valita itse asiamies. Kyseisen säännöksen avulla on pyritty estämään ennen kaikkea vakuutetun ja vakuutuksenantajan väliset eturistiriidat.¹²⁵

6.2 Oikeusturvavakuutuksen korvauspiiri

Suomessa käytössä oleva oikeusturvavakuutus on luonteeltaan rajoitettu eli se ei anna yleistä oikeussuojaa kaikenlaisten oikeudenkäyntien varalle. Tähän vaikuttaa muun muassa se, että vakuutuksen hinta perustuu vakuutuksesta maksettaviin korvauksiin. Vakuutusmaksujen pysyessä kohtuullisina tulee oikeusturvavakuutuksen korvauspiiriä ja vakuutuksesta maksettavien korvausten määriä rajoittaa¹²⁶. Oikeusturvavakuutuksen korvauspiiriä on rajattu usealla eri perusteella kuten tiettyihin henkilöihin tai asiaan, ja näitä eri rajoitusmuotoja sovelletaan toisinaan myös samanaikaisesti.¹²⁷

Vahinkovakuutusyhtiöillä on aikoinaan ollut lähes kaikkien vakuutuslajien osalta tiivistä ehtoyhteistyötä, mutta siitä luovuttiin vuonna 1991 kilpailua rajoittavana tekijänä. Tuohon aikaan vakuutusyhtiöt käyttivätkin lähes suoraan Finanssialan Keskusliiton (FK) laatimia malliehtoja oikeusturvavakuutuksiansa ehtojen perustana. Ehtoyhteistyön ei kuitenkaan katsottu olevan kaikilta osin EY:n kilpailusäännösten vastaista, joten FK on jatkanut oikeusturvavakuutuksen malliehtojen laatimista. Kyseisiä malliehtoja on muutettu edellisen kerran 28.8.2006, ja vakuutusyhtiöt soveltavat niitä edelleen jossain määrin oikeusturvavakuutustensa ehtoihin, joskin eroavaisuuksia on huomattavasti enemmän niin vakuutusyhtiöiden välillä kuin sisälläkin.

¹²² Eskuri ym. 2007, 12.

¹²³ HE 137/1993, Yleisperustelut 1.2. Euroopan yhteisöt.

¹²⁴ uusi VakSL oli tässä vaiheessa jo lähes valmiiksi kirjoitettu.

¹²⁵ Lehtipuro, Luukkonen, Mäntyniemi, Raulos & Santavirta 2010, 248.

¹²⁶ Jyrinjärvi, Korpelainen, Pennanen, Pirinen & Vuori 2006, 700.

¹²⁷ Hoppu & Hemmo 2006, 327-328.

Malliehdot eivät siten suoraan sido vakuutusyhtiöitä, mutta niitä voi käyttää apuna ehtojen laatimisessa ja tulkinnassa.¹²⁸

Yleisenä lähtökohtana oikeusturvavakuutuksissa on se, että oikeusturvavakuutuksella korvataan vakuutetulle aiheutuneet asianajo- ja oikeudenkäyntikulut riita-, rikos- tai hakemusasiassa. Asian tulee olla sellainen, että se voidaan suoraan saattaa käräjäoikeuden käsiteltäväksi, joten esimerkiksi hallinnolliset asiat jäävät kokonaan vakuutuskorvauksen ulkopuolelle.¹²⁹ Korvauksen piiriin kuuluu myös asian ratkaisu sovinnolla ennen tuomioistuimeen menoa tai asian käsittely esimerkiksi kuluttajariitalautakunnassa. Merkitystä on nimenomaan sillä, että asia olisi voitu viedä vaihtoehtoisesti myös välittömästi käräjäoikeuden käsiteltäväksi, vaikka asia ratkeaisikin muulla tavoin. Rikosasioiden käsittelystä on syytä huomioida se, että virallisen syyttäjän ajaessa syytettyä vakuutettua vastaan ei vakuutettu voi saada korvausta oikeusturvavakuutuksestaan. Kyseinen rajoitusehto on katsottu tarpeelliseksi, koska syytteen tultua hylätyksi on lainsäädäntömme mukaan valtio tällöin velvollinen korvaamaan rikosasiassa vastaajan oikeudenkäyntikulut eikä oikeusturvavakuutuksen käytölle ole tällaisissa tilanteissa tosiasiallisesti katsottu olevan tarvetta.¹³⁰ Tätä rajoitusehtoa käydään läpi vielä seuraavassa luvussa tarkemmin.

Korvattavilla asianajokuluilla tarkoitetaan asianajajan tai muun lakimiehen oikeudellisesta toimeksiannosta aiheutuneita kustannuksia, joita asianajaja laskuttaa toimeksiannon antaneelta vakuutetulta. Oikeudenkäyntikuluihin luetaan muun muassa oikeudenkäyntimaksu sekä todistajan palkkiot. Malliehtojen mukaan vastapuolen kuluja ei pääsääntöisesti kuitenkaan korvata. Tämä tarkoittaa sitä, että mikäli vastapuolen oikeudenkäyntikulut on tuomittu tai sovittu vakuutetun maksettavaksi, tulee vakuutetun itse vastata kyseisten kulujen maksamisesta ilman, että niitä voitaisiin korvata oikeusturvavakuutuksesta. Lisäksi muun muassa vakuutetun ajanhukka tai tulojen menetys jäävät korvauspiirin ulkopuolelle.¹³¹

Oikeusturvavakuutuksen korvauspiiriin kuuluvat kuitenkin vain välttämättömät ja kohtuulliset jutun hoitamisesta aiheutuneet kulut. Vakuutetun asianajo- ja oikeudenkäyntikulujen määrää ja kohtuullisuutta arvioitaessa vakuutusyhtiöt toimivat oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) ja oikeudenkäyntikuluista rikosasioissa säädetyin lain (11.7.1997/689) ohjeiden mukaisesti. Vakuutusyhtiöt edellyttävät, että asiamiehen laskutus on yksilöity, jotta suoritettavat toimenpiteet ja kulut voidaan tarvittavissa määrin selvittää sekä arvioida niiden oikeellisuutta. Vakuutetun on lisäksi käytettävä aina asiamiehenään oikeustieteellisen loppututkimuksen tai vastaavan ulkomaisen tutkinnon suorittanutta asianajajaa tai muuta lakimiestä. Mikäli asia tulee käsiteltäväksi jossakin muussa maassa kuin Suomessa, asiamiehen on tällöin täytettävä myös kysei-

¹²⁸ Eskuri ym. 2007, 15.

¹²⁹ Hoppu & Hemmo 2006, 328.

¹³⁰ Eskuri ym. 2007, 34 ja 39.

¹³¹ Eskuri ym. 2007, 18-19.

sen valtion kansallisessa lainsäädännössä asetetut pätevyysvaatimukset. Ilman asiamiehen käyttöä vakuutettu ei ole oikeutettu vakuutuskorvaukseen.¹³²

Vakuutettu käsitteenä tarkoittaa sitä, kenen hyväksi vakuutus on voimassa. Malliehtojen mukaan oikeusturvavakuutuksesta vakuutettuina ovat vakuutuksenottaja sekä muut sellaiset henkilöt, jotka tosiasiallisesti asuvat samassa taloudessa vakuutuksenottajan kanssa. Tosiasiallinen asuminen tarkistetaan viime kädessä väestötietojärjestelmän tiedoista.¹³³ Yksityishenkilön oikeusturvavakuutuksen korvauspiiri on näin ollen laajempi kuin korvauspiiri itse kotivakuutuksessa, jonka liitännäisenä oikeusturvavakuutus on. Kun kotivakuutus on sidottuna tiettyyn asuntoon tai kiinteistöön, koskee oikeusturvavakuutus sitä vastoin yksityishenkilönä tapahtuvaa oikeusavun tarvetta.¹³⁴ On kuitenkin huomioitava, että kun vakuutetut ovat asiaa toistensa vastapuolina, ei vakuutus ole kummankaan osapuolen käytettävissä.¹³⁵

6.3 Oikeusturvavakuutuksen yleisimpiä rajoitusehtoja

Vakuutusehdoissa olevilla rajoitusehdoilla rajataan tiettytyyppiset asiat joko kokonaan tai osittain tiettyjen kriteereiden täytyessä vakuutuskorvauspiirin ulkopuolelle. Rajoitusehdoissa voi olla eroavaisuuksia niin eri vakuutusyhtiöiden kuin saman yhtiönkin sisällä. Erot saman vakuutusyhtiön oikeusturvavakuutusehdoissa selittyvät lähinnä sillä, että on olemassa vanhoja kotivakuutuskantoja, joihin sovelletaan uusmyynnissä olevista vakuutuksista poikkeavia vakuutusehtoja. Oman vakuutuksensa vakuutusehtojen sisällön voi kuitenkin tarkistaa aina voimassa olevasta vakuutuskirjasta sekä kyseiseen vakuutukseen sovellettavista ehdoista.¹³⁶

Rajoitusehtojen luettelomisella pyritään siihen, että niin vakuutuksenantaja kuin vakuutuksenottajakin voi luotettavasti tietää vakuutussopimuksen oikeudet ja velvollisuudet ilman tulokinnanvaraisuutta.¹³⁷ Yksityishenkilön oikeusturvavakuutuksen merkittävimpiä rajoitusehtoja ovat tulon hankintaan liittyvät asiat, muuhun kuin omaan kotiin tai vapaa-ajan asuntoon liittyvät asiat, avioeroon liittyvät asiat sekä lapsen huoltoon, elatukseen, tapaamisoikeuteen ja asumiseen liittyvät asiat. Lisäksi vakuutetulle merkitykseltään vähäiset asiat on rajattu ehdoissa korvauspiirin ulkopuolelle.¹³⁸ Rajoitusehtojen lisäksi on myös olemassa muitakin korvauksen maksamiseen liittyviä säännöksiä, jotka on lueteltu vakuutusehdoissa. Näistä mainittakoon esimerkiksi asiamiehen käytön pakollisuus korvauksen saamiseksi sekä kulukorvausten jakautuminen vakuutusyhtiön ja vakuutetun kesken.

¹³² Eskuri ym. 2007, 84, 103-104 ja 116.

¹³³ Eskuri ym. 2007, 27-28.

¹³⁴ Hoppu & Hemmo 2006, 328.

¹³⁵ Eskuri ym. 2007, 58-59.

¹³⁶ Kantola & Korkeamäki 2013, 8.

¹³⁷ Eskuri ym. 2007, 46.

¹³⁸ Kantola & Korkeamäki 2013, 5.

7 Käräjäoikeus-, oikeusapu- ja oikeusturvavakuutusasioiden asiaryhmittely

Vuonna 2012 käräjäoikeuksissa ratkaistiin yhteensä 468 976 siviiliasiaa, joista riita-asioita oli 422 727 kappaletta ja hakemusasioita 46 249 kappaletta.¹³⁹ Suurin osa ratkaistuista jutuista koski kuitenkin velka- tai saamissuhdeasioita. Näiden suurta osuutta selittää riidattomien eli summaaristen velkomusasioiden lisääntyminen. Summaarisissa velkomusasioissa velka itsessään ei pääsääntöisesti ole riitainen, vaan velan maksamattomuus johtuu lähinnä vastapuolen maksukyvyttömyydestä.¹⁴⁰ Tällöin velkoja tarvitsee ulosottokelpoisen tuomioistuimen päätöksen velkojensa perimistä varten. Velkomusasioiden lisäksi käräjäoikeuksissa ratkaistiin runsaasti myös kiinteistö- ja huoneenvuokra-asioita mukaan luettuna irtainta omaisuutta koskevia sekä työhön ja palvelussopimukseen liittyviä asioita. Kuvassa 2 perhe- ja perintö-oikeudellisiin asioihin on tässä yhteydessä sisällytetty myös hakemusasioista avioliittoa, perintöä, holhousa ja lapsia koskevat asiat. Rikosoikeudellisia asioita puolestaan ratkaistiin vuonna 2012 käräjäoikeuksissa yhteensä 63 600 kappaletta.¹⁴¹



Kuva 2: Käräjäoikeuksissa ratkaistut asiat vuonna 2012¹⁴²

Vastaavasti samana vuonna oikeusaputoimistoissa käsiteltiin yhteensä 44 633 oikeusavun asiaa.¹⁴³ Selkeästi suurin osa oikeusaputoimistoissa käsitellyistä asioista koski perhe ja perintöo-

¹³⁹ Tilastokeskus 2012a.

¹⁴⁰ Yksityishenkilöiden velkaongelmien lisääntymiseen ovat vaikuttaneet erilaiset niin sanotut pikavippi-palvelut sekä velallisen elämäntyyli ja taloudellinen osaamattomuus. Ks. Ervasti 2009, 3-5.

¹⁴¹ Tilastokeskus 2012b.

¹⁴² Tilastokeskus 2012a ja Tilastokeskus 2012b.

keudellisia asioita¹⁴⁴. Lisäksi myös rikosasioiden osuus koko oikeusavun asiarakenteesta oli suuri. Oikeusturvavakuutuksen korvauspiirin tarkastelun kannalta näiden asioiden suuret osuudet eivät sinällään ole yllättäviä. Oikeusturvavakuutuksestaan ei, kuten aiemmin jo todettu, pääsääntöisesti korvata oikeudenkäyntikuluja tämän tyyppisissä asioissa¹⁴⁵ lukuun ottamatta rikosasioissa asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten esittämisestä aiheutuvia kustannuksia. Lisäksi perinnön jako ei sellaisenaan kuulu oikeusturvavakuutuksen piiriin. Jos perinnönjako kuitenkin on riitautettu ja se on saatettavissa käräjäoikeuden käsittelyyn, kuluista voi saada korvauksia oikeusturvavakuutuksen perusteella. Näin ollen voitaisiin jo lähikohtaisesti olettaa, että oikeusavun asiarakenne painottuu nimenomaan niihin asioihin, joihin oikeusturvaetua ei pääsääntöisesti myönnetä.



Kuva 3: Oikeusavun asiarakenne vuonna 2012.

Tarkkoja tietoja oikeusturvavakuutusta koskevien vahinkojen jakautumisesta eri asioiden ja niistä maksettujen korvausten kesken ei kuitenkaan ole saatavilla, joten oikeusturvavakuutusta, käräjäoikeuksissa ratkaistujen asioita ja oikeusaputoimistojen asiarakenteita koskevien tilastojen keskinäinen vertailu on ongelmallista. Vakuutusyhtiöiltä saatujen tietojen perusteella oikeusturvavakuutusasioista rikosasioiden osuus on noin 10-20 prosenttia, kiinteistö- ja asuntokauppaa sekä huoneenvuokrasuhdetta koskevien asioiden osuus 10-20 prosenttia, per-

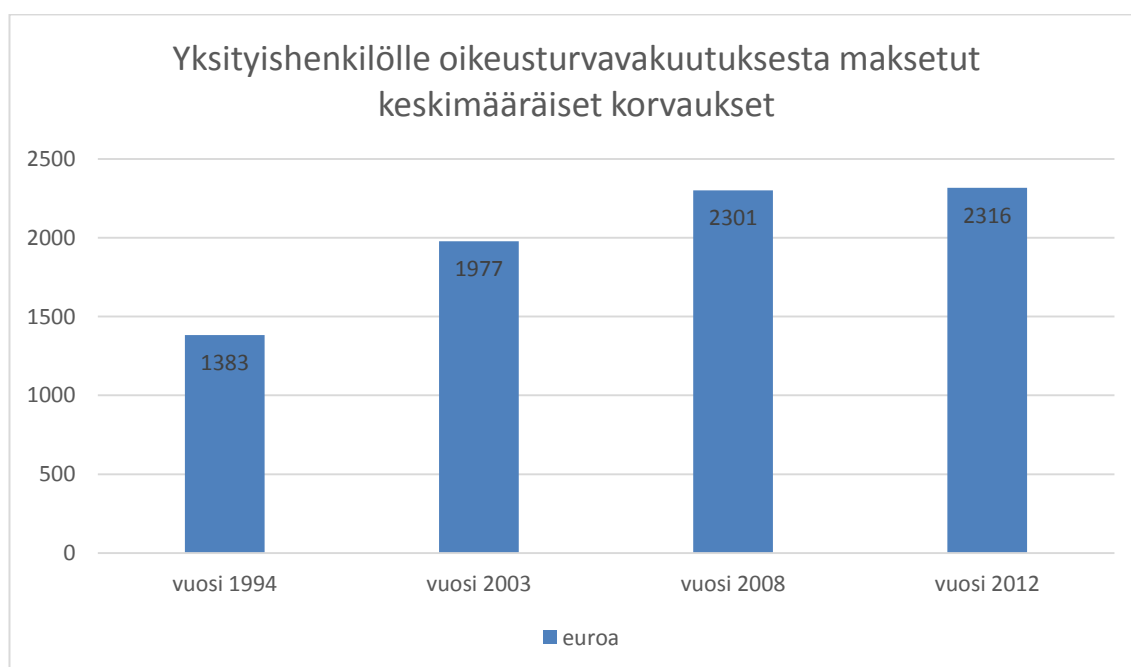
¹⁴³ Rissanen & Rantala 2013, 10.

¹⁴⁴ Näiden keskinäinen suhde oli noin 50 %.

¹⁴⁵ Kantola & Korkeamäki 2013, 5.

he- ja perintöoikeudellisia asioita 5-20 prosenttia ja velkomusasioita 10 prosenttia. Muiden asioiden osuudesta ei ole saatavissa tietoja¹⁴⁶.

Kotivakuutuksiin liitetyistä yksityishenkilöiden oikeusturvavakuutuksista maksettiin vuonna 2012 korvauksia yhteensä noin 9 000 eri oikeusturvavahinkoasiassa. Yksityishenkilöille maksettujen korvausten määrä kyseisenä vuonna oli kaikista yhteenlasketuista korvauksista keskimäärin 2 300 euroa. Selvityksen mukaan suurimpia korvaussummia maksettiin kiinteää omaisuutta koskevilla asioilla ja pienimmät korvaukset koskivat rikosasioita. Yksityishenkilöille kaiken kaikkiaan maksettujen keskimääräisten korvausten määrä oikeusturvavakuutuksen perusteella on noussut vuodesta 1994 vuoteen 2008 peräti 66 prosenttia. Huomionarvoista on kuitenkin se, että vuodesta 2008 vuoteen 2012 ei kasvua ole enää juurikaan havaittavissa.¹⁴⁷



Kuva 4: Yksityishenkilöille oikeusturvavakuutuksesta maksetut keskimääräiset korvaukset¹⁴⁸

Kuten jo edellä on todettu, vakuutusyhtiöiltä ei ole saatavilla tarkkaa yhtenäisellä tavalla tehtyä tilastointia eri oikeusturvavakuutusvahinkojen asiaryhmien jakautumisesta. Toisaalta vertailtaessa niitä edelleen käräjäoikeuksissa käsiteltyihin asioihin pitäisi olla tarkempi tieto eri asioiden ryhmittelytavoista sekä riidan osapuolista eli siitä, onko kyseessä yksityishenkilöiden, yhteisöjen vai molempien väliset riita-asiat. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuosien 2004 ja 2008 selvityksistä voidaan kuitenkin huomata, että käräjäoikeuden pääkäsitteilyyn edenneistä riita-asioista noin 80 prosentissa on yksityishenkilö ainakin toisena asianosa-

¹⁴⁶ Lasola & Rissanen 2013, 39.

¹⁴⁷ Lasola & Rissanen 2013, 30-36.

¹⁴⁸ Lasola & Rissanen 2013, 35.

na.¹⁴⁹ Toisaalta myös oikeusaputoimistoilta saatuja tietoja on vaikea vertailla oikeusturvavakuutuksen kannalta niiden erilaisten asiaryhmittelyjen takia. Näiden kahden järjestelmän välisestä suhteesta tekee kuitenkin mielenkiintoisen se tieto, että Saksassa julkisesta oikeusapujärjestelmästä aiheutuvat kustannukset ovat huomattavasti alhaisemmat kuin esimerkiksi Englannissa. Tämän voidaan päätellä johtuvan siitä, että Saksassa oikeusturvavakuutusmarkkinat ovat myös selkeästi Euroopan keskiarvoa suuremmat.¹⁵⁰ Näin ollen oikeusturvavakuutuksen merkitys tulisi tulevaisuudessa ottaa entistä enemmän osaksi lainsäätäjien kehittämiskohteita, mikäli halutaan pitää julkisen vallan kustannukset alhaalla.

8 Oikeusvertailua

Oikeusturvavakuutuksen vaikutusta oikeusturvaan voidaan kansallisen oikeusturvavakuutuksen pääsääntöisen korvauspiirin sisällön arvioinnin sekä vakuutuksen ja julkisen oikeusapujärjestelmän välisen suhteen lisäksi tarkastella myös laajemmin Euroopan alueella. Vertailun avulla voidaan saada uusia näkökulmia oikeusturvan toteutumiseen ja oikeusturvavakuutuksen vaikutuksesta oikeusturvaan, kun tiedetään, miten muualla asiat on järjestetty.

Opinnäytetyöhön vertailun kohteeksi valikoituja valtioita koskevat osin samat kansainväliset sopimukset ja velvoitteet kuin Suomeakin. Eri valtioiden niin julkisen oikeusapujärjestelmän kuin oikeusturvavakuutusten korvauspiirissä ja vakuutuspalveluissa voi olla tästä huolimatta kuitenkin myös selkeitä eroja Suomeen nähden. Pelkästään julkisen oikeusavun kohdentumisen jakaantuu eri valtioissa hieman eri tavalla. Pohjois-Euroopan maissa oikeusapu jakaantuu tasaisesti niin siviilioikeus kuin rikosasioidenkin kesken. Vastaavasti Itä-Euroopan maissa oikeusapu painottuu enemmän rikosasioihin ja Ranskassa sekä Saksassa siviilioikeudellisiin asioihin.¹⁵¹ Osan eroavuuksista selittää suomalaisesta oikeusjärjestelmästä poikkeava oikeusjärjestelmä ja osan selittänevät kansallisen lainsäädännön tulkintaerot.

Oikeusturvavakuutusten peruslähtökohta on hyvin samankaltainen valtiosta riippumatta. Vakuutuksen ensisijainen tarkoitus on korvata vakuutetulle aiheutuvia asianajo- ja oikeudenkäyntikulua. Gleichmann kuitenkin toteaa¹⁵², että Euroopassa vallitsevat oikeusturvavakuutusmarkkinat eivät ole yhtenäiset, vaan oikeusturvavakuutusten välillä eroja on yhtä paljon kuin on oikeusturvavakuutuksiakin. Oikeusturvavakuutuksissa eroja on muun muassa siinä, korvaako vakuutus pelkästään tuomioistuimen käsittelystä aiheutuneet asianajo- ja oikeudenkäyntikulut vai kuuluuko korvauksen piiriin myös tuomioistuimen ulkopuolella käsitellyt asiat. Vakuutusyhtiö voi joissain maissa myös itse edustaa oikeudenkäynnissä vakuutettua ja tarjota oikeudellista neuvontaa käyttäen joko vakuutusyhtiön palveluksessa olevia tai ulkopuolisia

¹⁴⁹ Ervasti 2005, 33-34 ja Ervasti 2009, 10-11.

¹⁵⁰ Gleichmann 2006, 3.

¹⁵¹ International Association of Legal Protection Insurance 2013, 26.

¹⁵² Gleichmann 2006, 1.

asianajajia.¹⁵³ Lisäksi useissa valtioissa vakuutusyhtiöt selvittävät itse jo ennalta vakuutetun jutun menestymismahdollisuuksia. Vakuutusyhtiön todetessa, ettei jutun voittaminen ole todennäköistä, se suosittelee vakuutettua luopumaan jutusta.¹⁵⁴ Pääsääntöisesti kuitenkin suurimmassa osassa Euroopan valtioita vakuutusyhtiön antama oikeudellinen neuvonta on kiellettyä ja niissäkin valtioissa, joissa se on sallittua, siitä säädetään erikseen kansallisessa lainsäädännössä.¹⁵⁵

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin naapurimaamme Ruotsin, oikeusturvavakuutusmarkkinoiden johtavan maan Saksan sekä eteläeurooppalaisen Espanjan oikeusturvavakuutusten ja julkisten oikeusapujärjestelmien pääpiirteitä.

8.1 Ruotsi

Ruotsin oikeusjärjestelmä muistuttaa hyvin pitkälti Suomen oikeusjärjestelmää. Ruotsin yleisissä tuomioistuimissa käsitellään esimerkiksi samalla tavalla riita- ja rikosasioita, ja tuomioistuimet jakaantuvat myös samoin kolmiportaiseen järjestelmään kuin Suomenkin yleiset tuomioistuimet. Lisäksi järjestelmään kuuluu hallintoasioita käsittelevä hallintotuomioistuin sekä erityistuomioistuimet, joita ovat muun muassa työtuomioistuin ja markkinatuomioistuin.¹⁵⁶ Yhteneväisyyksiä on myös oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudessa. Pääsääntönä on, että yleisissä tuomioistuimissa hävinnyt osapuoli joutuu korvaamaan voittajan oikeudenkäyntikulut.¹⁵⁷

Oikeudenkäyntikuluista suurimman osan kustannuksista muodostaa asiamiehen palkkio, joka on noin 85-95 prosenttia kokonaiskustannuksista. Asianajajat käyttävät palkkioidensa perusteena tuntitaksaa, mutta niitä ei ole erikseen organisoitu tai määritelty. Ruotsin asianajajaliiton ohjeiden mukaan palkkion on kuitenkin oltava kohtuullinen. Tuntipalkkiot vaihtelevatkin keskimäärin 100-530 euron välillä.¹⁵⁸ Ruotsissa ei ole käytössä asianajajamonopolia, vaan oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana voi toimia kuka tahansa tietyt määritellyt täyttävä henkilö asianajajan lisäksi. Poikkeuksena on kuitenkin julkinen puolustaja, jonka on pääsääntöisesti oltava asianajaja.¹⁵⁹ Lisäksi vakuutusyhtiöt vaativat yleensä asianajajan käyttämistä, jotta oikeusturvavakuutuksesta voidaan maksaa vakuutetulle korvausta¹⁶⁰.

¹⁵³ International Association of Legal Protection Insurance 2013, 31-32.

¹⁵⁴ HE 137/1993, 1.2. Euroopan yhteisöt.

¹⁵⁵ International Association of Legal Protection Insurance 2013, 31.

¹⁵⁶ Euroopan oikeusportaali 2012.

¹⁵⁷ Iverström 2007, 18.

¹⁵⁸ Iverström 2007, 11, 24.

¹⁵⁹ HE 82/2001, 27.

¹⁶⁰ Iverström 2007, 25.

8.1.1 Ruotsin oikeusapujärjestelmä

Ruotsin oikeusapujärjestelmää koskee vuonna 1997 voimaan tullut oikeusapulaki¹⁶¹, jossa säädetään oikeudellisissa asioissa annettavasta julkisesta oikeusavusta sekä neuvonnasta. Kyseisen oikeusapujärjestelmän piiriin kuuluu arviolta peräti 90 prosenttia kansalaisista. Oikeusapua ei kuitenkaan anneta Ruotsissa automaattisesti, vaan avun tarve arvioidaan aina tapauskohtaisesti huomioiden muun muassa hakijan henkilökohtaiset kyvyt ja taidot hoitaa itse asiansa sekä missä tuomioistuimessa tai viranomaisessa asiaa käsitellään. Oikeusavun ulkopuolelle rajattiin useita Suomen oikeusapujärjestelmän piiriin kuuluvia asioita, kuten testamentin laatiminen, perunkirjoitukset sekä velkajärjestelyasiat. Lisäksi muun muassa avioero- ja lasten elatusapuasioissa oikeusapua voi saada ainoastaan erityisestä syystä.¹⁶²

Mikäli oikeusavun hakijalla on kuitenkin oikeusturvavakuutus tai hänen muun vakuutusturvansa taikka olosuhteensa huomioon ottaen hänellä olisi pitänyt olla oikeusturvavakuutus, ei oikeusapua anneta. Julkisesta oikeusavusta on siten vuoden 1997 voimaan tulleen oikeusapulain ansiosta tullut toissijainen oikeusturvavakuutukseen nähden. Mikäli hakijalla ei ole oikeusturvavakuutusta eikä pitänytkään olla tai oikeusturvavakuutuksen korvauspiiriin ei kyseinen asia kuulu, voi hän tiettyjen edellytysten täytyessä saada oikeusapua.¹⁶³

Oikeusavun myöntämisestä päättää tuomioistuin tai, mikäli kyseessä ei ole tuomioistuimessa käsiteltävä asia, päätöksen tekee oikeusapuviranomainen. Oikeusavun saajan kustannuksista vastaa valtio joko kokonaan tai osittain. Oikeusavun kustannuksista suurimman kuluerän muodostaa avustajan palkkio. Palkkion suuruuden vahvistaa hallitus, ja siihen vaikuttavat muun muassa tehtävän laatu ja laajuus. Oikeusavun saajan tulot puolestaan vaikuttavat siihen, mikä suuruudella prosenttiosuudella hän vastaa avustajanpalkkiosta itse.¹⁶⁴

8.1.2 Oikeusturvavakuutus Ruotsissa

Ennen oikeusapu-uudistusta Ruotsissa oli kansainvälisesti tarkasteltuna yksi Euroopan kattavimmista oikeusapujärjestelmistä oikeusturvavakuutus mukaan lukien. Järjestelmän piiriin kuului suurin osa Ruotsin väestöstä ja lisäksi suurin osa oikeudellisista asioista. Julkisen oikeusavun kustannukset rasittivat kuitenkin valtiota, ja toisaalta myös lisääntyneet oikeudenkäynnit kasvattivat painetta muuttaa oikeusapujärjestelmää 1990-luvun lopulla. Yksi merkittävimmistä muutoksista uudessa oikeusapulaisissa oli jo edellä mainittu oikeusturvavakuutuksen ensisijaisuudesta säätäminen julkiseen oikeusapuun nähden. Muutos oli lopulta helppo toteut-

¹⁶¹ Rätthjälpslag 1996:1619.

¹⁶² HE 82/2001, 25.

¹⁶³ HE 82/2001, 25.

¹⁶⁴ HE 82/2001, 26-27.

taa, koska suurimmalla osalla kansalaisista oli jo valmiiksi oikeusturvavakuutus. Muutoksen jälkeen julkisen sektorin kustannukset ovat tältä osin vähentyneet huomattavasti, mutta vastaavan suuruinen rasite ei kuitenkaan ole siirtynyt vakuutusyhtiöiden maksettavaksi.¹⁶⁵

Ruotsissa oikeusturvavakuutus kuuluu pakollisena osana koti- ja huvilavakuutuksiin, ja arviolta 95 prosentilla ruotsalaisista onkin kotivakuutus¹⁶⁶. Tämä tarkoittaa sitä, että oikeusturvavakuutuksen korvauspiiriin kuuluu huomattavasti enemmän ihmisiä kuin Suomessa. On kuitenkin huomioitava, että alle 25-vuotiailla ja maahanmuuttajilla on vain harvoin oikeusturvavakuutus¹⁶⁷. Jos toisaalta oletetaan heidän kuuluvan yleensä vähävaraisimpien joukkoon, voidaan samalla olettaa heidän kuuluvan myös julkisen oikeusapujärjestelmän piiriin, jolloin heidän oikeusturvansa on sitä kautta varmistettu.

Ruotsissa oikeusturvavakuutus kattaa sekä asianajo- että oikeudenkäyntikulutkin. Vakuutuskorvauksen enimmäiskorvausmäärä vaihtelee 120 000-240 000 kruunun välillä, ja vakuutetulle maksettavaksi jäävä omavastuuosuus on yleensä 20 prosenttia. Yleisimpiin rajoitusehtoihin kuuluu muun muassa avioeroon liittyvien asioiden jääminen korvauspiirin ulkopuolelle.¹⁶⁸ Eniten oikeusturvavakuutuksesta korvataan kuitenkin muita perheoikeudellisia riitoja koskevia asioita, joiden osuus kaikista asioista on noin 30 prosenttia. Lisäksi korvauksista 25 prosenttia koskee kiinteistöasioita, toiset 25 prosenttia vahingonkorvaus- ja velkomusasioita sekä perintöoikeudellisia riitoja 9 prosenttia.¹⁶⁹

Ruotsalaisten ja suomalaisten oikeusturvavakuutusten korvauspiiri- ja rajoitusehtojen välillä ei siten ole nähtävissä suuriakaan eroja. Itse asiassa Suomen oikeusturvavakuutusjärjestelmä perustuikin aluksi hyvin pitkälti Ruotsin malliin. Merkittävin ero näiden maiden välisissä oikeusturvavakuutuksissa on lähinnä enimmäiskorvausmäärässä, joka on Ruotsissa pääasiassa huomattavasti korkeampi.

8.2 Saksa

Saksassa on liittovaltiorakenne, jolloin myös tuomioistuinjärjestelmä on sen mukainen. Saksassa tuomiovaltaa käyttävät siten liittovaltion tuomioistuimet sekä osavaltioiden tuomioistuimet. Tuomioistuimet jaetaan yleisiin tuomioistuihin, joissa käsitellään riita- ja rikosasioita sekä erikoistuomioistuihin kuten hallintotuomioistuihin ja työtuomioistuihin.¹⁷⁰ Saksassa on käytössä asianajajamonopoli ja asianajajapakko lukuun ottamatta yleisten tuomioistuinten

¹⁶⁵ Kilian & Regan 2004, 14-16.

¹⁶⁶ Popova 2013, 16.

¹⁶⁷ Kilian & Regan 2004, 17.

¹⁶⁸ Popova 2013, 17.

¹⁶⁹ Kilian & Regan 2004, 17.

¹⁷⁰ Euroopan oikeusportaali 2012.

alimpia asteita. Mikäli kyseessä on sellainen rikosasia, jossa seuraamuksena voi olla vankeusrangaistus, tulee syytetyllä tosin olla asianajaja myös alioikeudessa.¹⁷¹

Oikeudenkäyntiin liittyvät kustannukset määräytyvät niitä koskevien lakien perusteella. Esimerkiksi tuomioistuinten oikeudenkäyntipalkkiot määräytyvät tuomioistuinkuluja koskevan lain¹⁷² ja siihen liitetyn taulukon mukaan, ja asianajajan palkkiot veloitetaan joko asianajan palkkioita koskevan lain¹⁷³ tai palkkiosta tehdyn sopimuksen mukaisesti. Palkkiosopimuksia tehtäessä on kuitenkin huomioitava, että oikeusturvavakuutus maksaa korvauksen pääsääntöisesti ainoastaan lakimääräisen palkkion mukaan.¹⁷⁴ Asianajajien palkkion voi tarkistaa tarkoin määritellyistä palkkiotaulukoista, joissa ne on esitetty joko vakiomääräisenä palkkiona tai tietyn vaihteluvälin sisälle kuuluvina. Palkkion suuruus on lisäksi pääsääntöisesti suoraan verrannollinen intressin suuruuteen.¹⁷⁵ Näin ollen asianajokulujen ennakointi on asiakkaalle huomattavasti helpompaa Saksassa Suomeen verrattuna. Arendsin mukaan Saksan oikeusjärjestelmä on kuitenkin kehittynyt jo niin pitkälle ja yksityiskohtaisesti määritellyksi, että lopputuloksena se toimii hyvin kankeasti¹⁷⁶. Lisäksi juttu voi kokonaisuudessaan olla työläämpi intressiin verrattuna, eikä palkkio siten vastaa todellista asiamiehen tekemää työn määrää.

8.2.1 Saksan oikeusapujärjestelmä

Julkisen oikeusavun antaminen kuuluu Saksan osavaltioiden tehtäviin. Eri osavaltioiden välillä voi olla eri tapoja järjestää oikeusapua, mutta sisällöltään ne ovat samanlaisia. Oikeusapua annetaan lähes kaikenlaisissa riita- ja hakemusasioissa sekä muun muassa työtuomioistuimessa ja hallintotuomioistuimessa käsiteltävissä asioissa. Oikeusavun myöntämisestä päättää aina se tuomioistuin, jossa pääasia käsitellään.¹⁷⁷ Oikeusapua voi saada joko osittain tai kokonaan tai vaihtoehtoisesti erissä maksettavana. Tämä tarkoittaa sitä, että hakijan tuloista riippuen hän joko joutuu maksamaan saamansa oikeusavun myöhemmin erissä takaisin tai hän voi saada oikeusapua täysin korvauksetta.¹⁷⁸ Lisäksi tietyissä tuomioistuinmenettelyn ulkopuolella käsiteltävissä asioissa voidaan antaa oikeudellista neuvontaa sekä laatia oikeudellisia asiakirjoja¹⁷⁹. Oikeusapua ei ole säädetty samalla tavalla ensisijaiseksi oikeusturvavakuutukseen nähden kuten Suomessa, vaan Saksassa oikeusturvavakuutusjärjestelmä on jopa jossain määrin kehittyneempi kuin julkinen oikeusapujärjestelmä.¹⁸⁰

¹⁷¹ HE 82/2001, 31.

¹⁷² Gerichtskostengesetz, GKG.

¹⁷³ Rechtsanwaltsvergütungsgesetz, RVG.

¹⁷⁴ Arends 2006, 718 ja 723.

¹⁷⁵ Euroopan oikeusportaali 2013.

¹⁷⁶ Arends 2006, 729.

¹⁷⁷ HE 82/2001, 30.

¹⁷⁸ Euroopan oikeusportaali 2013.

¹⁷⁹ HE 82/2001, 30.

¹⁸⁰ International Association of Legal Protection Insurance 2013, 28.

8.2.2 Oikeusturvavakuutus Saksassa

Saksassa on selkeästi Euroopan suurimmat oikeusturvavakuutusmarkkinat. Oikeusturvavakuutuksia tarjoaakin noin 50 eri vakuutusyhtiötä. Niiden rahoittamia tapauksia on vuosittain yhteensä 3,6 miljoonaa, mikä tarkoittaa noin 1,5 miljardin euron edestä maksettuja korvauksia asianajajille vuosittain. Tästä huolimatta vain noin 40 prosentilla kotitalouksista on oikeusturvavakuutus¹⁸¹. Huomion arvoista on lisäksi se, että ennen OTvakuutusdirektiiviä oikeusturvavakuutuksia tarjoavat yritykset eivät saaneet tarjota muita vakuutuksia lainkaan¹⁸².

Oikeusturvavakuutukset korvaavat Saksassa pääsääntöisesti asianajo- ja oikeudenkäyntikuluja hyvin laajasti kaikenlaisissa asioissa riippuen vakuutussopimuksen sisällöstä. Korvauksen piiriin kuuluvat esimerkiksi kiinteistöjä koskevat asiat, erilaiset sopimusriidat sekä työhön liittyvät riidat. Lisäksi erona Suomeen on se, että myös hallinnollisissa viranomaisissa käsiteltävät asiat kuuluvat jossain määrin vakuutuksen korvauspiiriin.¹⁸³ Saksassa oikeusturvavakuutuksesta maksetaan eniten korvauksia vahingonkorvausasioissa (22 %), rikosasioissa (23 %), työlain säädäntöä (15 %) sekä sopimuksia ja kiinteistöjä (19 %) koskevissa asioissa. Pääsääntöisesti perheoikeudelliset ja tahallisuuteen perustuvat rikosasiat¹⁸⁴ on kuitenkin rajattu korvauspiirin ulkopuolelle¹⁸⁵. Koska oikeusturvavakuutus on erikseen myytävä vakuutus, voi vakuutuksenottaja jossain määrin vaikuttaa sen tarkempaan sisältöön. Vakuutusmaksu määräytyy siten Saksassa vakuutusturvan mukaan.¹⁸⁶ Mielenkiintoinen tieto on myös se, että Saksassa keskimäärin 70 prosenttia kaikista oikeusturvavakuutuksesta korvattavista asioista päättyy sovintoon ennen oikeudenkäynnin alkamista.¹⁸⁷

8.3 Espanja

Espanjan tuomioistuinjärjestelmä poikkeaa muista siten, että siellä ei ole varsinaisesti erikoistuomioistuimia, vaan yleiset tuomioistuimet jaotellaan lainkäyttöalueen, kokoonpanon ja tiettyihin oikeudenaloihin perustuvan toimivallan mukaan. Oikeudenalojen mukaan yleiset tuomioistuimet jaotellaan siviilituomioistuihin, rikostuomioistuihin, hallintotuomioistuihin sekä sosiaalitytuomioistuihin. Lisäksi kyseisillä oikeudenaloilla on vielä erikseen tiettyyn aiheeseen perehtyneitä tuomioistuimia kuten nuorisotuomioistuin ja väkivaltaa käsittelevä tuomioistuin.¹⁸⁸

¹⁸¹ Kilian & Regan 2004, 5-6.

¹⁸² Eskuri ym 2007, 12.

¹⁸³ Bonsau 2007, 64.

¹⁸⁴ Lukuun ottamatta liikenne rikkomuksia.

¹⁸⁵ Kilian & Regan 2004, 7 ja 11.

¹⁸⁶ Bonsau 2007, 64-65.

¹⁸⁷ Gleichmann 2006, 4.

¹⁸⁸ Euroopan oikeusportaali 2010.

Espanjassa on ainoastaan yksi asianajajaliiton hyväksymä asianajajaluokka. Eri asianajajat hoitavat kuitenkin erilaisia oikeudellisia toimenpiteitä ja asianajajat jaotellaankin erikseen oikeudenkäynnin ulkopuolisia oikeudellisia asioita hoitaviin asianajajiin (abogado) sekä oikeusasianajajiin (procurador), jotka edustavat ja toimivat oikeudenkäynnissä. Asianajajan käyttö oikeudenkäynnissä onkin pääsääntöisesti pakollista lukuun ottamatta muutamia poikkeustilanteita kuten esimerkiksi intressiltään alle 2000 euron riitoja. Espanjassa ei ole käytössä kiinteää etukäteen ilmoitettua asianajajien palkkioita koskevaa maksutaulukkoa, vaan palkkioiden vähimmäismäärät ohjautuvat asianajajaliiton säännöksistä. Lisäksi palkkion suuruuteen vaikuttavat muun muassa asian laatu, vaikeus ja laajuus.¹⁸⁹

8.3.1 Espanjan oikeusapujärjestelmä

Espanjan perustuslain 119 § takaa jokaiselle oikeuden oikeusapuun, mikäli henkilön taloudelliset resurssit eivät riitä oikeustoimiin ryhtymiseen. Oikeusapua annetaan kuitenkin aina sen mukaan, mitä kullakin itsehallintoalueella on oikeusavusta säädetty. Säännökset pohjautuvat kuitenkin perustuslakiin, ja siten itsehallintoalueiden säännökset muistuttavatkin sisällöltään hyvin pitkälti toisiaan.¹⁹⁰ Oikeusavun pääperiaate on maksuton oikeusapu. Näin ollen oikeusapuun oikeutetulle ei ole määrätty omavastuusuutta, vaan oikeusavun saa aina täysimääräisenä. Oikeusapua voi saada joko taloudellisista syistä tai siitä syystä, mistä asiassa on kyse. Taloudellista tilannetta arvioitaessa otetaan huomioon perheyksikön tulot ja varallisuus. Etuuden saamiseksi näiden tulojen ja varallisuuden yhteenlasketun määrän täytyy olla alle kaksi kertaa valtion tuloja osoittavan indikaattorin määrän. Tulorajat saavat kuitenkin ylittyä muun muassa hakijan perheen tilanteen, hakijan vammaisuuden tai alaikäisyyden perusteella. Lisäksi esimerkiksi perheväkivallan uhrin saavat maksutonta oikeusapua.¹⁹¹

Oikeusapua tulee hakea sen alueen asianajajayhdistyksestä (Colegio de Abogados), missä asiaa käsittelevä tuomioistuim sijaitsee tai oikeusapuhakijan kotipaikan ylituomarin virastolta, mikäli prosessia ei ole vielä aloitettu¹⁹². Mikäli maksuton oikeusapu myönnetään, siihen sisältyvät muun muassa oikeudenkäynnin ulkopuolinen oikeudellinen neuvonta, asianajajan ja oikeusasianajajan käyttäminen oikeudenkäynnissä, asiantuntija-apu sekä asiakirjojen laadinta. Lisäksi ulkomaalaisten kuluista voidaan korvata muun muassa matkakulut, mikäli heidän täytyy olla henkilökohtaisesti läsnä oikeudenkäynnissä sekä joissain tilanteissa myös oikeusasianajaja asianosaisen tuloista riippumatta.¹⁹³

¹⁸⁹ iAbogado 2013.

¹⁹⁰ Consejo General de la Abogacía Española 2006.

¹⁹¹ Ministerio de Justicia 2013.

¹⁹² Consejo General de los Procuradores de España 2013.

¹⁹³ Ministerio de Justicia 2013.

8.3.2 Oikeusturvavakuutus Espanjassa

Espanjassa oikeusturvavakuutuksesta säädetään vakuutus sopimuslailla¹⁹⁴. Lain 76 § on lueteltu erinäisiä oikeusturvavakuutukseen liittyviä säännöksiä, kuten vakuutuksenantajan velvollisuudesta huolehtia vakuutetun kuluista oikeuskäsittelyssä, hallinnollisissa asioissa ja välimiesmenettelyssä. Oikeusturvavakuutuksesta ei kuitenkaan korvata muun muassa sakkoja tai muita viranomaisseuraamuksia. Lisäksi laissa säädetään vakuutetun oikeudesta valita itse asianajaja tai lakimies.¹⁹⁵ Usein vakuutusyhtiöillä on kuitenkin omia asianajajia, jotka lähtevät hoitamaan vakuutetun asiaa. Tämä ei kuitenkaan saa estää sitä, että vakuutettu voi halutessaan myös itse valita jonkun muun asianajajan tai lakimiehen. Tällöin vakuutusyhtiöillä on kuitenkin tapana velvoittaa vakuutettua maksamaan itse kyseisten palkkioiden välisen erotuksen.¹⁹⁶ Suurin osa oikeusturvavakuutuksista koskevista valituksista koskeekin Espanjassa nimenomaan vakuutetun oikeutta valita itselleen haluamansa asiamies.¹⁹⁷

Yksityishenkilöille suunnatut oikeusturvavakuutukset ovat Espanjassa niin sanottuja perheen oikeusturvavakuutuksia. Niiden korvauspiiri on hyvin laaja, ja ne korvaavat muun muassa työhön liittyviä riitoja sekä avioeroasioita, jotka eivät kuulu suomalaisten oikeusturvavakuutusten korvauspiiriin. Lisäksi espanjalaiset vakuutusyhtiöt tarjoavat oikeusturvavakuutuksen puitteissa myös paljon oikeudellista neuvontaa sekä asiakirjojen laatimista. Oikeudellista neuvontaa voivat kuitenkin antaa vain sellaiset henkilöt, jotka ovat suorittaneet oikeustieteellisen tutkinnon.¹⁹⁸ Laajasta oikeusturvavakuutuksen korvauspiiristä huolimatta ainoastaan noin 20 prosentilla espanjalaisista on oikeusturvavakuutus.¹⁹⁹ Sen merkitys espanjalaisten oikeusturvan toteutumiseen on siis loppujen lopuksi varsin vähäinen.

9 Oikeusturvavakuutus ja oikeusturva

Oikeusturvan toteutumiselle haastavaa on se, että ihmiset eivät tänä päivänä tule toimeen oikeudellisten ongelmiansa kanssa ilman oikeudellisia palveluja tarjoavan asiamiehen apua. Tutkimuksen mukaan EU:n väestöstä peräti 75 prosenttia jättää osallistumatta oikeusprosessiin ja näistä yli puolet on ilmoittanut syyksi sen, ettei heillä ole riittäviä taloudellisia resursseja prosessiin osallistumiselle²⁰⁰. Näin ollen oikeusturvavakuutuksen voidaan katsoa olevan yhä merkittävämpi kansalaisten oikeusturvan toteutumisen turvaamisessa. Pelkästään jo oikeusturvavakuutuksen nimen perusteella voidaankin lähtökohtaisesti olettaa sen ensisijaisen

¹⁹⁴ Ley 50/1980 de Contrato de Seguro.

¹⁹⁵ Ley 50/1980 de Contrato de Seguro, 76§.

¹⁹⁶ López y García de la Serrana 2007, 15-17 ja 21.

¹⁹⁷ Dirección General de Seguros y Fondos de Pensiones 2012, 17.

¹⁹⁸ Gutiérrez 1996, 21-22.

¹⁹⁹ Gleichmann 2006, 8.

²⁰⁰ Gleichmann 2006, 2.

tarkoituksen olevan oikeusturvan toteuttaminen. Se toteuttaa siten jokaiselle kuuluvaa perusoikeutta eli yhdenvertaista oikeutta päästä oikeudenkäyntiin.

Toisaalta kysymyksessä on vapaaehtoinen vakuutus. Vakuutusyhtiöiden puolelta onkin pohdittu sitä, onko oikeusturvavakuutuksen tarkoitus korvata vakuutetun oikeudenkäyntikulut vai onko vakuutuksen tarkoitus pelkästään helpottaa vakuutetun taloudellista tilannetta kyseisenlaisen varallisuusvahingon sattuessa.²⁰¹ Seuraavassa arvioidaan tarkemmin oikeusturvavakuutuksen korvauspiiriä ja vakuutusmäärää sekä vakuutuksen vaikutusta prosessikynnykseen.

9.1 Oikeusturvavakuutuksen korvauspiiri ja rajoitusehdot

Oikeusturvavakuutuksesta ei pääsääntöisesti korvata kuluja rikosasioissa, joissa virallinen syyttäjä ajaa vakuutettua vastaan syytettä²⁰². Sinänsä merkittävää rajoitusehtoa voidaan kuitenkin pitää perusteltuna sen takia, että syytteiden tullessa hylätyiksi valtiolla on velvollisuus korvata valtion varoista syytteestä vapautetun oikeudenkäyntikulut²⁰³. Näin ollen voidaan katsoa, ettei syytetyn oikeusturvan toteutumiseen edes tarvita oikeusturvavakuutusta, kun hän voi saada syytteiden hylätyiksi tultua korvaukset kuluihinsa valtiolta. Tällöinkin jäävät tosin vielä ilman korvauksia sellaiset henkilöt, joiden syytteet hyväksytään ja heidät tuomitaan rangaistukseen. Oikeusturvavakuutuksen kannalta voidaan kuitenkin pohtia, onko tarkoituksenmukaista ja eettisesti järkevää myydä sellaista vakuutusta, jolla korvataan rikoksen tekijän oikeudenkäyntikuluja. Tällöinhän oikeusturvavakuutus voitaisiin nähdä jopa rikoksen tekemistä kannustavaksi tai tukevaksi järjestelmäksi, mikä tuskin on vakuutusyhtiöiden arvojen mukaista.²⁰⁴

Tässä on kuitenkin syytä korostaa, että vakuutusehdoissa mainittu rajoitusehto koskee nimenomaan sellaisia tilanteita, joissa virallinen syyttäjä on ajamassa syytettä vakuutettua vastaan. Vakuutusehdoissa on siten erikseen mainittu, että asianomistajan käyttäessä syyteoikeuttaan vakuutettua vastaan tilanteissa, joissa virallinen syyttäjä on jättänyt syytteen nostamatta tai peruuttanut syytteen, voi vakuutettu hakea oikeusturvaetua vakuutuksestaan.²⁰⁵ Tosin tähänkin ehtokohtaan liittyy toinen rajoitusehto, jonka mukaan vakuutettu ei voi saada oikeusturvaetua, mikäli syyte on jätetty nostamatta sitä koskevien erityissäännösten kuten teon vähäisyyden perusteella.²⁰⁶

²⁰¹ Lasola & Rissanen 2013, 53.

²⁰² Kantola & Korkeamäki 2013, 4.

²⁰³ ROL 9:1a.

²⁰⁴ On kuitenkin huomioitava, että ennen lakimuutosta valtion korvausvelvollisuudesta 1990-luvun alkupuolella oli monissa oikeusturvavakuutuksissa vielä mahdollisuus saada korvausta myös kuluista, jotka aiheutuivat vakuutetun syytettynä olemisen puolustautumiskuluista. Ks Jyrinjärvi, Korpelainen, Pennanen, Pesonen, Pirinen & Vuori 2006, 690.

²⁰⁵ Eskuri ym. 2007, 38-39.

²⁰⁶ Eskuri ym. 2007, 62.

Toinen oikeusturvavakuutuksissa yleisesti käytössä oleva rajoitusehto on se, että vakuutetulle merkitykseltään vähäiset asiat eivät tule oikeusturvavakuutuksesta korvattaviksi. Kyseinen rajoitusehto voi olla toisinaan hyvinkin vaikeatulkintainen. Se, minkä vakuutusyhtiö voi katsoa olevan vakuutetulle merkitykseltään vähäinen, voi vakuutetun omasta mielestä olla kuitenkin hyvinkin merkittävä. Esimerkiksi vakuutuslautakunnan ratkaisussa VKL 382/05 oli kyse intressiltään 296,46 euron riidasta. Kyseessä oleva vakuutuksenottaja oli tässä tapauksessa yritys, ja korvausta oikeudenkäyntikuluihin haettiin yrityksen oikeusturvavakuutuksesta. Vakuutusyhtiö eväsi oikeusturvaedun sillä perusteella, että kyseinen intressi oli pienempi kuin vakuutetun vähimmäisomavastuu 585 euroa. Vakuutuslautakunta katsoi kuitenkin, että riita koski vakuutuksenottajana olevan yrityksen normaalinsuuruista liiketoimintaan liittyvää laskusaataavaa, eikä sitä näin ollen voitu pitää merkitykseltään vähäisenä.²⁰⁷ Toisessa tapauksessa yksityishenkilö haki oikeusturvaetua kotivakuutuksensa oikeusturvavakuutuksesta asiaan, jossa jutun rahamääräisen intressin suuruus oli 307,50 euroa. Vakuutusyhtiö ei myöntänyt oikeusturvaetua vakuutetulle, koska katsoi asian olevan vakuutetun näkökulmasta merkitykseltään vähäinen. Vakuutuslautakunta katsoi tässä tapauksessa sekä rahamääräisen intressin perusteella että jutun muut seikat huomioon ottaen vakuutusyhtiön päätöksen vakuutusehtojen mukaiseksi.²⁰⁸

Rajoitusehtoa on perusteltu sillä, että vakuutetulle halutaan antaa oikeusturvavakuutuksesta oikeudellista ja taloudellista turvaa ennen kaikkea silloin, kun hän sitä oikeasti tarvitsee²⁰⁹. Yhtenä tarkoituksena voidaan myös pitää sitä, ettei oikeusturvavakuutusta ja toisaalta tuomioistuinta rasitettaisi kaikenlaisilla asioilla, vaan kynnys lähteä viemään asiaa oikeuteen tulisi suhteuttaa asian merkitykseen. Ehtokohdan voidaan pääasiassa katsoa soveltuvan rahamääräisiin intresseihin, joskaan vakuutusehdoissa ei yleensä ole tarkemmin määritelty tarkkoja euromääriä, joiden perusteella asia katsottaisiin vähäiseksi. Lisäksi rajoitusehtoa sovelletaan löyhemmin tilanteissa, joissa vakuutettu on vastaajana. Tällöin vakuutettu ei ole voinut vaikuttaa vaatimuksen esittämiseen.²¹⁰ Vakuutetun ollessa vastaajan asemassa voidaan hänen siten katsoa tarvitsevan oikeusturvavakuutuksen tuomaa turvaa enemmän kuin esittäessään itse vaatimuksia toista kohtaan. Ehtokohta voidaan katsoa perustelluksi sen takia, että sillä voidaan rajoittaa lähtökohdiltaan vain periaatteelliset riidat oikeudenkäyntien ulkopuolelle. Toisaalta voidaan arvioida kriittisesti myös sitä, voidaanko pientä intressiä koskevat riidat ylipäättään jaotella muita eriarvoisempaan asemaan. Oikeusturvakäsitteeseen kuuluu jokaisen tosiasiallinen oikeus päästä oikeudenkäyntiin, joten on kyseenalaista, voidaanko tätä rajoittaa jakamalla eri asiat intressin perusteella eri asemaan. Toki on huomioitava, että oikeusturva-

²⁰⁷ VKL 382/05. Rajoitusehto. Oliko asialla vakuutetulle vähäinen merkitys? Vähäinen asia. Pesulaitteiden huoltoa tehneen yrityksen laskusaatava.

²⁰⁸ VKL 74/03. Osakeyhtiön vähemmistöosakkeiden lunastamista koskeva asia. Oliko asialla vakuutetulle vähäinen merkitys?

²⁰⁹ Eskuri ym 2007, 57.

²¹⁰ Eskuri ym. 2007, 57.

vakuutuksen ehtokohtaa sovelletaan ottaen huomioon asian kokonaisuus, jolloin voi käydä ilmi, että pienellä intressillä voi muilta osin olla vakuutetulle suuri merkitys.

Kuten jo aiemmin todettiin, oikeusturvavakuutuksen korvauspiiri ei ole sidottuna siihen asuntoon tai kiinteistöön, johon kotivakuutus on otettu, vaan oikeusturvavakuutuksesta vakuutetuina ovat vakuutuksenottajan lisäksi muut vakuutuksenottajan kanssa samassa taloudessa vakinaisesti asuvat henkilöt.²¹¹ Oikeusturvavakuutus on näin ollen sidottuna vakuutuksenottajan talouteen, jolloin ongelmia saattaa ilmetä siinä vaiheessa, kun vakuutuksenottaja esimerkiksi avioerotilanteessa muuttaa pois siitä asunnosta, johon kotivakuutus on otettu. Tällöin asunto on edelleen kotivakuutuksen piirissä, mutta asuntoon asumaan jääneet henkilöt eivät enää kuulukaan vakuutuksenottajan oikeusturvavakuutuksen piiriin. Toisaalta tavallisella kotivakuutuksella voidaan vakuuttaa myös sijoitusasuntona toimiva rakennus ja sen kiinteät sisusteet. Tästä puolestaan voi seurata väärinkäsityksiä oikeusturvavakuutuksen korvauspiiristä, sillä kotivakuutuksen oikeusturvavakuutuksesta ei pääsääntöisesti korvata asianajo- ja oikeudenkäyntikuluja silloin, kun asia koskee sijoitusasuntoa.

Kyseistä sijoitusasuntoa koskevaa rajoitusehtoa on perusteltu sillä, että kaikenlaiset ansio-toimintaan tai tulojen hankkimiseen liittyvät asiat on haluttu rajata yksityishenkilön oikeusturvavakuutuskorvauspiirin ulkopuolelle²¹². Rajoitusehtoa on käsitelty myös vakuutuslautakunnassa. Tapauksessa VKL 473/11 vakuutetulla oli vakuutuskirjaan merkitty yhdeksi vakuuteksi kohteeksi myös sijoitusasunto, jota riita-asia nyt koski. Vakuutuslautakunta kuitenkin totesi, että oikeusturvavakuutuksesta ei korvata kuluja asioissa, joissa on kyse muusta kuin vakuutetun omasta vakituisesta asunnosta tai vapaa-ajan asunnosta. Vakuutuslautakunta myös lisäsi, ettei vakuutuskirjasta voinut saada sellaista tulkintaa, että oikeusturvavakuutus koskisi kyseistä sijoitusasuntoa. Näin ollen kyseessä oleva asia ei voinut tulla oikeusturvavakuutuksen ehtojen perusteella korvattavaksi, vaikka se mainittiinkin vakuutuskirjassa.²¹³

Ansiotoiminta ja muu toiminta tulojen hankkimiseksi on siten pyritty hyvin laajasti rajaamaan oikeusturvavakuutuksen korvauspiirin ulkopuolelle. Rajoitusehto pitää sisällään niin vakuutetun suoranaiseen työsuhteeseen liittyvät asiat kuin kaiken muunkin sellaisen toiminnan, jolla on vähäinenkin tarkoitus saada tuloja.²¹⁴ Vakuutuslautakunta on esimerkiksi ravihevosharrastusta koskevassa asiassa todennut, että rajoitusehdon kannalta ei ole merkitystä sillä, toteutuuko tulojen saaminen tai onko toiminta mahdollisesti tappiollista.²¹⁵ Rajoitusehdon kannalta on merkitystä nimenomaan sillä, että toiminnassa tavoitellaan jonkinlaisen tulon saamista. Näin ollen esimerkiksi ravihevosharrastusta pidetään toimintana tulojen hankkimiseksi, koska

²¹¹ Eskuri ym. 2007, 28.

²¹² Eskuri ym 2007, 56.

²¹³ VKL 473/11. Rajoitusehdon tulkinta. Muu asunto.

²¹⁴ Eskuri ym. 2007, 47-48.

²¹⁵ VKL 719/04. Ravihevosharrastus. Sivutoimista tulonhankintaa koskeva rajoitus.

siinä tavoitellaan palkintorahoja, vaikka hevosen hoitokustannukset olisivatkin tosiasiaa suurempia kuin voitettujen palkkiot²¹⁶. Oikeusturvan toteutumisen kannalta rajoitusehto voi tuntua hyvin tiukalta, mutta vakuutettujen voidaan olettaa saavan työsuhteita koskeviin asioihin oikeudellista apua oman ammatillisen liiton tai järjestön kautta. Oikeusturvan toteutumisen kyseenalaistaminen tulee siten esille lähinnä juuri silloin, kun on kyse muunlaisesta toiminnasta tulojen hankkimiseksi kuin vakuutetun varsinaisesta työsuhteesta. Yksityishenkilöiden oikeusturvavakuutus on kuitenkin haluttu pitää selkeästi vain yksityiselämää koskevana vakuutuksena, joten rajanveto eri tulonhankintoja koskevien asioiden välillä olisi vaikeampaa, mikäli kaikkia asioita ei suoraan rajattaisi korvauspiirin ulkopuolelle. Mikäli vakuutettu saa työsuhteensa lisäksi myös muusta toiminnastaan tuloja, voidaan samalla olettaa myös vakuutetun varallisuuden olevan jo lähtökohtaisesti niin suuri, ettei tosiasiallinen oikeudenkäyntiin pääsemisen vaatimus oikeusturvan toteutumisen kannalta ole vaarassa. Tästä tiukasta rajoitusehdosta poiketen vastaavanlaista rajoitusta ei kuitenkaan ole oikeusturvavakuutuksissa esimerkiksi Saksassa ja Espanjassa. Tältä osin jääkin pohdittavaksi, voisiko kyseistä rajoitusehtoa joiltain osin lieventää yksityishenkilön laajemman oikeusturvan takaamiseksi.

Oikeusturvavakuutuksen korvauspiirin ulkopuolelle jäävät tulonhankinnan lisäksi myös kaikki lapsen huoltoon, tapaamisoikeuteen, asumiseen ja elatusapuun²¹⁷ sekä avioliiton päättymiseen liittyvät asiat. Rajoitusehdon taustalla on se, että oikeusturvavakuutuksesta ei haluta maksaa korvauksia sellaisissa asioissa, jotka ovat ihmisten välillä keskenään sovittavissa ja järjestettävissä. Lisäksi vahinkotapahtuman ennakoimattomuus jää tällaisissa asioissa toteutumatta.²¹⁸ Lapsia koskevat oikeudenkäynnit ovat muutenkin hieman poikkeuksellisia, sillä asiassa kerran tehty sovinto tai tuomioistuimen antama päätös ei saavuta päätöksille luonteenomaista oikeusvoimaa. Mikäli olosuhteet lapsiasiansa myöhemmin muuttuvat, voidaan siten myös aiempaa sopimusta tai päätöstä muuttaa. Lisäksi oikeudenkäyntikulut tuomitaan lapsiasioissa pääsääntöisesti molempien osapuolten itsensä vastattavaksi²¹⁹, eikä vakuutusyhtiö voi tällöin vastapuolen hävitessä lähteä perimään vastapuolelta vakuutetulle maksettujen korvausten määrää. Näillä perusteilla on varsin ymmärrettävää, että vakuutusyhtiöt ovat halunneet rajata oikeusturvavakuutuksen korvauspiirin ulkopuolelle tällaiset korkean vahinkorisikin omaavat asiat. Oikeusturvavakuutus jättää siten tältä osin ison aukon vakuutetun oikeusturvaan.

²¹⁶ VKL 719/04. Ravihevosharrastus. Sivutoimista tulonhankintaa koskeva rajoitus.

²¹⁷ Niin sanotuissa lapsiasioissa korvauksia maksetaan kuitenkin muutamissa vakuutusyhtiöissä, mutta tällöinkin vain tarkoin määriteltujen ehtojen täyttyessä. Ks. Lasola & Rissanen 2013, 14.

²¹⁸ Eskuri ym. 2007, 66.

²¹⁹ Gottberg 2004, 31-36 ja 44-45.

9.2 Oikeusturvavakuutus ja prosessikynnys

Prosessikynnyksen korkeuteen vaikuttavat kaiken kaikkiaan hyvin monet eri tekijät, jotka muodostuvat niin henkisistä kuin taloudellisistakin tekijöistä. Taloudellisilla tekijöillä tarkoitetaan lähinnä oikeudenkäynnin kustannuksia ja niihin liittyvää kuluriskiä. Lappalaisen mukaan kuluriski ei saa olla niin suuri, että se muodostuu kokonaan oikeudenkäynnin esteeksi. Asianosainen saattaa luopua oikeudenkäynnistä pelkästään sen takia, että hänellä ei ole riittäviä varoja oikeudenkäyntiin, vaikka jutussa menestymismahdollisuudet muutoin olisivatkin hyvät. Lisäksi varsinkin silloin, kun asianosainen on vastaajan asemassa voi hän suostua vastaapuolen esittämiin vaatimuksiin tai sovintoehdotukseen ainoastaan sen takia, että hän katsoo oikeudenkäyntikuluriskin liian suurena. Kyseinen epäkohta korostuu entisestään sen takia, että kuluriskin merkitys on todellisuudessa toisille huomattavasti suurempi kuin sellaisille henkilöille, joilla on enemmän taloudellisia resursseja käytettävänä oikeudenkäyntiin.²²⁰ Näin ollen prosessikynnyksen kasvaessa se estää lopulta tosiasiallisen oikeudenkäynnin ja oikeuksien saavutettavuuden. Korkea prosessikynnys voi heikentää myös luottamusta oikeusjärjestelmään ja viranomaistoimintaan, joten prosessikynnyksen madaltaminen on tärkeätä muillekin kuin vain asianosaisille.

Virolaisen ja Martikaisen mukaan oikeudenkäyntikustannusten kohtuullisuudessa on epäonnistuttu etenkin riita-asioiden käsittelyssä. Asianosaisten ja varsinkin hävinneen osapuolen maksettavaksi tulevat oikeudenkäyntikustannukset ovat nousseet jo niin suuriksi, että pelkästään kustannusten määrä estää prosessiin ryhtymisen. Kustannusten kehitystä ja prosessikynnyksen madaltamista on pyritty kehittämään ennen kaikkea julkisen oikeusapujärjestelmän avulla. Oikeusapulain uudistuksen ansiosta oikeusavun saatavuus laajenikin myös keskituloisten hyväksi ainakin osittain.²²¹ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kyselyssä selvisi, että julkisen oikeusavun asiakkaista kuluriskin takia vain hyvin pieni osa oli aiemmin jättänyt kääntymästä lakimiehen puoleen tai viemästä asiaa tuomioistuimen käsiteltäväksi²²². Toisaalta kysely tehtiin nimenomaan julkisen oikeusavun asiakkaille, joille oikeusapu oli ainakin osittain myönnetty, joten tulos ei sinänsä ole kovin yllättävä. Vastaavasti asianajajille tehdyn kyselyn perusteella kuluriskin katsottiin olevan hyvin tavanomainen syy siihen, minkä takia oikeudenkäynnistä luovutaan tai päätetään prosessi sovintoon ennen oikeudenkäynnin pääkäsittelyä.²²³

Prosessikynnykseen vaikuttavat siten lähtökohtaisesti eniten juuri oikeudenkäyntikustannukset. Oikeudenkäyntikustannukset puolestaan koostuvat suurimmaksi osaksi asianajokustannuksista, joten prosessikynnyksen madaltamiseksi tulisi kiinnittää huomiota erityisesti asianajoku-

²²⁰ Lappalainen 2001, 104-105.

²²¹ Virolainen & Martikainen 2003, 4-5.

²²² Litmala 2004, 29.

²²³ Litmala 2004, 177.

lujen määrän rajoittamiseen. Yhtenä vaihtoehtona prosessikynnyksen alentamiseksi onkin esitetty ehdollisten palkkioiden käyttöönottoa asianajokulujen osalta. Ehdollisilla palkkioilla tarkoitetaan sitä, että asiamies saa palkkionsa ainoastaan voittaessaan jutun. Asiamies voi näin ollen normaaliin työmäärään perustuvan palkkionsa lisäksi saada niin sanotun korotusosuuden, mikäli päämies voittaa jutun.²²⁴ Tämä pienentää päämiehen kuluriskiä, kun hän jutun hävittyään ei joudu vastapuolen oikeudenkäyntikulujen lisäksi maksamaan oman asiamiehensä korkeata palkkiota. Ehdollisen palkkion käyttöönotolla asiamies on samalla jo ennakkoon arvioinut jutun menestymismahdollisuudet tuomioistuimessa suuremmiksi kuin häviämisen.

Viitanen mukaan ehdollinen palkkio on kuitenkin monissa Euroopan maissa kiellettyä. Tämä johtuu siitä, että edellytykset lopputuloksen arvioimiselle on päämiehelle huomattavasti asiamiestä vaikeampaa. Näin ollen asiamies ja päämies eivät ole tasavertaisessa asemassa ehdollisen palkkion suuruudesta sopiessaan.²²⁵ Vastaavan kaltaista kieltoa ei ole Suomessa, ja sen käyttäminen olisi päämiehen edun mukaista, mikäli hän on selvillä sopimuksen seurauksista ja sisällöstä.²²⁶

Turusen mielestä ehdolliset palkkiot tulisivatkin prosessikynnyksen alentajana kyseeseen erityisesti sellaisten keskituloisten osalta, jotka eivät ole oikeutettuja saamaan julkista oikeusapua eikä heillä myöskään ole oikeusturvavakuutusta käytettävään oikeudenkäyntikulujen korvaamisessa.²²⁷ Näin ollen on ilmeistä, että oikeusturvavakuutuksella on jo yksinäänkin ainakin jossain määrin vaikutusta prosessikynnyksen alenemiselle. Oikeusturvavakuutus ei siten vaikuta oikeusturvaan, mikäli oikeusturvavakuutuksesta huolimatta prosessikynnys on edelleen liian korkea.

Toisen näkemyksen mukaan asianajolaskujen kontrollointi voisi tapahtua myös suoraan oikeusturvavakuutuksen avulla. Oikeusturvavakuutuksen käytön yhtenä edellytyksenä on, että vakuutetulla on asiamies oikeudellisen asiansa avustajana. Näin ollen ilman asiamiehen käyttöä ei vakuutettu voi saada korvausta vakuutuksestaan. Tämän vuoksi on perusteltua pohtia oikeusturvavakuutuksen avulla tapahtuvaa asianajolaskutuksen kontrollointia. Suomessa vakuutusyhtiöillä ei kuitenkaan ole käytössä yksityiskohtaisia korvaustaulukoita, joiden mukaan korvaukset asianajokuluista maksetaan²²⁸, vaan vakuutuksesta korvataan vakuutusehtojen mukaan kohtuulliset ja välttämättömät asianajokulut. Tässä Suomi voisi ottaa mallia Saksan käytännöstä, jossa korvaukset maksetaan laissa etukäteen määriteltyjen taulukoiden mukaan riippumatta siitä, mitä asianajotoimeksiannon laskutuksesta on päämiehen ja asiamiehen välillä

²²⁴ Turunen 2000, 606.

²²⁵ Viitanen 2006, 619-620.

²²⁶ Turunen 2000, 619.

²²⁷ Turunen, S. 2000 610.

²²⁸ Viitanen 2006, 627.

sovittu²²⁹. Vastaavan kaltaisella taulukolla kontrolloidaan Suomessa ainoastaan julkista oikeusapua saavien asianajokuluja. Viitanen näkemyksen mukaan oikeusturvavakuutusten korvaustaulukoiden avulla voidaan saada hillittyä asianajokulujen jatkuvaa kasvua. Vastaavasti vakuutusyhtiöt voisivat tästä koituvien säästöjen avulla laajentaa oikeusturvavakuutusten korvauspiiriä edelleen myös vastapuolelle maksettavaksi tuomittuihin oikeudenkäyntikuluihin²³⁰, mikä edesauttaisi oikeusturvan toteutumista ja prosessikynnyksen alentamista. Kun vakuutusyhtiöt samalla ottaisivat käyttöönsä korvaustaulukot, voisi tämä myös lisätä yksityishenkilöiden tietämystä asianajokulujen määristä ja palkkiotasoista. Yksityishenkilöiden parempi perehtyneisyys asianajokulujen määrään lisännee kohtuuhintaisten asiamiesten suosimista, mikä puolestaan edelleen hillitsee asianajokulujen nousua tulevaisuudessa.

9.3 Oikeusturvavakuutuksen korvausmäärä

Tässä opinnäytetyössä on selvitetty oikeudenkäyntiin liittyviä kustannuksia ja toisaalta oikeusturvavakuutuksesta maksettujen korvausten määriä ja kehitystä. Oikeusturvavakuutuksesta maksettava suurin mahdollinen vakuutusmäärä on yleisesti ottaen 8500 euroa²³¹. Mikäli verrataan oikeusturvavakuutuksen korvausmäärää Ruotsin tilanteeseen, on siellä vakuutuksesta maksettava enimmäiskorvausmäärä yleensä huomattavasti korkeampi kuin Suomessa. Oikeudenkäyntikulut ovat kuitenkin selkeästi kohonneet viime vuosina, mutta vastaavan kaltaista kehitystä ei ole tapahtunut suomalaisten oikeusturvavakuutusten vakuutusmäärässä. Itseasiassa oikeusturvavakuutusten korvausmäärä on samansuuruinen, kuin se on ollut jo 1990-luvulta lähtien²³². Lisäksi viime vuosina yksityishenkilöille maksetut keskimääräiset korvaukset oikeusturvavakuutusasioissa²³³ on vain hyvin lievästi nousut. Tämä tarkoittaa sitä, että oikeudenkäyntikulujen kasvaessa ja korvausmäärän pysyessä ennallaan vähenee oikeusturvavakuutuksen merkitys vuodelta enemmän vakuutetun oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta.²³⁴ Toisaalta täytyy ottaa huomioon, että ennen oikeusturvavakuutuksesta korvattiin myös vastapuolen kulut, joten nykyään vakuutetun omien kulujen korvaamiseen on enemmän rahaa käytössä. Tämä ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että pelko vastapuolen kulujen maksamisesta nostaa entisestään prosessikynnystä, jolloin vakuutusturva on myös selkeästi huonompi aiempaan verrattuna.

Vertailtaessa edelleen keskimääräisten korvausten määriä eri vuosina huomataan, että jäädään kuitenkin huomattavasti alle vakuutuksesta maksettavan enimmäiskorvausmäärän. Toisaalta tämä selittyy hyvin paljon sillä, että monet riita-asiat päättyvät sovintoon jo ennen

²²⁹ Arends 2006, 723.

²³⁰ Viitanen 2006, 627.

²³¹ Poikkeuksena tietyt vakuutusyhtiöt, jotka tarjoavat erillisiä laajennettuja oikeusturvavakuutuksia, jolloin vakuutusmäärä voi olla 17 000 euroa. Ks. Lasola & Rissanen 2013, 12.

²³² Lasola & Rissanen 2013, 19.

²³³ Ks. kuva 4 sivulla 39.

²³⁴ Ks. mm. Suomen Asianajajaliitto 2012b ja Lasola & Rissanen 2013, 19.

käräjäoikeuden käsittelyn alkamista. Vastaavalla tavalla oikeusturvavakuutuksesta maksettujen keskimääräisten korvausten ja käräjäoikeuksissa ratkaistujen juttujen asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrien²³⁵ keskinäinen vertailu on hyvin vaikeata. Vertailukelpoisuus edellyttäisi, että olisi tiedossa vakuutuksesta maksettavien keskimääräisten korvausten määrä niissä asioissa, jotka on ratkaistu käräjäoikeudessa. Toisaalta myös käräjäoikeudessa ratkaistujen juttujen oikeudenkäyntikuluista pitäisi olla tiedossa yksityishenkilöiden oikeudenkäyntikulujen määrät eikä ainoastaan kaikkien asianosaisten oikeudenkäyntikulujen mediaani.

Vakuutusmäärän voisi hyvinkin olettaa riittävän siten etenkin sellaisissa tilanteissa, joissa juttu päättyy sovintoon²³⁶. Toisaalta jutun päättyminen sovintoon ei tarkoita sitä, että vakuutetun oikeusturva tosiasiallisesti toteutuisi. Sovintosopimuksen tekeminen ei nimittäin tarkoita sitä, että myönnettäisiin jommankumman osapuolen voittavan tai häviävän jutun, vaan sovinnolla pyritään vain tehdä molempia osapuolia tyydyttävä kompromissi. Tällöin jää epäselväksi, mikä olisi ollut vakuutetun todellinen halukkuus viedä asia käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Usein sovintosopimuksen tekemiseen päädytään sen takia, että pelätään kustannusten muutoin nousevan liian suuriksi. Näin ollen väite, jonka mukaan vakuutusmäärä on riittävä takaamaan vakuutetun oikeusturvan toteutumista sovintosopimukseen päättyvissä jutuissa, ei täysin pidä paikkaansa. Mikäli vakuutettu ei olisi tosiasiallisesti ollut halukas tekemään sovintoa, mutta korkean kuluriskin välttämiseksi on siihen päätytty, ei tosiasiallinen oikeus oikeudenkäyntiin ole toteutunut.

Tässä opinnäytetyössä oli siten tarkoitus selvittää, mikä on oikeusturvavakuutuksen vaikutus tosiasiallisen oikeudenkäyntiin pääsemiselle. Vakuutusyhtiöiden mukaan vakuutusmäärä on usein riittämätön etenkin kiinteistö- ja asuntokauppoja koskevissa riita-asioissa, joissa osan oikeudenkäyntikuluista muodostavat myös erilaiset asiantuntijalausunnat ja -tarkastukset. Tällöin vakuutuksen enimmäiskorvausmäärä saattaa nopeasti tulla täyteen jo ennen käräjäoikeuden käsittelyn alkua. Lisäksi vakuutusmäärä näyttää olevan liian pieni sellaisissa asioissa, jotka etenevät hovioikeudenkäsittelyyn saakka. Tästä huolimatta vakuutusyhtiöt eivät ole halukkaita nostamaan vakuutusten enimmäiskorvausmääriä.²³⁷ Haluttomuutta vakuutusmäärän nostamiseen perustellaan usein vakuutusmaksun kohtuuttoman suurella nousulla, jolloin myös halukkuus oikeusturvavakuutuksen ottamiseen edelleen vähenee.²³⁸ Epäselvää kuitenkin on, missä määrin vakuutusmaksuja tosiasiallisesti jouduttaisiin nostamaan vakuutusmääriä nostettaessa.

²³⁵ Ks. kuva 1 sivulla 24.

²³⁶ Lasola & Rissanen 2013, 20.

²³⁷ Lasola & Rissanen 2013, 51-52.

²³⁸ Lasola & Rissanen 2013, 18.

9.4 Oikeusturvavakuutus ja asiamiehen valinta

Saksassa kaikenlainen oikeudellinen neuvonta oikeusturvavakuutuksesta on erittäin tiukasti kiellettyä, eikä se ole mahdollista myöskään Suomessa. Vastaavasti julkinen oikeusapu tuottaa oikeudellista neuvontaa yksityisille henkilöille varallisuudesta riippumatta. Tästä syystä se, että vakuutusyhtiöt eivät tarjoa neuvontaa, ei vaaranna yksityishenkilöiden oikeusturvan toteutumista.²³⁹ Oikeudellisen neuvonnan kieltämistä on perusteltu sillä, että vakuutusenantajan voidaan olettaa laittavan oma etunsa vakuutetun edelle. Tämä tarkoittaa sitä, että vakuutusenantaja haluaa saada oikeudellisen prosessin päätökseen mahdollisimman pienillä kustannuksilla, jolloin on vaarassa vakuutetun todellisen oikeusturvan toteutuminen ja oikeuteen pääsy. Tällöin on siis kyse vakuutusyhtiön eturistiriidasta.²⁴⁰ On kuitenkin todettava, että omien päämäärien tavoittelu ei sinällään ole väärin, mutta tällöin vakuutusenantajan oma tavoite ei saa mennä vakuutetun tavoitteen edelle.

Kuten jo aiemmin on todettu, vakuutusyhtiö ei voi myöskään rajoittaa vakuutetun oikeutta valita itse itselleen haluamansa asianajaja tai muu lakimies²⁴¹. Näin ollen Suomessa vakuutusyhtiö ei siten myöskään lähde itse ajamaan vakuutettunsa asiaa oikeudenkäynnissä toisin kuin esimerkiksi Espanjassa. Tämä tapa on poikunut kuitenkin monia valituksia Espanjassa vakuutusyhtiöitä vastaan²⁴², ja myös tältä osin on vaarana, että vakuutusyhtiön oma etu kustannusten säästämässä menee vakuutetun oikeuksiin pääsyn edelle. Vakuutusyhtiöt kuitenkin edellyttävät korvauksen saamiseksi vakuutetun käyttävän asiamiehen palveluja, ja asiamiehen tulee olla oikeustieteellisen tutkinnon suorittanut lakimies. Vuoden 2013 alusta lähtien Suomessa on ollut voimassa myös säännös, jonka mukaan oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana saa toimia vain asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Lisäksi yleisesti ottaen oikeusprosessille on hyvin tyypillistä ilman varsinaista asianajopakkoakin, että asianosaisella on asiamies avustajanaan. Tältä osin pohdittavaksi kuitenkin jää, missä määrin vakuutusyhtiöiden on mahdollista ainoastaan suositella vakuutetulle joitakin tiettyjä asianajotoimistoja tai asianajajia. Kuten luvussa 4.2 jo todettiin, asiamies valitaan usein jonkun tuttavan suosituksen perusteella, joten todennäköisesti vakuutusyhtiön esittämä suositus ainakin jossain määrin vaikuttaa vakuutetun asiamiehen valintaprosessiin. Tällöin on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että kyseessä on pelkästään vakuutusyhtiön suositus, ei korvauksen saamisen edellytys. Vakuutetulle ei näin ollen saa jäädä sellaista kuvaa, että tämän olisi pakko käyttää vakuutusyhtiön suosittamaa asianajajaa vakuutuskorvauksen saamiseksi.

²³⁹ Lasola & Rissanen 2013, 48-49.

²⁴⁰ Gleichmann 2006, 4.

²⁴¹ Tätä vakuutetun oikeutta sääntelee muun muassa OTvakuutusdirektiivi ja OTSopL.

²⁴² Dirección General de Seguros y Fondos de Pensiones 2012, 17.

Toisaalta asiaa voidaan pohtia myös siltä kannalta, että yksi henkisen prosessikynnyksen elementeistä on rohkeus ottaa asiamieheen yhteyttä. Tutkimuksen mukaan kynnyksellä mennä suoraan asiamiehen puheille on ihmisille paljon suurempi kuin ottaa yhteyttä omaan vakuutusyhtiönsä²⁴³. Tällöin asiamiehen puoleen käännytään mieluiten vasta sen jälkeen, kun vakuutusyhtiö on jo ilmoittanut asiamiehen kustannusten tulevan korvattavaksi oikeusturvavakuutuksesta. Tämä tarkoittaa samalla myös sitä, että oikeusturvavakuutus vaikuttaa ainakin jossain määrin myös henkiseen prosessikynnykseen, kun vakuutettu on rohkeampi ottamaan asiamieheen yhteyttä oikeusturvaetunsa saamisen varmistuttua.

10 Yhteenveto ja jatkotutkimuksen aiheita

Opinnäytetyössä on tarkasteltu oikeusturvaan vaikuttavia tekijöitä oikeusturvavakuutuksen näkökulmasta. Oikeusturvan toteutumisen kannalta olisikin helppo todeta, että oikeusturvavakuutuksesta tulisi korvata kaikenlaisista oikeudellisista asioista ja ongelmista vakuutetulle aiheutuvat oikeudenkäyntikulut. On kuitenkin ymmärrettävä myös se tosiasia, että oikeusturvavakuutus on vakuutusyhtiöiden tuottama palvelu. Oikeusturvavakuutuksen on siten oltava ainakin jossain määrin vakuutusyhtiölle kannattava, jotta sellaista vakuutusta voisi pitää valikoimassa. Mikäli kaikki asiat korvattaisiin oikeusturvavakuutuksesta, nousisivat samalla oikeusturvavakuutuksen vakuutusmaksut niin suureksi, ettei kenelläkään olisi enää mahdollisuutta ottaa oikeusturvavakuutusta osaksi vakuutusturvaansa.

Kaiken kaikkiaan oikeusturvavakuutus on kuitenkin hieman erilainen kuin muut vakuutukset. Oikeusturvavakuutuksen alkuaikoina esitettiin jopa epäilyjä, voiko sitä edes pitää vakuutuksena. Tyypillisesti vakuutuksen on tarkoitus korvata jonkin ennalta odottamattoman vahingon aiheuttamia taloudellisia menetyksiä, eikä sellaisina pidetty asianajokulujen syntymistä.²⁴⁴ Oikeusturvavakuutus on kuitenkin jäänyt osaksi vakuutusyhtiöiden vakuutuspalveluja, ja sen merkitys on huomioitu myös julkisessa oikeusapujärjestelmässämme.

Tässä vaiheessa voidaan palata vielä opinnäytetyön alkuun. Ensimmäisessä luvussa esitettiin seuraava kysymys:

- Toteuttaako oikeusturvavakuutuksen korvauspiiri oikeusturvaa?

Kysymykseen voidaan vastata siten, että oikeusturvavakuutuksen korvauspiiri toteuttaa yksityishenkilön oikeusturvaa siinä laajuudessa, kuin asiat ylipääntänsä kuuluvat oikeusturvavakuutuksen korvauspiiriin. Korvauspiirin ulkopuolelle jääviin asioihin vakuutetun tulee etsiä keinoja muualta tosiasiallisen oikeudenkäynnin pääsystä varmistamiseksi. Lähinnä kyseeseen tulee

²⁴³ Gleichmann 2006, 6.

²⁴⁴ Jyrinjärvi ym., 688.

silloin avun hakeminen julkisesta oikeusapujärjestelmästä. Oikeusturvavakuutuksen korvauspiirin vaikutus heijastuukin vahvasti oikeusapuasioiden asiarakenteen muodostumiseen, kun esimerkiksi korvauspiirin ulkopuolelle jäävien lapsiasioiden osuus kaikista oikeusapuasioista on huomattava.

Oikeusturvavakuutuksen korvauspiirin lisäksi myös muilla korvaussäännöksillä on oikeusturvaa toteuttava vaikutus. Tällainen on esimerkiksi kuluriskin siirtyminen vakuutusyhtiölle, kun vakuutettu siirtää vastapuolen maksettavaksi tuomitut kulut vakuutusyhtiölle. Tällöin vakuutusyhtiö ottaa sen taloudellisen riskin, ettei vastapuolella todellisuudessa olekaan varallisuutta kulujen maksamiseksi. Vakuutusyhtiöiden välillä on kuitenkin eroja siinä, kuinka kulukorvaus jakautuu vakuutetun ja vakuutusyhtiön välillä vakuutuksen enimmäiskorvausmäärän ylityksessä. Malliehtojen mukaan vakuutetulla on oikeus kattaa kulukorvauksella ensin omat kulunsa ja vasta jäljelle jäänyt osuus kuuluu vakuutusyhtiölle. Tämä edesauttaa oikeusturvan toteutusta huomattavasti enemmän kuin muutamissa vakuutusyhtiöissä käytössä oleva korvaussäännös, jonka mukaan vastapuolelta saatu kulukorvaus jaetaan vakuutusyhtiön ja vakuutetun kesken maksettujen kustannusosuuksien välisessä suhteessa.

Huolimatta siitä, että tässä opinnäytetyössä oikeusturvavakuutuksen vaikutusta oikeusturvaan tarkasteltiin vain käräjäoikeuteen saatettavissa asioissa, on kuitenkin huomioitava, että merkittävä osa yksityishenkilöiden asioista koskee myös hallinto-oikeudellisia asioita. Niiden jääminen pois oikeusturvavakuutuksen korvauspiiristä luo näin ollen huomattavan aukon oikeusturvaan, kun Suomea verrataan esimerkiksi Saksaan tai Espanjaan, joissa oikeusturvavakuutuksesta korvataan myös hallinnollisissa viranomaisissa käsiteltäviä asioita. Toisaalta hallinnollisten asioiden käsittelyä on Suomessa pyritty pitämään hyvin joustavana, eikä hallintoprosessia voi muutoinkaan Suomessa verrata suoraan siviili- tai rikosprosessiin. Hallinnollisten asioiden käsittelyä ohjaavat muun muassa viranomaisen palveluvollisuus ja velvollisuus neuvoa asianosaista sekä muutoinkin laaja asian selvittämisvelvollisuus. Viranomaisten velvollisuuksiin liittyy myös asianosaisten mahdollisuus täydentää hakemustaan sekä oikeus tulla kuulluksi ennen ratkaisun tekemistä.²⁴⁵ Näin ollen yksityisen henkilön asema on jo lähtökohdaisestikin toisenlainen hallintoprosessissa kuin siviili- ja rikosprosessissa, minkä takia asianmiehen käytölle hallintoprosessissa ei pääsääntöisesti pitäisi edes olla tarvetta.

Tämän opinnäytetyön tarkoitus ei kuitenkaan ollut pohtia sitä, minkälainen oikeusturvavakuutuksen tulisi olla, vaan tarkoitus oli arvioida vain nykyisen kaltaisen oikeusturvavakuutuksen vaikutusta oikeusturvaan. Tässä vaiheessa täytyy myös palata siihen, että oikeusturva-käsite itsessään pitää sisällään jo monia eri ulottuvuuksia, joista tässä opinnäytetyössä on käsitelty ainoastaan hyvin pientä osaa. Pääpaino on pysynyt ”access to court” -käsitteen ympärillä sen merkityksessä muun muassa tosiasiallista pääsyä oikeudenkäyntiin. Oikeusturva tarkoittaa myös

²⁴⁵ Laakso, Suvivirta & Tarukannel 2006, 132-176.

monia muita asioita, joihin oikeusturvavakuutuksella on loppujen lopuksi varsin pieni merkitys. Oikeusturvavakuutus on ainoastaan yhtenä osana yksityishenkilön oikeusturvaan vaikuttavana tekijänä. Toinen opinnäytetyön alussa esitetty kysymys olikin seuraavanlainen:

- Mikä on vakuutusmäärän vaikutus tosiasiallisen oikeudenkäyntiin pääsemiseen?

Tästä voidaan todeta, että vakuutuksella ja vakuutuksesta maksettavan korvauksen määrällä on selkeä osuutensa etenkin prosessikynnyksen madaltamisessa. Oikeusturvavakuutus vaikuttaa yhtäältä henkiseen ja toisaalta taloudelliseen prosessikynnykseen. Oikeusturvavakuutuksen enimmäiskorvausmäärä ei kuitenkaan riitä laajoihin riita-asioihin, mutta se edesauttaa prosessiin lähtemiseen. Oikeusturvan ulottuvuuksista tosiasiallisen oikeusturvan toteutuminen merkitsee mahdollisuutta saada oikeutta riippumatta omasta tietämyksestä tai tuloista. Tätä lähtökohtaa vasten tarkasteltuna niin julkisella oikeusavulla kuin oikeusturvavakuutuksella on merkittävä rooli oikeusturvan toteutumiselle. Lasolan ja Rissanen mukaan kyseessä ovatkin toisiaan täydentävät järjestelmät.²⁴⁶ Näiden kahden järjestelmän vaikutus yksityishenkilöihin kohdistuu kuitenkin hieman eri tavalla. Suurin merkitys julkisella oikeusapujärjestelmällä näyttäisi olevan muille kuin keskimääräistä varakkaammille, ja vastaavasti oikeusturvavakuutus kattaa yksityishenkilöistä muut kuin kaikkein vähävaraisimmat henkilöt²⁴⁷.

Oikeusturvan laajamittaisena käsitteenä puolestaan oikeusturvavakuutuksen vaikutusta voidaan pitää varsin vähäisenä yksityishenkilöille, kun otetaan huomioon oikeusturvaan liittyvät valitusoikeus ja käsittelyajat. Toki on ymmärrettävää, että myös vakuutusyhtiö haluaa jollain tavalla kontrolloida turhia oikeudenkäyntejä. Tämä on kuitenkin johtanut siihen, että esimerkiksi vakuutetun korvauspiirin jatkuva tiukentaminen samanaikaisesti, kun vakuutusmäärä on pysynyt samana, heikentää vakuutetun oikeusturvan toteutumista. Tältä osin voisikin esittää kysymyksen, olisiko mahdollista tehdä kompromissia johonkin suuntaan, jotta vakuutetulla olisi parempi vakuutusturva vakuutuksen ollessa edelleen vakuutusyhtiölle kannattava. Tämä voi tosin tarkoittaa myös sitä, että jonkun toisen vakuutetun asia voi samalla pudota kokonaan oikeusturvavakuutuksen korvauspiirin ulkopuolelle, joten ilman vakuutusmaksun korotusta vakuutusturva luultavasti heikkenee ainakin joiltain osin. Toisaalta myös viranomainen voi puuttua oikeusturvavakuutuksen korvauspiiriin lainsäädännöllisin keinoin, mutta tähän asti tällaisiin toimenpiteisiin ei ole ryhdytty.

Oikeusturvavakuutuksen toteuttaessa tai ainakin edesauttaessa oikeusturvan toteutumista, tulisi kuitenkin huomioida myös se, ettei oikeusturvavakuutus saisi jäädä vakuutetun viimeiseksi vaihtoehdoksi, jonka ansiosta hän pystyy hankkimaan itselleen asiamiehen ja lähteä oikeusprosessiin. Tätä varten tulisi olemassa muita keinoja, joista yksi on erityisesti oikeuden-

²⁴⁶ Lasola & Rissanen 2013, 57.

²⁴⁷ Viitanen 2011, 288.

käyntikuluihin sisältyvien asianajokulujen kasvun hillitseminen. Kulujen kasvun rajoittamiseksi tulisi löytää uusia keinoja ja edelleen myös oikeusturvavakuutuksella voisi olla oma vaikutuksensa sen kehitykseen. Tämä voidaan toteuttaa aiempaa selvemmillä korvauslinjauksilla esimerkiksi korvaustaulukoita käyttäen, jolloin myös asianajokulujen ennakoitavuus parantuu. Tällä hetkellä vakuutusyhtiöt korvaavat vakuutetun asianajokuluista asian hoitamisen kannalta kohtuulliset ja välttämättömät kustannukset. Asianajokulujen määrään puututaan lähinnä silloin, kun ne ovat muodostuneet selkeästi korvauspiirin ulkopuolelle jäävistä toimenpiteistä tai ne ovat selkeästi kohtuuttomia ja vältettävissä olevia kuluja. Vakuutusyhtiö korvaa tällöin vain sen osan kustannuksista, jonka se on katsonut kohtuulliseksi ja välttämättömiksi. Tätä voi etenkin vakuutetun olla vaikea etukäteen ennakoida, mikäli hänellä ei ole tiedossa, kuinka suurina kustannukset normaalisti ovat vastaavanlaisissa toimeksiannoissa asian laatu ja vaikeus huomioon ottaen. Vakuutetulle voi myös joskus syystä tai toisesta tulla eteen tilanne, jolloin hän joutuu vaihtamaan asiamiestä. Esimerkiksi vuonna 2013 voimaan tulleet säännökset oikeudenkäyntiavustajien kelpoisuusvaatimuksista²⁴⁸ voi johtaa siihen, että vakuutetun on pakko vaihtaa asiamiestä. Vakuutuksesta ei kuitenkaan yleensä korvata asiamiehen vaihtamisesta aiheutuvia lisääntyneitä kustannuksia²⁴⁹. Tämän takia vakuutetun tulee jatkossa selvittää jo ennen toimeksiannon alkamista se, että vakuutetun valitsema asiamies voi toimia avustajana tuomioistuimessa.

Vakuutusyhtiön leikatessa asiamiehen laskusta maksettavan korvauksen määrää jää vakuutetulle käytännössä kolme vaihtoehtoa. Ensinnäkin vakuutettu voi suoraan maksaa asiamiehelle omavastuusuutensa lisäksi vakuutusyhtiön asianajokuluista korvaamatta jääneen osan. Toisena vaihtoehtona vakuutettu voi valittaa vakuutusyhtiön tekemästä korvauspäätöksestä²⁵⁰ taikka kolmantena vaihtoehtona yhtyä vakuutusyhtiön päätökseen ja riitauttaa asiamiehensä laskun²⁵¹. Näiden vaihtoehtojen olemassa olo ei todennäköisesti ole kaikille vakuutetuille selvillä, eikä ole myöskään olemassa itsestään selvää vastausta siihen, miten tällaisessa tilanteessa tulisi toimia. Mikäli vakuutettu toimii ensimmäisen vaihtoehdon mukaan, ei asia välttämättä tule lainkaan vakuutusyhtiön tietoon, eikä toisaalta asiamiehellä ole tarvetta laskutuksensa muuttamiselle tämän saadessaan täyden maksun laskutuksestaan. Toista vaihtoehtoa käytettäessä vakuutusyhtiön korvauslinjaukseen voi tulla muutoksia, mikäli asian ratkaisu on vakuutusyhtiölle kielteinen. Kolmannessa vaihtoehdossa puolestaan vaikutus kohdistuu suoraan asiamiehen laskutukseen, mikä vaikuttaa asiamiehen laskutustapoihin todennäköisesti myös tulevaisuudessa. Vakuutettu kahta viimeistä vaihtoehtoa käyttäessään voi parantaa

²⁴⁸ Laki luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista 17.6.2011/715.

²⁴⁹ Eskuri ym. 2007, 130.

²⁵⁰ Vakuutusyhtiön korvauspäätöksen riitauttamista voidaan käsitellä joko vakuutuslautakunnassa tai kuluttajariitalautakunnassa, jotka antavat asiassa suosituksen. Vaihtoehtoisesti vakuutettu voi myös viedä asian käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Ks. Lappalainen 2001, 126.

²⁵¹ Asiamiehen laskun riitauttamisen voi myös viedä kuluttajariitalautakunnan tai käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Ks. Lappalainen 2001, 26. Lisäksi asianajajan asianajopalkkiota koskevan riidan voi viedä Suomen Asianajajaliiton valvontalautakunnan ratkaistavaksi. Ks. Viitanen 2011, 238-239.

omaa oikeusturvaansa etenkin, mikäli ratkaisut kyseisissä asioissa ovat hänen kannaltaan myönteisiä.

Korvaustaulukoita käyttämällä tällaiselta kolmijakoiselta tilanteelta voitaisiin kuitenkin paremmin välttyä, joskaan ne tuskin kokonaan poistuisi. On myös huomioitava, että korvaustaulukoiden käyttäminen ei suoraan tarkoita sitä, että asiamies jättäisi laskuttamatta päämiehenään olevalta vakuutetulta vakuutuskorvauksen ulkopuolelle jäävää palkkion osaa. Käytäntö voisi kuitenkin jossain määrin hillitä asianajojen kulujen kasvua, mikäli vakuutettu epäröisi asiamiehen palkkaamista tämän ilmoittaessa palkkiolaskutuksensa olevan korvaustaulukoita suurempi. Ajan mittaan asiamiehenkin tulisi tällöin lopulta sopeuttaa todellinen laskutuksensa korvaustaulukoihin. Myös asiamiehet voivat toki arvostella asianajokulujen valvontaa, ja toki ymmärrettävää on, että asiamiesten on saatava korvaus tekemästään työstä sekä itselleen aiheutuneista kuluista. Opinnäytetyössä on asiaa tarkasteltu kuitenkin vain yksityishenkilön näkökulmasta, joten tässä ei oteta kantaa siihen, kuinka oikeutettua asianajokulujen jatkuva kasvu on asiamiesten toiminnan kannalta ja ovatko kulut oikeassa suhteessa asiamiehelle itselleen aiheutuneisiin kustannuksiin toiminnan rahoittamiseksi. Kaiken kaikkiaan asianajokulujen parempi ennakoitavuus ja vertailukelpoisuus parantaa kuitenkin edelleen vakuutetun edellytyksiä arvioida oikeudenkäyntikustannustensa lopullista määrää, jolloin prosessikynnys samalla madaltuu.

Prosessikynnyksestä puhuttaessa täytyy kuitenkin myös pohtia sitä, mikä on lopulta oikea taso prosessikynnykselle. Prosessikynnys ei siten saa myöskään olla liian matala, jolloin oikeudenkäyntien määrä huomattavasti lisääntyy. Kaikkia asioita ei voida aina ratkaista tuomioistuimissa vaan ihmisten tulisi osata myös itse sopia erimielisyytensä. Prosessikynnyksen tulisi olla tasapainossa, jotta niin sanotuilta turhilta oikeudenkäynneiltä tai liian heppoisiin perusteisiin aloitetuilta oikeudenkäynneiltä voitaisiin välttyä. Lisäksi alhainen prosessikynnys tarkoittaa lopulta myös sitä, että asiamiehillä olisi aiempaa enemmän toimeksiantoja, jolloin vaarana on, ettei kaikille edes riitä asiamiehiä oikeudellisten asioidensa hoitamiseen. Lisäksi myös oikeusturvavakuutuksen kuormitus lisääntyy, mikä voi vaikuttaa edelleen oikeusturvavakuutuksen korvauspiiriin ja vakuutusmaksujen kehitykseen. Kaikki nämä seikat saattavat lopulta kuitenkin heikentää yksityishenkilön oikeusturvaa.

Opinnäytetyötä kirjoittaessa heräsi esiin myös muutamia jatkotutkimuksen aiheita. Mielenkiintoista olisi muun muassa saada selville, kuinka moni on jättänyt oikeudellisen ongelmansa kokonaan selvittämättä sen takia, ettei ole saanut oikeusturvavakuutuksesta korvausta. Onko kuluriskillä tällöin jo niin suuri vaikutus, että oikeusturvavakuutuksesta saatava korvaus on yksityisen henkilön viimeinen keino saada oikeudellinen ongelmansa ratkaistua? Lisäksi oikeusturvavakuutuksen enimmäiskorvausmäärän riittävyden tarkempi tutkinta vaatisi sen selvittämisen, kuinka paljon itse asiassa on sellaisia juttuja, joihin korvausmäärä ei riitä. Samalla

voitaisiin pohtia myös sitä, millä tavoin yksityishenkilöiden oikeusturvaa parhaiten parannetaan, vakuutusmäärää nostamalla vai asianajokulujen madaltamisella. Hallbergin mukaan oikeudenkäyntikuluja pitäisi tutkia entistä laajemmin asianosaisten todella maksamien kustannusten kannalta ja selvittää samalla oikeudenkäytön kansantaloudellisia vaikutuksia. Oikeuden ja talouden välisten riippuvuuksien selvittämisen avulla voidaan oikeutta tarkastella yhtenä hyvinvointiyhteiskuntamme perustekijänä²⁵².

Lisäksi voitaisiin myös tutkia, onko oikeusturvavakuutuksella ollut vaikutusta oikeudenkäyntien lisääntymiseen. Tämän selvittäminen vahvistaisi sitä olettamusta, että asianosaisilla on oikeusturvavakuutuksen avulla paremmat edellytykset oman oikeusturvan toteuttamiseen ja tämän ansiosta oikeudenkäyntiin pääsemiseen.

²⁵² Hallberg 2001, 80.

Lähteet

Kirjalliset lähteet

Aarnio, A. 2011. Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Alhava, S. 2012. Oikeusturvavakuutuksen ehdot yllätyksiä kuluttajille. Advokaatti 4/2012, 22-27.

Arends, M. 2006. Oikeudenkäynnin kuluista ja kestoista Saksassa. Defensor Legis 4/2006, 718-731.

Eskuri, S., Jyrinjärvi, T. & Pirinen, E. 2007. Oikeusturvavakuutus. 3. uudistettu painos. Helsinki: Finanssi ja vakuutuskustannus Oy FINVA.

Ervasti, K. 2005. Riidat käräjäoikeuksissa -empiirinen tutkimus riita-asioista ja oikeudenkäyntikuluista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 217. Helsinki: OPTL.

Ervasti, K. 2009. Käräjäoikeuksien riita-asiat 2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 93. Helsinki.

Ervo, L. 2005. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Helsinki: WSOY.

Ervo, L. 2008. Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus. Helsinki: WSOY.

Gleichmann, R. 2006. Legal Expenses Insurance - Now and in the Future. RIAD Congress in Paris on 22.09.2006.

Gottberg, E. 2004. Oikeudenkäyntikuluista lapsia koskevissa asioissa. Teoksessa J. Männistö (toim.) Prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä. Juhlajulkaisu Antti Jokela 26.1.2005. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Gutiérrez, J.J. 1996. El Seguro de Defensa Jurídica. Gerencia de riesgos, Madrid 55/1996, 15-25.

Halila, H. & Hemmo, M. 2008. Sopimustyytit. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum.

Hallberg, P. 2001. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti 2000-luvulla. Helsinki: Talentum.

Hallberg, P. 2011. Oikeusturva (PL21§). Teoksessa P. Hallberg, H. Karapuu, T. Ojanen, M. Scheinin, K. Tuori & V-P. Viljanen (toim.) Perusoikeudet. 2., uudistettu painos. Helsinki: WSOY.

HE 241/1992. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 137/1993. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeusturvavakuutuksen sopimusehdoista.

HE 191/1993. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 309/1993. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 107/1998. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäymiskaaren 21 luvun, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 8 ja 9 §:n sekä käräjäoikeuslain 19 §:n muuttamisesta.

HE 82/2001. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeusapulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 318/2010. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Hemmo, M. & Hoppu, E. 2006. Vakuutus-oikeus. Helsinki: WSOY.

Iverström, F. 2007. Country report -Sweden. Study on the Transparency of Costs of Civil Judicial Proceedings in the European Union.

Jokela, A. 2004. Oikeudenkäynti III. Helsinki: Talentum.

Jokela, A. 2012. Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Oikeudenkäynti II. 3., uudistettu painos. Helsinki: Talentum.

Jyrinjärvi, T., Korpelainen, J., Pennanen, O., Pesonen, P-M., Pirinen, E. & Vuori, H. 2006. Oikeusturvavakuutuksen rooli oikeudenkäyntikulujen kattajana. *Defensor Legis* 4/2006, 688-711.

Kilian, M. & Regan, F. 2004. Legal Expenses Insurance and Legal Aid - Two sides of the same coin? The Experience From Germany & Sweden. *International Journal of the Legal Profession* 11, 233-255.

Laakso, S., Suviranta O. & Tarukannel V. 2006. Yleishallinto-oikeus. Tampere: Tampereen yliopisto, oikeustieteen laitos.

Lappalainen, J. 2001. Siviiliprosessioikeus II. Helsinki: Talentum.

Lasola, M. 2009. Asianajopalvelut asiakkaiden näkökulmasta. Teoksessa M. Lasola (toim.) Oikeusolot 2009 - Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeuden saatavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 244. Helsinki: OPTL.

Lasola, M. & Rissanen, A. 2013. Oikeusturvavakuutus ja julkinen oikeusapu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 119. Helsinki: OPTL.

Laukkanen, J. & Järvenpää, E. 2012. Asianajajatutkimus 2012. Suomen Asianajajaliiton julkaisu.

Lehtipuro, K., Luukkonen, I., Mäntyniemi, L., Raulos, V. & Santavirta, P. 2010. Vakuutuslain säädäntö. 4. uudistettu painos. Helsinki: Finanssi ja vakuutuskustannus Oy FINVA.

Ley 50/1980, de 8 de octubre, de Contrato de Seguro.

Litmala, M. 2000. Oikeudellisten palvelujen tarjonta. Teoksessa M. Litmala (toim.) Oikeusolot 2000. - Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeusongelmiin. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 173. Helsinki: OPTL.

Litmala, M. 2004. Yksityishenkilön oikeusongelmat asianajotyössä. Teoksessa M. Litmala (toim.) Oikeusolot 2004 - Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeuden saatavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 210. Helsinki: OPTL.

Litmala, M. & Alasaari, K. 2004. Julkinen oikeusapu. Teoksessa M. Litmala (toim.) Oikeusolot 2004 - Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeuden saatavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 210. Helsinki: OPTL.

Litmala, M., Alasaari, K. & Salovaara-Karstu, C. 2007. Oikeusapu-uudistuksen seurantatutkimuksen osaraportti II. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 77. Helsinki: OPTL.

López y García de la Serrana, J. 2007. La libre elección de profesional en el seguro de defensa jurídica. *Revista de Responsabilidad Civil y Seguros*, Las Rozas de Madrid 46/2007, 5 22.

Norio-Timonen, J. 2010. Vakuutusopimuslain pääkohdat. *Juridica*-sarjan 25. teos. Hämeenlinna: Talentum.

Pellonpää, M. 2009. Euroopan ihmisoikeussopimuksen hallintomenettelylle ja lainkäytölle asettamat vaatimukset ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa. Teoksessa E. Hollo (toim.) *Kansallinen oikeus ja liittovaltioistuva Eurooppa*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu E-sarja 21. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Popova, M. 2013. Rättshjälp och rättsskydd i familjerättsliga tvister. Uppsala Universitet. Examensarbete i civilrätt, särskilt familjerätt.

Rissanen, A. & Rantala, K. 2013. Julkisen oikeusavun kohdentuminen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 117. Helsinki: OPTL.

Rosti, H., Niemi, J. & Lasola, M. 2009. Oikeudelliset palvelut - Oikeudelliset asiantuntija- ja neuvontapalvelut. Teoksessa M. Lasola (toim.) *Oikeusolot 2009 - Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeuden saatavuuteen*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 244. Helsinki: OPTL.

Suomen Asianajajaliitto. 2007. Asianajotoiminnan sääntelyn vaihtoehdot. Työryhmämietintö. Suomen Asianajajaliiton julkaisu 1/2007. Helsinki.

Turunen, S. 2000. Ehdolliset palkkiot - keino madaltaa prosessikynnystä? *Defensor Legis* 4/2000, 606-624,

Viitanen, K. 2006. Oikeudenkäyntikulut ja oikeuksien saatavuus. *Defensor Legis* 4/2006, 614-632.

Viitanen, K. 2011. Asianajopalkkiot - kilpailu vai sääntely? Helsinki: Edita.

Violainen, J. & Martikainen, P. 2003. Pro & contra - Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä. Helsinki: Talentum.

VKL 74/03. Osakeyhtiön vähemmistöosakkeiden lunastamista koskeva asia. Oliko asialla vakuutetulle vähäinen merkitys?

VKL 719/04. Ravihevosharrastus. Sivutoimista tulonhankintaa koskeva rajoitus.

VKL 382/05. Rajoitusehto. Oliko asialla vakuutetulle vähäinen merkitys? Vähäinen asia. Pesulaitteiden huoltoa tehneen yrityksen laskusaatava.

VKL 473/11. Rajoitusehdon tulkinta. Muu asunto.

Sähköiset lähteet

Consejo General de la Abogacía Española. 2006. Justiciagratiuta. Viitattu 5.12.2013. http://www.justiciagratiuta.es/pjg/home.do?PARAMETRO_DESCONECTAR=true

Consejo General de los Procuradores de España. 2013. Funcionamiento del Sistema de Justicia Gratuita. Viitattu 5.12.2013. <http://www.cgpe.es/asistencia.aspx>

- Dirección General de Seguros y Fondos de Pensiones. 2012. Informe del Servicio de Reclamaciones de la Dirección General de Seguros y Fondos de Pensiones 2012. Viitattu 2.2.2014. <http://www.dgsfp.mineco.es/sector/documentos/Informes%202012/Informe%20anual%20Servicio%20de%20Reclamaciones%202012.pdf>
- Euroopan oikeusportaali. 2010. Tuomioistuinjärjestelmät jäsenvaltioissa - Espanja. Viitattu 5.12.2013. https://e-justice.europa.eu/content_judicial_systems_in_member_states-16-es-fi.do?member=1
- Euroopan oikeusportaali. 2012. Tuomioistuinjärjestelmät. Viitattu 3.12.2013. https://e-justice.europa.eu/content_judicial_systems-14-fi.do
- Euroopan oikeusportaali 2013. Oikeudenkäyntikulut -Saksa. Viitattu 4.12.2013. https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-de-fi.do?member=1
- iAbogado. 2013. Cuándo es obligatorio el abogado y procurador. Viitattu 5.12.2013. <http://iabogado.com/guia-legal/los-tribunales/cuando-debe-ir-con-abogado-y-procurador>
- International Association of Legal Protection Insurance. 2013. The Legal Protection Insurance Market in Europe. December 2013. Viitattu 4.2.2014. http://www.riad-online.net/fileadmin/documents/homepage/publications/Annual_Reports/RIAD-Report2013.pdf
- Kantola, J. & Korkeamäki, T. 2013. Perustietoa oikeusturvavakuutuksesta. 13.6.2013. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE. Viitattu 7.10.2013. http://www.fine.fi/userfiles/file/Perustietoa_oikeusturvavakuutuksista.pdf
- Ministerio de Justicia. 2013. Asistencia Jurídica Gratuita. Viitattu 5.12.2013. http://www.mjusticia.gob.es/cs/Satellite/es/1200666550200/Tramite_C/1215326541471/Detalle.html
- Suomen Asianajajaliitto. 2012a. Asianajajatutkimus 2012. Suomen Asianajajaliiton julkaisuja. Viitattu 28.2.2014. <http://www.asianajajat.fi/files/1628/Asianajajatutkimus2012.pdf>
- Suomen Asianajajaliitto 2012b. Oikeusturvavakuutukset jääneet ajastaan jälkeen - kuluttajat pettyvät vakuutuksista saataviin korvauksiin. Asianajajaliiton tiedotteita ja lausuntoja. 8.6.2012. Viitattu 8.2.2013. http://www.asianajajaliitto.fi/viestinta/tiedotteita_ja_lausuntoja/2012/oikeusturvavakuutukset_jaaneet_ajastaan_jalkeen_-_kuluttajat_pettyvat_vakuutuksista_saataviin_korvauksiin.5156.news
- Suomen Asianajajaliitto. 2013. Oikeusturvavakuutusten korvausmääriä nostettava. Asianajajaliiton tiedotteita ja lausuntoja. 9.9.2013. Viitattu 29.1.2014 http://www.asianajajaliitto.fi/viestinta/tiedotteita_ja_lausuntoja/asianajajaliitto_oikeusturvavakuutusten_korvausmaaria_nostettava.6626.news
- Tilastokeskus. 2012a. Käräjäoikeuksissa loppuun käsitellyt riita- ja hakemusasiat asiaryhmittäin 2007-2012. Viitattu 31.1.2014. https://www.tilastokeskus.fi/til/koikrs/2012/koikrs_2012_2013-04-02_tau_001_fi.html
- Tilastokeskus 2012b. Käräjäoikeuksissa ratkaistujen rikosasioiden määrä pieneni hieman. Viitattu 31.1.2014. https://www.tilastokeskus.fi/til/koikrr/2012/koikrr_2012_2013-05-29_tie_001_fi.html

Verohallinto. 2012. Arvonlisäverokantojen muutos 1.1.2013. Viitattu 26.11.2013.

<http://www.vero.fi/fi->

[FI/Syventavat_veroohjeet/Arvonlisaverotus/Arvonlisaverokantojen_muutos_112013\(25811\)](http://www.vero.fi/fi-Syventavat_veroohjeet/Arvonlisaverotus/Arvonlisaverokantojen_muutos_112013(25811))

Kuvat

Kuva 1: Oikeudenkäyntikulut ja tuomitut kulukorvaukset.....	24
Kuva 2: Käräjäoikeuksissa ratkaistut asiat vuonna 2012	37
Kuva 3: Oikeusavun asiarakenne vuonna 2012.	38
Kuva 4: Yksityishenkilöille oikeusturvavakuutuksesta maksetut keskimääräiset korvaukset	39